UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Scipio Claromontius De Ratione Status

Chiaramonti, Scipione

[S.l.], 1679

Pars I.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10064

Visual Library

LIBER PRIMUS
DE JUSTO STATUS.

Præmittitur expositio vocum civitatis, Reipublicæ, sive status.

CAPUT I.

Uandoquidem de Justo Status differendum nobis est, opus est principio videre, qua in re consistat, & ex quibus partibus constet, ac postea agere de qualibet ipsius parte. Quod ut fiat, sumamus à Politicis, quid sit status, regimen, vel Respublica, quæ eandem rem significant, & primum quid civitas sit, cujus forma respublica est. (*Præf. p. 2.*) Civitas igitur ab Aristotele est definita, (*lib. 3. pol. cap. 6.*) quod sit *plurium familiarum & domuum communio, causa vitæ perfectæ, & se ipsa contentæ.* Ita illam definit. Et quia ejusmodi multitudo haud una durare posset, neq; finem suæ securitatis, & satietatis consequi, nisi publica quædam esset potestas, quæ faceret, ut homines uniti non solum se invicem non læderent, sed mutuis officiis juvarent, & similia alia curaret: eapropter necessum est, ut firmata, & instituta sit publica potentia, & jurisdictione: in qua consistit respublica, sive status, & regimen, quicquid ex his dicere libuerit. Ita ut respubl. veluti forma sit, & civitas materia cujusdam compositi. Et licet, ob viciniam rerũ, sæpius totum per voces partium significetur, (nam cum dicimus rempubl. intelligimus etiam sæpius civitatem una, & cum civitatem nominamus, in-

cludimus formam regiminis) attamen accuratè loquendo, altera significat partem materialem, altera formalem totius, uti diximus. Et in stricta illa significatione respubl. definita est ab Aristotele, quod sit *ordo civitatis, cum aliorum Magistratuum, tùm maximè ejus, qui summam potestatem habet.* Et brevius, prout nunc quidam loquuntur, dicemus, quod Respubl. sive status, sit ordo civitatis circa Magistratus, & maximè circa absolutam potestatem: cum illi per absolutam potestatem intelligant summam potestatem, in cujus arbitrio sita est tota respubl. scilicet sancire, & abrogare Leges: & hinc corrigere, & immutare rempubl. & similia, quæ vox à Gallis ad nos venit. Hæc principia politica fundamenti loco ponenda sunt, & non demonstranda: solummodo explicari debent, quod paucis faciam. De cætero omnes moralium scriptores graves illam sine controversia admiserunt, præter Bodinum: is, quam se præbuit audacem in oppugnanda de industria doctrina adeo prudentis scriptoris, ut est Aristoteles, tam se prodidit socordem lectó rem rerum, ab isto Philosopho scriptarum, & devium a genuino ejus, quem reprehendit, sensu. Sed relinquamus illum, quoniam cum primis Fabius Albergatus, *(in Differt. polit. adv. Bod.)* nobilis & eruditus scriptor, solide ipsum refutavit. Jam quod spectat ad sensum definitionis civitatis, ita explicatur. *(Arist. l.3. polit. cap. 6.)* Dantur variæ societates ob privata commoda: v. g. quod certa pecuniæ summa augeatur, qualis est mercatorum: vel ut se mutuo defendant, ut populorum fœdere junctorum: vel ob commercium inter illos rerum, quæ vel his abundant, vel illis desunt: veluti olim Carthaginiensium & Tyrrhenorum, aliorumq; similium. Ejusmodi societates non sufficiunt ad constituendam civitatem, sed opus est, ut in ea cura habeatur providentiæ omnium bonorum, quæ sufficiunt, & securitatis, tàm internæ, quam externæ, neq; minus morum habeatur ratio, prohibendo vitia, ac virtutes nutriendo. Et hæc est societas perfecta, & se ipsa contenta, ut in definitione dicitur. Unde posset colligi corollarium observatu dignum: scilicet, si civitas ad eam tenderet corruptionem, ut porro curam nullam gereret, vitia & peccata civium puniendi, desineret esse civitas, vel minimum esset civitatis quasi umbra, & æquivocè talis. Ab ejusmodi corruptione non longè aberant Athenæ tempore Platonis, ut idem lib. de LL. scribit: *(lib. 3. sub finem)* Porro, quod definitionem reipubl. attinet, quod sit ordo civitatis circa Magistratus, id significat, quod Resp. consistat in

or-

ordinanda Jurisdictione, & publ. potestate, uti ab initio dixi: attamen quod præcipue posita sit in summa potestate, sive supremo & summo Magistratu, sive collegio, aut quodcunq; tandem illud sit, cui resp. in manu est. Significat pariter, quod minores Magistratus in diversis Rebus publ. possint esse iidem homines: at vero illud, quod discrimen essentiale inter eas facit, & quod specie differant, summa est potestas. Nam si illa sola apud populi totius concilium est, ut olim Romæ, ubi potentia condendi LL. & capitis condemnandi cives Romanos, penes totius populi comitia erat, genus erit reipubl. popularis. Si eadem summa potestas penes Nobiles solos residet: ut hodiè Venetiis apud Concilium magnum, quod ex nobilibus tantum constat: erit species reip. optimatum: & si in unius erit manu, Monarchia dicetur, ut infra repetemus; ita ut summa potestas reipubl. essentiam constituat, quoniam ratione istius discriminis, resp. in diversas dividitur species. Unde novum emergit Corollarium scitu dignum. Quod, scilicet, societates civiles Principibus subjectæ, qui sibi ipsis servant, aut suis ministris committunt exercitium summæ potestatis, non mereantur nomen reipubl. secundum hanc definitionem: quoniam ejusmodi societatibus civicis deest essentia reipubl. quæ summa est potestas. Et eapropter regiones, urbesq; Romanis subjectæ, quæ in provincias redactæ erant, scilicet quorsum Romani Magistratus ibant ad dicendum jus, appellabantur servitutæ affectæ. Quæ vero suis regebantur Magistratibus, etiamsi tributum penderent, militemq; ex pacto cum opus esset, mitterent, vocabantur liberæ: Sigonius inter alios in lib. de jure provinc. *(lib. 1 cap. 1.)* Feuda quæ habent regalia, ut loquuntur JCti, sunt hujus conditionis: sicut Regnum Neapolitanum, quod est feudum Pontificis, & Ducatus hodiè Urbini, Parmæ, & olim Ferrariæ. Sed revertamur ad præcipuum negotium, unde digressi sumus. Est itaq; respubl. universè dicta talis, qualem definivimus, nimirum tàm generatim, ut comprehendat non solum imperium, cujus plures participes sunt, quod communiter solum per reipubl. nomen intelligitur, verum etiam ubi unus dominatur, quemadmodum in Regno usu venit.

Ex qualibus, & quot rebus respubl. quædam formetur, sive status bonus: vel Ius verum, & commune status, qua in re consistat, & ex qualibus partibus proveniat.

CAP. II.

SEquitur nunc, ut de eo agamus, quod nobis proposuimus, qua in re consistat jus regiminis, & ex qualibus, quotq; partibus proveniat. Idem Plato quæsivit lib. 4. de justo, cum proponeret, quæ esset, & in quo consisteret justitia civitatis. Postquam enim quæsivisset, invenissetq;, qua in re consisteret prudentia, Temperantia, & robur visq; publica, postea æq; Justitiam publicam inquisivit. Fuit vero decisio quæstionis propositæ à gravissimo Philosopho hæc. Dividit ille civitatem in duo hominum genera, in quæstuosum, quod artifices, opifices, & tandem lucro deditos complectitur: in militare genus, quod arma tractat, & id, quod consultat, cui in manu est regimen civitatis. Quibus ita factis, concludit, quod si quilibet ordinum dictorum sui se contineat & officii, & muneris limitibus, neq; alieno se immisceat muneri, quod tum civitas justa sit, & quod in eo justitia civitatis consistat. Quæ doctrina non utcunq; solum intelligenda est: quemadmodum plerumq; non debent dicta hominum excellentium ita intelligi. Enimvero, etiamsi pro se quisq; rerum suarum satageret, neq; milites rebus opificum se immiscerent, neq; etiam rebus judicandis, Consultatores soli imperio vacarent: at hi iniquè jus dicerent, neq; dignitates conferrent dignioribus, milites insolenter se efferrent, artifices fraudes admitterent in artibus, non esset civitas justa, nisi eatenus quod deessent seditiones, & tumultus civiles, dum altera pars quietè obediret, altera tranquille imperaret. Et fortassis ita coarctavit ille justitiam, aut reconditus magis est sensus hujus celeberrimi scriptoris, quod instituti mei nunc non est inquirere. Itaq; ego hic disseram accommodate magis ad usum communem, & ad meum institutum. Et ob ejusmodi discrimen, potero, imo ego debeo, contra quam Plato facit, instituta viri boni contemplatione, exinde invenire civitatem, & Rempubl. bonam.

bonam. Vir bonus igitur ex habitu justitiæ constituitur. Verum quidem est, quod si quispiam fingatur, in perpetuo exercitio justitiā administrandi constitutus, is si ab eo cessaret, etiamsi habitum retineret, careret justitia: nam omissio ipsa injusta esset. Quare in tali casu, & habitus, & actio exigeretur. Dicta explico: Prudēs JCtus tenax est in expetēda non nisi justitia, cui etiamsi officium nullum judicis esset commissum, foret tamen is, licet in otio viveret, ob habitum virtutis justus. Sed ponamus esse judicem constitutum, sane habitus solus non faciet ipsum perpetuum esse æquum: enimvero si fieri non posset, ut quotidiè in tribunali sederet, sicq; res, ut occasio forte exigeret, non dijudicaret, deesset justitiæ. Quoniam itaq; civitas est societas vivendi, & benè vivendi gratia instituta, vivere vero operari est, ut ex illo, quod docet libr. 2. de anima Aristoteles, colligitur: itaq; ut respubl. vel civitas bona sit, habitum simul cum exercitio justitiæ exigit. Sed qualis est habitus justitiæ in republ.? Id ita apparebit. Respubl. consistit in ordine publicæ jurisdictionis, & potestatis, ut dictum est. Si igitur publica potestas rectè erit distributa, id est commissa illis, qui merentur, & qui ejus capaces sunt, tum etiam habita ratione meritorum, magis minusve talium, erit distributio justa, & constitutio justa, & proinde respubl. justa. Erit pariter quoq; civitas justa, ob justitiam formæ ipsius. Justitia itaq; habitualis civitatis in forma, & constitutione recta reipubl. consistit. Audiemus postea, quæ formæ bonæ sint, & quæ pravæ. Jam satis est scire, quæ sit justitia habitualis civitatis, & reip. Dehinc quod ad operationem spectat, non sufficit ad recte operandum, si res quæ fit, ex se ipsa justa sit: sed hic opus est, ut etiam finis propter quem bonus sit. Æs alienum reddere, res æqua, ac justa est: at eo fine reddere, ut creditorem gravius decipiamus, actionem iniquam reddit: veluti Dionysius se gessit cum Syracusanis, quibus mutuum minoris pretii restituit, ut majus petere posset, quod reddere nolebat. Finis itaq; justus ad justitiam, quæ in civitate est, exigitur, & id ante alia omnia: in moralibus enim finis determinat actionem, ac bonitas actionis dependet principio a bonitate finis. Quod ad cætera postea, ad operationem pertinentia, id in illis rebus considerabimus, circa quæ respublica est occupata. Quod ita intelligemus. Primo in repub. & civitate volumus leges, per quas illa ad virtutem tendit, prohibendo vitia, & præcipiendo actiones virtuosas: tum per quas curat, ut rebus necessariis civitas instructa sit, & utilibus, ad bene & commode vivendum: tum

illas quoq; leges, quæ ad formam cujusvis pertinent regiminis, & ſtatus, ſit ille vel Regius, vel optimatum, vel popularis. Et hoc genus legum a JCtis jus publicum appellatum eſt, quod conſiſtit in ſtabiliendis, & ordinandis collegiis, & Magiſtratibus, in quorum manu debet eſſe publica poteſtas. Leges deinde ſequitur executio. V. G. Venetiis lex eſt, ut ſoli Nobiles admittantur ad conſilium magnum. Ibi Magiſtratu opus eſt, qui efficiet, ut hoc obſervetur, curamq; gerat, ne quis in numero illo reperiatur, qui talis non ſit. Pariter lex fert, ut Senatores eligantur, aut Rogati, ex Nobilibus virtute præſtantioribus: ſed opus eſt, ut ita obſervetur, alias enim vana foret lex. Jam hæc & omnia illa, quæ pertinent ad electionem Magiſtratuum, ad juſtitiam attinent, quæ diſtributiva dicitur, quæ occupata eſt, in diſtribuendis officiis, & honoribus publicis. Porro generatim legum executio & earundem obſervantia procuranda eſt: quod fit per præmia & pœnas: ita ut his puniamus inobedientes, illis obedientes, & bene meritos cives afficiamus. *(Ariſt. 5. Eth. c. 3.)* Et hoc omne æque pertinet ad juſtitiam diſtributivam, ut ita actionum publicarum major pars juſtitiæ diſtributivæ ſit ſubjecta. Altera pars in eo conſiſtit, ut negotiationes, & commercia, quæ inter privatos ſunt, ex æquo fiant: quæ cum quotidiè obveniant, & circa mutuum, & res venditas, & ſimilia, ubi iniqui dant operã, ſi poſſint, in aliorũ bona involare: quare opus eſt judice, ut iniqui ad æquitatem redigantur. Et omne hoc ad aliam quandam ſpeciem juſtitiæ pertinet, quæ correctiva, ſive commutativa ab Ariſtotele dicta fuit, ab inſequentibus quoq; Philoſophis, & Theologis *(D. Thom. 22. q. 61. art. 1. & 2.)* Quoniam etiam apparet, quod contractus omnes ad hanc juſtitiam commutativam pertineant, ideo pacta, ob pacem, & fœdera, & talia, inita cum aliis rebus publ., ad eandem referuntur. Actiones itaq; reipubl. & Magiſtratuum, quæ propter executionem fiunt, & procuratæ ſunt a legibus, reducuntur ad juſtitiam diſtributivam, & commutativam. Et ita habebimus inventum, quatuor res requiri, ad reddendam civitatem, & remp. juſtam; tandemq; ad jus verum & ordinarium ſtatus. Scilicet, finis juſtus reipubl. forma, & conſtitutio ejusdem juſta: exercitium juſtitiæ diſtributivæ idemq; juſtitiæ commutativæ. Initium facimus à primo, quod ſcimus idem eſſe, quod finem legis quærere. Nam respubl. conſtituitur per legem, ut dictum eſt: intra verò finem, & Imperium, & terminos ejus, debent coerceri executiones, & operationes Magiſtratuum. Ariſtoteles

quoq;

quoq; ita instituit dissertationem, & disquisitionem præsentem, qualis sit finis legis. Et in cap. 14. lib. 7. Pol. satis apparet, quod finem reipubl. cum fine legum, & legislatoris confundat. Idem ego quoq; faciam, postquam hujus rei observationem præmisero.

De fine legis & Imperii quatuor sentiendi modos exstare, sive quatuor opiniones.

CAP. III.

UT igitur præfixum nobis consequamur finem, præstat principio in medium adducere varias gravissimorum auctorum de eo opiniones, variosq; illos sentiendi modos, qui videntur ad quatuor reducendi. Prima sententia Aristotelis est, quod finis verus, & justus, sit communis utilitas civitatis. Idemq; scribit Plato. Verba Aristotelis *(lib. 3. pol. c. 5.)* hæc sunt: *Quæruntenim nonnulli, ad quid respicere legis conditor debeat, in legibus rectissime constituendis. Utrum ad meliorum utilitatem, an ad plurium, quando contingat, quod modò diximus. Rectum quidem accipiendum est, quod æque, æque vero ad totius civitatis utilitatem, & ad communem civium.* Quod idem Plato *(l. de legib.)* docet, cum dicit: *Neq; censemus rectas eas esse leges, quæ totius civitatis gratia communiter positæ non sunt.* Progreditur Aristoteles ulterius, & exponit, quodhæc communis utilitas, sit felicitas civiũ, cum scribit 7. Polit. c. 14. *Cum vero civis & præsidentis eandem virtutem esse dixerimus, quæ optimi viri, & eundẽ prius parere debere, & postea imperare: hoc itaq; erit legũ positori intuendum, & laborandum, ut boni viri efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis optimæ vitæ.* Et prius dixerat in principio Ethicorum, *(l. 1. cap. 2.)* quod finis civilis societatis sit summum bonum humanum, non unius, sed omnium civium. Hæc prima sententia est, quod finis verus, & rectus legis, & Reipublicæ, sit bonum commune, & felicitas civium. Altera sententia illa est, quæ colligitur ex dictis Thomæ in locis diversis Summæ: *(1. 2. q. 90. art. 2. 22. q. 77. art. 1. ad. 1.)* estq; hæc: quod finis sit communis

pax

pax & concordia civium: ut ita lex solummodo illa prohibeat peccata, pravasq; actiones, quæ ejusmodi quietem disturbare valent, jubeatq; illas virtuosas actiones, quæ ad eandem quietem requiruntur. Bartholomæus Medina comment. in Thom. 1. 2. q. 99. in introductione, sententiam hanc profert; cum scribit: *Nam juris prudentes de legibus considerant, quatenus ordinant nos in communem pacem Reipublicæ.* Et paulo post artic. 2. quæ dixit, Platonis opinione confirmat, cum inquit: *Plato enim dicit, legislatores communis pacis gratia leges condere debere.* Sed an ita sentiat Plato, postea intelligemus. Interea satis nobis est alteram exposuisse opinionem. Tertia ea est, quam Clinia Cretensis, & Megillus Spartanus apud Platonem *(1. de legib. in princ.)* afferunt, cuiq; favent, estq; hæc: quod finis legum & Reipublicæ sit, cives bellicosos reddere, & sic aptos ad subjiciendum sibi alias civitates. Verba loco citato hæc sunt: Athen. *Probe, ô hospes, ad exponendas leges Cretensium, exercitatus mihi videris. Sed id planius dicas. Nam ita demum recte dispositam civitatem visus es dicere, si sic instituta sit, ut cæteras bello vincere possit. Itane?* Clin. *Ita prorsus: hunc etiam arbitror consensurum.* Megill: *Haud aliter Lacedæmoniorum quispiam, o divine vir, responderet.* Hæc opinio secundæ addit curam inducendi civibus fortitudinem, & perfectam virtutem militarem. Hoc est, curæ introducendi in societatem civilem virtutes cœteras, usq; eò, ut efficere valeant cives mutuo quiete vivere, jungit hanc, ut fiant bellicosissimi, sicq; apti ad augendum imperium propriæ civitatis. Erit ideo hic finis priori præstantior. Et ob perfectionis gradum hæc sententia erit secundo loco, & illa altera tertio collocanda. Quarta sententia est, quod finis legis, & Reipublicæ, sit securitas, & utilitas ejus, qui imperat: hoc est principis in Monarchia, sive in imperio unius, aut divitum in statu paucorum, aut plebis in statu populari. Hic finis, tanquam illi proprius qui imperat, exprimitur a Platone hisce verbis: *(lib. 4 de legibus.) Sic accipe. Leges, ut ajunt, semper in civitate ponit, quod dominatur. Nonne?* Clin. *Utiq;.* Ath. *Numquid existimas, inquiunt, vel populum superantem, vel aliam quampiam Rempublicam, vel Tyrannum, ad aliud sponte leges laturum, quam ad utilitatem suam, hoc est, sui principatus stabilitatem?* Clin: *Non ad aliud.* Athen. *Si quis autem hujusmodi leges transgrediatur jam positas, ut iniquus punietur ab eo, qui has institutiones induxit, justasq; appellat.* Clin. *Sic apparet.* Discrimen est inter primam & ultimam opi-

opinionem: etenim in prima, per utilitatem communem subditorum intelligitur, minimum præcipue sub ea comprehenditur. In quarta utilitas illius qui imperat, & dominatur, ad quam, qui præest, omnes subditorum facultates, & vitam dirigit, & constituit. Jam perpendamus, quis horum justus sit, & si plures ex ipsis sint justi, quis optimus ac justissimus.

Exponitur, quis verus & optimus finis sit ex quatuor recensitis.

CAP. IV.

Sitaque sententias præcipuorum politicorum perpendimus, clarum est, quis finis optimus sit & rectus civitatis. Etenim Plato & Aristoteles, cœterique scriptores graves, consentiunt, quod sit utilitas communis, & felicitas civium. De sententia horum duorum præcipuorum Philosophorum jam satis cognovimus, per loca ex ipsorum scriptis capite præcedenti adducta, ubi aperte ita loquuntur: quibus impræsentiarum nonnulla alia adjungemus, ut eo clarior fiat hæc de fine disputatio: quod fundamentum præcipuum est totius Politices. Idcirco etiam rationibus confirmabitur. Et quoniam nonnulli, qui de rebus status populariter scripserunt, videntur non multum fidei tribuere Aristoteli, ac Politicis similibus, velut longe aberrantibus ab opinione Principum, horumque ministrorum: addam ego testimonia ipsorum Principum, eorumque qui regimini statuum præfuerunt, ut ita deprehendant, idem cum Politicis scientia instructis sentire illos quoque, qui experientia & usu tales evaserunt. Jam quod ad loca Platonis, & Aristotelis, quæ prioribus addenda, Plato 1. de legib: docens, quæ leges bonæ esse debeant, inquit: *Recte enim positæ sunt, cum utentes eis beatos efficiant.* Aristot. 7. Polit: pluribus locis idem confirmat. Et primo inquit: *studiosi autem legum positoris est, considerare urbem, ac naturam hominum, & omnem aliam communionem vitæ laudabilis, quo participent, quantum fieri potest, felicitatis.* Postea prolixe docet, quibus modis præceptisque legislator cives ad felicitatem instituere possit, concludens: *hoc utique erit legislatori intuendum, laborandumque, ut boni viri efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis optimæ vitæ.* Et alibi eodem libro & loco: *Cum autem propositum nostrum sit, optimam rem publi-*

cam videre, ea vero est per quam Civitas optime gubernetur: optime autem gubernatur, si felicitatem maxime recipiat. D. Thomas quoque finem Regis felicitatem subditorum esse statuit, prolixo & erudito sermone in opere suo de regimine Principum. Sunt quoque argumenta, quæ idem illud demonstrant, ex quibus duo tantummodo proferam. Primum Aristot. est principio Polit. estque hoc: cum omnis societas conveniat boni alicujus causa, (omnis enim actio ad aliquod bonum tendit) societas præcipua, quæ civitas est, requirit bonum præstantissimum, quod sine dubio est felicitas, velut in Ethicis jam demonstraverat. Jam quod finis civitatis sit reipubl. finis, & legum, per se patet, & uberius ex iis quæ diximus cap. primo. quoniam videmus, quod publica potestas, ejusdemque constitutio per leges, usque eo introducitur, quatenus ad bonum obtinendum, ad quod aspirat societas civilis, desideratur. Alterum argumentum est, quod finis verus & justus, cujuslibet professionis & studii, ille est, quem optimus profitentium illam re ipsa postulat, & omni conatu intendit. Nimirum finis verus & rectus patris, non ille est, quem sibi pravus parens præfigit, sive propter avaritiam: ut filium faciat mercenarium: sive propter factionem, ut efficiat efferum & crudelem: sive propter vitia alia contendit, ut pravè educatur: sed finis verus patris est ille, quem pater optimus intendit, qui est perfectio, & salus filii. Ita finis verus judicis is erit, quem optimi judices sibi proponunt, scilicet judicium incorruptum: nequaquam judicum pravorum, qui lucrum est, aut vindicta erga inimicos, aut amicos sibi parare, & res similes. Idem illud docuit Aristot. 3. *Ethic. cap.* 4. ubi quoque concludit, quod vir bonus, quasi norma sit & mensura rerum expetibilium. Est itaque finis reip. veræ & rectæ is, quem optima resp. reipsa sibi pro fine proponit: verum optima resp. civium salutē pro fine sibi proponit: ergo civium salus verus finis est reip. & quod inde sequitur legis. Quod vero optima Resp. pro fine sibi statuat civium & subditorum salutem, ex eo deducitur, quod dicit Aristot. *cap.* 13. *lib.* 7. polit. Verba ipsa paulo ante adduximus, quorum sensus est, quod optima Resp. illa est, per quam civitas bene regitur: illa vero optime administratur, quando felicitatis, quantum fieri potest, particeps est. Et alibi eandem quasi rationem repetens, inquit, *optime enim agere, consentaneum est, qui sub optima reipubl. disciplina reguntur, ex his quæ adsunt, nisi quid præter rationem accidat.* Sed hæc actio optima non impedita, felicitas est,

quæ

quæ est reip. optimæ propria, nisi quis casus extra ordinem accidat: quod est illud, quod subjungit, nisi quid præter rationem accidat. Sed ab Aristotele me converto ad usum & aulam. Videamus quid de Rege optimo sentiat populus & Senatus. Trajanus optimus princeps fuit habitus, & merito talis: quare & optimi cognomen obtinuit, quod ipsi admodum placuit. Plin. in paneg. *Jam quid tam civile, tam senatorium, quam illud additum a nobis Optimi cognomen?* Et sub isto principe etiam ipsi Romani se felices putarunt. Idem Plinius paulo post: *Enimvero quam commune, quam ex æquo, quod felices nos felicem illum prædicamus: alternisq; votis hæc faciat, hæc audiat, quasi non dicturi nisi fecerit, compreca-mur? Adquas ille voces lacrymis etiam ac multo pudore suffunditur.* Ex quibus verbis cognoscitur, quod sine adulatione se felices dicebant, & quod data opera, & leni paterno animo Trajanus contendebat ad felicitatem subditorum. Populari igitur ac senatorio judicio propositio comprobata est, quod optima Resp. pro fine habeat utilitatem & salutem civium. Sed illa ipsa quoque observatio inserviet ad probandam assertionem præcipuam, ex opinione ministrorum Status, ultra illam Politicorum scientia instructorum. Jam addo cætera testimonia huc facientia. Ferdinandus junior rex Neapoleos in oratione, quam habuit ad populum Neapolitanum, cum se abdicaret in perio, cupiens illis suam indicare de optimo regimine & verè regio mentem, his verbis expressit: *regem esse a fortuna plerumque datur: verum eum regem esse, qui salutem ac felicitatem suorum civium, quasi unicum regnandi finem, rebus omnibus anteponat, id ab ipso tantum ac a propria virtute proficiscitur.* (Guicc. lib. 1. hist.) Ita Rex Ferdinandus ex relatione historica maximi Politici, qualis Guicciardinus fuit, existimavit verum officium, verumque & debitum scopum Regis felicitatem esse subditorum, & eam esse actionem ex regia virtute fluentem. Livia Augusti conjux, in consilio quod marito dedit, detecta Cornelii Cinnæ conjuratione, ut est apud Dionem Cassium, *(lib. 55. hist.)* inter alia quam plurima quæ dixit, etiam hoc fuit axioma: *nam in hoc principatus instituti sunt, ut saluti subditorum consulatur.* Votis, quæ pro Trajano, ejusdemque salute Diis nuncupabantur, volente ipso & consentiente, hæc addebantur: *si bene remp. & ex salute omnium rexerit.* Ita Plin. in Paneg. Quod votum auctoritate Imperatoris comprobatum, & a Senatu admiratione exceptum, planum facit, quis fuerit Imperatoris, & Senatus populique

Romani ſenſus de vero reip. fine. *Nuncupare vota & pro æternitate imperii, & pro ſalute civium, immo pro ſalute Principum, ac propter illos pro æternitate imperii ſolebamus: hæc pro imperio noſtro quæ ſint verba ſuscepta, operæ prætium eſt annotare, ſi bene remp. & ex utilitate omnium rexeris. Digna vota quæ ſemper ſuſcipiantur, ſemperque ſolvantur. Egit cum diis ipſo te Auctore Cæſar Reſp. ut te ſoſpitem incolumemque præſtarent, ſi tu cæteros præſtitiſſes.* Tiberius in oratione funebri habita ex decreto Senatus in honorem Auguſti, dixit, quod *in omnibus* imperavit, *ut ad publicum commodum reſpiciens. (Dion. lib. 56.)* Claudianus quoque in Honorio, quis vulgo finis creditus ſit boni principis, ſignificavit dicendo:

Tu civem, Patremque geras: Tu conſule cunctis,
Non Tibi.

Sed omittendo plurima alia teſtimonia, quæ pertinent ad ſenſum vulgi, & qui in uſu cernitur, affero nonnulla ſcriptorum & ſcientia & uſu graviſſimorum Politicorum. Xenophon unus ex iis eſt, cujus verba hæc ſunt: *nam Rex eligitur, non ut ſe molliter curet, ſed ut per ipsum ii, qui elegerunt, bene beateque agant. (lib. 3. dedict. & fact. Socrat.)* Cicero pariter magni nominis Senator, & rerum uſu excellens ſcribit: *ut enim tutela, ſic procuratio* Reipubl. *ad utilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſi, gerenda eſt. (lib. 11. de offic.)* Et alibi; *nam moderatori reip. beata civium vita propoſita eſt.* Quam felicitatem explicat, *ut ea opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honeſta ſit. (de republ.)* Idem Seneca innuit, Neroni ſcribens: *civium non ſervitutem tibi traditam, ſed tutelam (de Clement.)* Plin. in Paneg. ad Imperatorem Trajanum verba faciens, & in Senatu, ſatis oſtendit, hanc eſſe Imperatoris mentem, & Senatus, quod finis legum & Reip. ſit communis utilitas, cum diceret. *Ago cum Deo, ut ſoſpitem Te, incolumemq; præſtet, ſi tu cæteros. Si remp. bene, & ex utilitate omnium reges.*

Exponi-

Exponitur, quæ & qualisnam sit felicitas, quam Politici finem legis ponunt, utrum in sensu collectivo, an distributivo. Et dissidium in ea re Platonis cum Aristotele.

CAP. V.

Confirmata itaque proposita conclusione, quod salus civitatis & civium sit finis legum, & reipubl. non ab re est distincta magis cognitione percipere, quid sit illa felicitas, de qua locis citatis Politici loquuti sunt, & quomodo intellexerint, quod civitas eam participet. Dico itaque quod ad primum, quod felicitas, quam Aristot. & Plato finem legis constituerunt, summum in hac vita bonum sit: hoc est, maximum bonum, ad quod homo pervenire possit viribus suæ naturæ optimè excultæ. Illud definit Aristoteles per operationem animi, virtute directam optima, in vita perfecta. (*lib. 1. Ethic. cap. 1.*) Distinxit postea virtutes in morales & dianoëticas, subsistens in illis, quæ in hac vita exercentur, & naturæ lumine cognoscuntur. De altera enim vita nihil locutus est. Et hanc qoque felicitatem, quam transitoriam appellant Theologi, Plato intellexit. Nam etiamsi illam extulerit ad cognitionem Ideæ boni, attamen de ea cognitione locutus est, quæ hic per optimam disciplinam haberi potest: quam ille definit, esse facultatem convertendi oculos mentis a rebus inferioribus ad vere intelligibiles. (*lib. 7. de Iusto.*) Concludo itaque, quod felicitas, ab hisce binis summis Philosophis pro fine civitatis posita, illa est, ad quam hic ab homine viribus naturæ suæ optime excultæ perveniri potest: estque porro divisa a Philosopho in felicitatem activam, quæ versatur in operationibus virtutis activæ & moralis, & contemplativam, quæ consistit in contemplatione scientiarum, & præsertim sapientiæ. Hæc sufficiant dixisse de felicitate, quantum ad præsens propositum. Progredior ad alterum, quomodo dicatur, quod civitas illam participet, an universim collecta, an vero in suas divisa partes. Dicerent Scholastici collectivè & distributivè. Exemplo me declaro. Nam si dicemus, Apostolos fuisse duodecim, comprehendimus collegium Apostolo-

rum in sensu collectivo, ut scholæ loquuntur. Nam non nisi de omnibus una sumptis id verum est. Sed cum dicimus Apostolos fuisse sanctos, sensu distributivo verum est, de quolibet separatim, qui sanctus fuit: Petrus, Andreas, Jacobus, & cæteri, omnes ex illis fuerunt sancti. Jam quod ad rem nostram, videtur mens Platonis esse, quod felicitas civitatis, per leges procuranda, collective non distributivè talis sit. Hoc est, intentionem legis esse debere, totum corpus civitatis & reipubl. perfectissimum & pulcherrimum efficere, & propterea felix: nequaquam vero quamlibet partem. Exprimit & declarat mentem suam exemplo ab humana pulchritudine capto. *(lib. 4. de Justo sub initium.)* Verba ita sonant. *Quemadmodum enim si quis nos figuram hominis depingentes vituperet, quod pulcherrimis animalis partibus non pulcherrimos etiam colores apponamus: oculi enim pulcherrimum membrum non purpura, sed nigro colore essent depicti: decenter utiq; respondere videamur, ô mirifice, non oportet nos adeo pulchros oculos pingere, ut ne oculi quidem esse videantur, ac neque cætera membra? sed considerare si singulis decorem suum attribuentes, totum pulchrum reddamus.* Et post alios sermones subjungit, ex quibus apparet, quod nolit leges esse sollicitas de felicitate custodum, qui ordo civium præcipuus est, neque militum qui alter est: cum dehinc agricolæ & artifices supersint, qui non sunt partes reipubl. Ex adverso Aristoteles vult, civitatem ita esse felicem, ut etiam quilibet civis eam participet, reprehenditque Platonem his verbis: *(lib. 2. polit. c. 3.) Fieri autem non potest, ut civitas tota beata sit, nisi plurimi, si non omnes partes, aut quidam, vitam beatam nacti sint. Non enim eorundem est beatum esse, quorum numero par. Hoc enim contingit toti inesse, partium autem neutri: beatum vero esse nullo modo. Atqui si custodes non sunt beati, qui alii erunt? non enim profecto opifices & multitudo sordidas artes colentium.* Et 7. Polit. cap. 2. concludit eandem esse civitatis felicitatem, quæ cujusvis ex multitudine. Sed quod magis ad rem facit, *cap. 13. & 14. & seq.* ejusd. libri, ut felicem reddat civitatem, introducit disciplinam, sive educationem civium, ut omnes si fieri potest, optimi fiant, utque sic ex virtute agant, quæ felicitas est publica & privata. Sed quid? ipse Plato lib. primo de legib. cujus verba superius adduximus, palam facit, quod idem sentiat, quando de optimis legibus dicit, *cum utentes iis felices efficiant.* Et profecto, si felicitas est actio ex virtute, virtus non nisi in hoc vel illo animo hominis

singularis

singularis residet, qui postea uniuntur in communibus deliberationibus & actionibus: & nisi quisq; Senator, civisque, in illa unione ex virtute ageret, quorum foret publica electio, & actio virtuosa? Sanè res quæ animo haud posset concipi. Ita constitutum sit, quod felicitas sperata ex legibus omnium sit civium, in sensu distributivo, sivè divisim: cum hæc sit ipsius mens, ut hic & ille, unus idemque alter, & sic quilibet sit felix: ita quidem ut illa studeat istum & hunc privatum felicem reddere, eo tamen modo, ut ipsius præcipua, imo adæquata destinatio foret, sitque, omnes reddere, quantum fieri potest, felices. Quam ob rem felicitas privati cujuslibet civis per se a legibus intenditur, estque finis per se, ut tamen finis adæquatus sit felicitas omnium civium, & quorumcunque una. De quibus scio me alibi fusius disseruisse, modo sufficit me hoc in loco mentem meam compendio explicasse. Superesset exponendum, utrum felicitas, de quo modo agimus, intelligenda solum de subditis sit, an de illis quoque qui imperant. Verum quoniam quarto loco proposita est opinio, an utilitas imperantium finis sit reipubl bidem campus erit apertus hanc decidendi quæstionem, quorsum lectorem remittimus. Hactenus ex his, quæ diximus binæ colliguntur conclusioes, ad decidendam quæstionem præcidenti capite tractatam: quarum altera est, quod finis ex sua natura verus & rectus regiminis est utilitas communis, & salus civium: altera est, quo in optima resp. & optimo imperio, utilitas communis & felicitas civiun finis est non solum secundum naturam, & ex ratione, sed ipso actu & reipsa. Quod ad optimam remp. ut cognoscatur, quæ illa sit, jam satis est novisse, quod rerum p. aliæ bonæ sunt, aliæ pravæ, (id quod paulo post patebit, & quales sint) & quod ex bonis omnium præstantissima est optima resp. cujus finis in actione & usu versatur, qualem descripsi.

Utrum finis legum iam expositus sit absolutè Iustus, & semper talis: & demonstratur dari finem naturalem, & supernaturalem.

CAPUT VI.

EST itaque secundum bonos politicos, veramque politicam, optimus & verus finis legum, felicitas civium, omnium & singulorum: quam felicitatem ostendimus illam esse, quæ viribus naturæ rectè excultæ acquiri potest. Nihilominus inquirendum est, utrum hic finis apud Politicos optimus, absolutè justus sit, eo pacto, ut omne, quod per ejusmodi finem agitur, semper justũ sit. Audiamus verba ipsius *(1. polit. cap. 6.) Quemadmodum enim Medicorum ars curandi ægrotos in infinitum est, & singulæ artes sui finis in infinitum: quam maxime enim possunt, illud efficere volunt: eorum vero, quæ referuntur ad finem, non in infinitum: finis enim extremum est omnibus.* Quorum verborum hic est sensus, quod quilibet finem suæ artis adipisci, quantum potest, studet: & ita vocem in infinitum ibidem ipse Aristoteles exponit, cum dicit, quam maxime enim possunt, illum efficere volunt: sed res directæ ad illum finem expetuntur tantum, quantũ conducunt ad illum obtinendum. Exempli gratia: Medicus sanitatem introducere vult, quam maxime potest: at dosin Rhabarbari non præscribit, quantum sumi potest, sed tot solum scrupulos, quot ad ægrum curandum requiruntur. Quare secundum hanc doctrinam finis verus civitatis, qui est utile publicum, & felicitas jam exposita, expetenda est sine termino, adeoque absolute & semper. Sed ut veritatem cognoscamus, perpendendum est, quod finis noster alius sit naturalis, alius supernaturalis: ut optime distinguit D. Thomas, summus Theologus nec minus Philosophus in Summa. *(1.2. q 109. artic. 5. ad 5.)* Naturalis est, quem hactenus exposuimus. Supernaturalis est, quo beati fruuntur in cœlesti patria. Jam cum in hac ipsa civili vita versus portum æternæ beatitudinis navigemus, neque aliud sit nisi certamen hæc vita nostra, quo supremum hoc præmium acquirimus: necessum est, ut institutio civilis ad illum finem super-

naturalem

naturalem, tanquam ad ultimum & supremum dirigatur. Et hæc est differentia inter gentilem, & Christianam politicam: nam cum illa alium nesciat finem, quam naturalem, ad quem virtute morali, & contemplativa pertingere licet, finis politicus ultimum & supremum illius constituit finem: cum Christiana, quæ agnoscit supernaturalem felicitatem, ad quam consequendam non sufficiunt habitus, viribus ac dotibus naturalibus acquisiti, sed opus est principio supernaturali, quod gratia est, quæ cum charitate est, virtute Theologica & supernaturali: tum media quoq; ad illum ducentia, supernaturalia sunt, veluti Sanctissima Sacramenta. Quare, præter ministerium civile aliud eminentius agnoscimus, quod spirituale est, & a sacerdotibus exercetur, quorum summus Sacerdos & Pontifex Christus est ipse, & in hisce terris vicarius ejusdem Pontifex Romanus. Et eam ob causam, ut apud gentiles civilis principatus potior erat sacerdoli, ita apud nos Christianos summus Pontifex major est omnibus civilibus potestatibus, sive respubl. a pluribus, sive ab uno regatur, & hic vel Regia, vel Imperiali auctoritate se efferat. Doctrina D. Thomæ meretur legi, quæ est in prudentissimo, & eruditissimo opere de regimine Principum. Affero verba ipsa, in quibus quoque causa continetur, quare apud Hebræos Rex erat super sacerdotem.

Hujus ergo, inquit, *(lib. 1. c. 14.) regni Christi ministerium, ut a terrenis essent spiritualia distincta, non terrenis Regibus, sed Sacerdotibus est commissum, & præcipue summo Sacerdoti successori Petri, Christi Vicario Romano Pontifici, cui omnes Reges populi Christiani oportet esse subditos, sicut ipsi Domino nostro JESU CHRISTO. Sic enim ei, ad quem pertinet cura ultimi finis, subdi debent illi, ad quos pertinet cura antecedentium finium, & ejus imperio dirigi. Quia igitur sacerdotium gentilium, & totus divinorum cultus, erat propter temporalia bona conquirenda, quæ omnia ordinantur ad multitudinis bonum commune, cujus Regi cura incumbit; convenienter sacerdotes gentilium Regibus subdebantur. Sed quia & in veteri lege promittebantur bona terrena, non a dæmonibus, sed a DEo vero religioso populo exhibenda: inde & in lege veteri sacerdotes Regibus leguntur fuisse subjecti. Sed in nova lege sacerdotium est altius, per quod homines traducuntur ad bona cœlestia.* Hæc D. Thomas. Sed relicta modo potestate Pontificia, quæ omni sua, qua est eminentia, non directa est ad

infringendam potestatem secularem: cum gratia naturam non destruat: sed potius ad corroborandam, perducens illam ad fontem omnis Jurisdictionis, qui est Rex immortalis, cujus gratia Reges mortales imperant. Itaq; accedentes ad determinandam propositam dubitationem, respondemus, quod si finis politicus, & summum bonum humanum, in nonnullis æternæ felicitati repugnet, quod accidit, si erit contra divinam legem, illum in ejusmodi casu pro fine sibi constituere, non justum, sed injustum est. Et ratio est, quod finis est mensura rerum ad se directarum: at vero ultimus finis, & supremus cœlestis est felicitas, quare illa mensura est bonitatis, ac malitiæ omnium actionum humanarum, quæcunque etiam illæ sint, & cujus generis: hoc est illæ, quæ ad finem perducunt, bonæ sunt, quæ vero ab eodem deviant, pravæ. Explico conclusionem, & exemplo declaro. Antiochus Imperium Judææ adeptus credidit, diversitatem religionis Hæbræorum posse dissensionis inter illos, & cæteros subditos suos esse causam: & ideo ob concordiam, & unionem sui imperii expedire, unam solam coli religionem: sicque Judæos prohibuit observare legem Mosaicam, ac divinam. Hanc Antiochi voluntatem ipsa Sacra Scriptura confirmat: *& scripsit Rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus, & relinqueret unusquisque legem suam.* Jam finis Politicus per se bonus, videlicet concordia & eadem religio subditorum, contrarius erat fini supernaturali, & idcirco pravus. Quare quoque Matathias Zelo ardens se illi opposuit, occiditque Hebræum violatorem legis divinæ, ac regium ministrum, qui imperabat, volebatque transgressionem. Et eapropter in S. Scriptura laudatur, ac ipsius Phineæ æquatur Zelo: & *Zelatus est legem, sicut fecit Phineas Zamri filius Salomi.* Exemplo sunt tot edicta legesque Imperatorum Romanorum, cultum Christianæ religionis prohibentes, quæ ideo non observandæ erant, neque observabantur a sanctissimis Martyribus, alias observantissimis sanctionum publicarum, superiorum ac Principum, etiam difficilium secundum D. Petri præceptum. Constitutum itaque sit, quod sibi ponere pro fine absolute ultimo & supremo communem utilitatem publicam civitatis, non sit justum. Nam finis absolute supremus est felicitas æterna, ad quam etiam collineare debet Rex princepsque politicus, ut D. Thomas pariter tradit opere citato de regimine principum, cum inquit: *Quia igitur vitæ, qua in præsenti bene vivimus, finis est beatitudo cœlestis, ad Regis officium*

ficium pertinet, earatione vitam multitudinis bonam procurare, secundum quam congruit ad cœlestem beatitudinem consequendam: ut scilicet ea præcipiat, quæ ad cœlestem beatitudinem ducunt, & eorum contraria, secundum quod fuerit possibile, interdicat. Est nihilominus bonum Politicum, sive a Politicis solo naturali lumine cognitũ, finis ultimus connaturalis, propter ea quæ diximus. Ex quibus deduci potest hæc Practica conclusio: quod finis a Politicis perspectus semper justus est, dummodo supernaturali non repugnet. In cujus conclusionis expositione persistam aliquantisper, ita ut ex ea sequens caput de Religione deducam.

Non esse admittendam ob utilitatem politicam ullam veræ religionis corruptionem: at casum incidere, cum prava jam introducta perferenda est.

CAPUT VII.

QUoniam itaque talis est assertio de ultimo politico fine, quod semper sit rectus, dummodo supernaturali non repugnet: perspicuum est, ob nullam politicam utilitatem permittendum esse, ut ulla introducatur corruptela veræ religionis, quæ est Catholica Apostolica Romana. Absque illa enim nemo potest salvari. Quod non animadverterunt principes illi, Europæque principatus, qui veræ ac priscæ religioni, privatæ utilitatis gratia, se subduxerunt, aut propter Jurisdictionem, quod crederent ea ecclesiastica obscurari, aut aviditate bonorum sacerdotalium, quibus locupletiores se futuros putabant, aut ut illo prætextu legitimi principis se subtraherent imperio. Sed sane permutatio Glauci est, aurea pro ferreis. Hucque pertinet Joan. Casæ quærela.

——— sortem male seligit æquam,
Culmine qui cœli misso sibi sumit abyssum.

Sub introductione comprehendo restitutionem falsæ religionis, aut partis alicujus sublatorum jam antea rituum illius. Valentinianus Imperator laudabiliter Symmacho denegavit restaurationem Aræ Victoriæ in

Curia Romana nomine Senatorum eam a se petenti. Refert illud D. Ambrosius, laudatque in epistola adversus Symmachum, cum inquit: *Cum vir clarissimus præfectus urbis Symmachus ad Clementiam tuam retulisset, ut ara, quæ de urbis Romæ curia sublata fuerat, redderetur loco: & tu Imperator, licet adhuc in minoris ævi tyrocinio florentibus annis novus, fidei tamen virtute veteranus, obsecrata gentilium non probares* &c. Et ponamus verum fuisse, quod ob religionis mutationem sinistri illi casus acciderint urbi Romæ, ut ethnici dicebant, bellorum scilicet, famis, ac tandem ipsius urbis occupationis: nihilominus non fuisset concedendus ritus falsus, in præjudicium veræ religionis, ob bona temporalia. Cæterum haud esse verum, quod ob Christianam religionem illæ miseriæ evenerint, satis ostendit idem ille S. Episcopus, uti quoque Prudentius, & fusè D. Augustinus de Civit: DEI.

Verum quando vitium ac hæresis jam eas egit radices, ut non sine gravi damno Catholicorum, ac periculoso civili bello extirpari possit, eo casu, cum Zizania evelli nequeant absque seminis boni extirpatione, necessum est tanquam minus malum eam tolerare. Illuc tendebat Christi præceptum jubentis, ut utrumque sinerent ad messis tempus crescere; ut recte observavit inter alios D. Augustinus lib. 3. in epistolam Parmeniani cap. 2. & D. Thomas eximius Doctor, in Summ. 2.2. q. 10. art. 8. ad. 1. & q. 11. art. 3. ad 3. Eo erat animo Henricus IV. postquam cum ecclesia in gratiam rediisset; pertulit ille hæresin, attamen semper, quantum potuit, Romanam religionem evexit. Et inter alias actiones suas in Catholicorum favorem exercitas, publicum fuit testimonium, quod in illa disputatione, inter Cardinalem Perronium, & Dn. Plessium habita se præsente Fontebellaquei, Perronius Cardinalis vicisset. Verba Regis super hac re Espernonio scripta fuerunt, ut refert Petrus Matthæi: Amice, Diocœsis Ebroicensis (significabat Cardinalem Perronium Episcopum Ebroicensem) prævaluit illi Salmuriensi, (significabat Dn. Plessium Gubernatorem Salmuriensem.) Quantum torserit ejusmodi testimonium Dn. de Plessis, ibidem exponit Petrus Matthæi. Romæ mihi Cardinalis Ossatius, vir singularis doctrinæ, & vitæ integerrimæ, dixit, magno suo gaudio plurimum profuisse Catholicis, idemque induxisse plurimos ex præcipuis, ut redirent cum ecclesia in gratiam. Addiditque religionis dissidium transiisse ex *quid Juris*, (quod tricis magis involutum est, ac plura habet effugia,) ad *quid facti*,

quod

(quod transparet magis.) Illudque ibi ita evenit: etenim cum quæstio esset, utrum Dn. de Plesfis recte, vel secus citasset ex S. S. loca, quæ falso inde adducta eidem objiciebat Card. Perronius, male citata fuisse deprehensum est. Hinc sciri porro potuit, quid veri habeat totum opus contra Missam scriptum, in quo loca erant adducta. Verum non solum corruptiones permittendæ non sunt, sed neque etiam periculum vicinum: quod præcipue consistit in consuetudine contagiosa hæreticorum. Dixi contagiosa: nam omnis hæresia malum est contagiosum, alia tamen alia magis. Enimvero nonnulli hæretici Zelotæ sunt in secta sua, qui nihil omittunt, quin quos possint infectent. Et tales maxime Calviniani sunt. Verum est, quod res tutior sit, omnem consuetudinem prohibere cum quocunque hæretico, aut solum concedere, cum opus est, ut ita negotiis locisque adstringantur, ut omne periculum contagii tollatur, si poterit fieri. Aliter si fecerint, metuant Principes periculum terreno imminens statui, si jactura cælestis salutis parum ipsos movet.

Ejus rei Galliæ regnum vivum est exemplum, quantum illud decrementum auctoritatis & redituum passum sit, cum redituum regiorum magnam partem hæretici occupassent. Ut taceam seditiones, direptiones, ruinas regni, ac pericula, in quæ sæpenumero ipsi reges venerunt, qui parum abfuit, quin caperentur, velut Carolus Nonus.

Quod licet verus finis constitutus sit, nihilominus considerandæ sint cæteræ tres sententiæ de fine legis, & quam ob rem.

CAP. VIII.

POsset videri, haud opus esse de ceteris sententiis de vero fine rectoque legum recensitis disserere, cum deprehensum sit, primam esse veram: scilicet, quod commune bonum civiumque salus sit verus legum finis: unde remanet reliquas opiniones esse falsas. Nihilominus non se res eo habet modo. Enimvero ex iis, quæ diximus, apparere potest, quod licet ex sua natura legum finis sit felicitas exposita, attamen re ipsa

non finis est, nisi reipubl. optimæ. Sed est res difficillima ejusmodi remp. habere. Non enim omnes gentes capaces sunt ejus: præterquam quod jam plurimæ institutæ sunt, quæ mutari nequeunt: quare eatenus oportet prudentem politicum leges accommodare ad illam imperii formam. Verum quidem est, quod quantum illa possit prudentia ac auctoritate ipsius corrigi, studebit ut fiat: attamen absque motibus, & quantum eam obrem permittit natura eorum, qui imperii participes sunt, qui metuunt facilè quamvis mutationis speciem, & sæpenumero qui ei rei student, infidelitatis & majestatis læsæ arguunt: veluti accidit Regi Spartanorum Agidi, cupienti remp. Spartanam ad instituta Lycurgi revocare, unde infeliciter discesserat. Ut difficile sit leges condere alterius finis gratia, quam illius, quem illa reipubl. forma admittet, in qua leges sanciuntur. Qui finis in nonnullis rebusp. non ultra virtutem, quæ fortitudo dicitur, tendit, ut postea audiemus, & in aliis ad pacem & civium concordiam: qua de causa in quibusdam rebusp. illæ opiniones erunt veræ, quas secundo & tertio loco numeravi. Ad ultimam tandem quod attinet, falsa & prava est eo modo, ut allata est: ut qui imperat, pro fine sibi ponat utile suum, ita ut quicquid in gratiam populi faciat, agat solum quoniam ipsi prodest, ideoq; populum etiam opprimat, deprimatque, si ita suo expediat principatui. Est adeo evidens iniquitas finis istiusmodi, ut Aristoteles ponat pro differentia constituente principatum pravum, dicens, pravum esse imperium, ac vitiosam remp. quæ solam utilitatem imperantis spectat. Verba ejus sunt, quæ inferius postea plenius considerabimus: *perspicuum igitur est, omnes Resp: quæ commune bonum propositum habent, has quidem rectas esse secundum simpliciter justum: quæcunque vero suum tantum propriumque, cuncta vitiosæ sunt, & migrationes exitusque e rectis rebus publ. (lib. 3. polic. cap. 4.)* Nihilominus cum plurimi contrarium crediderint, adductis argumentis admodum verosimilibus, consultum erit instituere examen & opinionis, & rationum in gratiam illius allatarum; ut illa rejecta, hisque solutis, vera jamque comprobata sententia clara magis, magisque perspicua maneat. At vero ex eodem examine binas alias assertiones consequemur. Altera erit, quod Princeps una cum subditorum salute studere etiam propriæ per se, & non ex accidenti solum possit, ut communiter Interpretes Aristotelis existimarunt, sed vero & Aristoteli in eo adversantes: altera quod etiam

forma

forma imperii prava nihilominus communiter toleranda sit, neque contra illam insurgendum. Quæ omnia distincte & breviter audiemus.

Proponitur examinanda opinio: an utilitas Imperantis finis rectus sit & verus legum. Distinguuntur significata, & argumenta pro illa opinione afferuntur.

CAP. IX.

OPinio igitur multorum est, quod Imperantis utilitas sit finis verus legum: & quoniam vox status uno modo formam principatus significat, qui dominatur, ut superius dictum est, ideo plurimi dicunt finem esse utilitatem status, ut idem illud significent, quod modo dico, quod sit scilicet utilitas Imperantis. Sed monendum nihilominus, quod hoc pronuntiatum (utilitas Imperantis) & ad personam referatur, sive personas, quæ impræsentiarum dominantur, & ad formam Reipubl: at utilitas status ad formam imperii restringitur. Explico me in dominatu unius Augusti exemplo. Ibi forma Reip. principatus erat, in quo unus omnia gubernat; cujus commodum in eo consistebat, ut in id incumberet, ne in imperium plurium converteretur. Ejusmodi conversio Romæ accidit expulso Tarquinio superbo, & mortuo Caligula: ad eandem aspiravit Senatus Romanus, qui principio tentavit illum ad formam pristinæ libertatis reducere. At utilitas Imperantis contendit ad conservandum sibi imperium, licet cum præjudicio formæ post excessum suum ex hac vita. Et talem propriam utilitatem animo intuitus est Augustus, cum Tiberium, Lucio & Cajo Cæsare nepotibus defunctis, adoptaret: qui Tiberius, licet filius ipsi esset Drusus legitimus, attamen jussu Augusti Germanicum adoptavit, cui etiam legiones Germanas tradiderat ducendas. Id omne tendebat ad tutandam personam Augusti adversus insidias, quæ a cœteris civibus, & a propria familia sibi fieri possent. Adversus illas sibi prospiciebat, parando tot ultores, si læsus fuisset, quot adoptasset: adversus has se muniebat, dividens quasi æmula potentia ipsos illos, ut neq; ipsi inter se ob æ-

mu-

mulationem possent convenire in sui perniciem, neq; illorum quispiam, sine communi consensu, audere parricidium, cujus alter vindex exstiturus esset; eoq; prætextu animos militum, & civium, tandemq; imperium acquisivit. Hunc Augusti finem Tacitus innuit: *At hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit, adsciriq; a Tiberio per adoptionem jussit, quamquam esset in domo Tiberia filius juvenis: sed quo pluribus munimentis insisteret.* Adoptiones itaq; vergebant in Imperantis commodum, nimirum Augusti, at non æq; in imperii, & conservationem Monarchiæ. Imminebat enim periculum, si non ante, minimum mortuo Tiberio, ne bini illi patrueles, & per adoptionem fratres, Germanicus & Drusus, de imperio contenderent, illudq; distraherent. Quod ipse Tacitus affirmabat, cum referret judicium, quod ultimis Augusti temporibus fiebat, de futuro statu post ipsius mortem. *Et erat* (de Germanico & Druso verba faciens) *serviendum fœminæ, duobusq; insuper adolescentibus, qui rempublicam interim premant, quandoq; distrahant.* Hoc itaq; pacto distinctæ sunt binæ hæ significationes de utilitate imperantis; scilicet in utilitatem illius, in cujus manu est status, & utilitatem formæ illius.

Jam vero pauci erunt, qui non fatebuntur, nimis è re esse dominantis, eaq; propter vitiosum finem illum principis cujusdã, qui cum se solummodo intueatur, non pensi habet, quod fenestram patefaciat perturbationibus formæ principatus, & ideo conspirationibus, & seditionibus gravibus: cum videatur ejusmodi finis similis sententiæ istius efferi principis, qui cupiebat mundum secum fiiri. Perpendam nihilominus propositam opinionem, etiam in hoc significatu inferius capite undecimo; interea hic primum illam pertractabo in significatu, utilitatis status, scilicet cum conservationem & confirmationem formæ status significat, an sit finis verus, & legitimus legum. Et apparet quod ita se res habeat. Nam principio videtur, quod hæc sit communis sententia principum, ministrorum, subditorumq;, quorum illi puniunt delicta in statum, ut illa læsæ Majestatis, non æque privatorum injurias: & isti hæc delicta majoris æstimant, quam illa in privatos. Itaq; commodum status magis legum finis est, quam utilitas privatorum, in quorum utilitate communi dicebatur consistere legum finis, ex sententia prima superius comprobata. Hæc subditorum opinio confirmatur reverentia, quæ animis nostris est impressa erga Majestatem principis & principatum, quos ut inviolabiles reputamus. Estq; recte dictum,

ctum, quod Dei digito reverentia Principis fronti sit inscripta. Eadem opinio Aristotelis quoq; doctrina comprobatur, qui inquit, quod leges ad formam reipublicæ accommodandæ sunt: itaq; formam istam debent pro fine suo sibi proponere. Hæc sunt Aristotelis verba: *Sunt enim leges omnes ad Remp. accommodandæ, non autem Resp. ad legem. Est enim resp. institutio civitatis circa magistratus, honoresq; publicos, quemadmodum oportet impertiri, & in quo potestas, auctoritasq; summa debeat consistere, & quis sit finis cujusq; civitatis. Leges autem earum variæ sunt, per quas modus gubernandæ reip. significatur, secundum quas debeant illi, qui sunt in potestate imperare, & prohibere transgressores. (lib. 4. pol. c. 1.)* Apparet quoq; idem Platonem voluisse, ut lex ad formam reip. accommodetur, cum primo loco constitutionem magistratuum poneret, & secundo leges, quæ à magistratu observandæ sunt. *Duæ profecto*, inquit, *sunt hæ species in ornatu reip. Prima magistratuum constitutio, quot esse oporteat, & quo pacto constitui: altera de legib. magistratui attribuendis, quot qualesq; singulis accommodandæ (lib. 7. de L.)* Videtur itaq; Platonem voluisse, leges ad magistratum accommodari debere, & propterea ad rempublicā. In magistratibus enim, eorumq; constitutione forma consistit reip. ut capite primo traditum est. Altera ratio est, quod virtus civis ad remp. debeat referri, ut tradit Aristot. quod postea alibi uberius quoq; exponit, ubi inquit, quod pueri debeant moribus imbui, formæ reip. institutæ convenientibus. Hæc ejus verba sunt: *Oportet enim ad singula gubernanda genera disciplinam accommodari. Nam mos unicuiq; proprius consuevit, & servare Remp. & ab initio constituere: ceu popularis mos popularem: & paucorum potentiæ accommodatus mos eam, quæ consistit in paucorum gubernatione. Semper autem melior mos causa est melioris reip. (lib. 8. cap. 1. polit.)* Si igitur finis educationis puerorum est conservatio reip. talis conservatio finis erit legis: nam leges de disciplina & educatione illæ sunt, quæ quam proxime respiciunt virtutis, & hinc felicitatis adeptionem. Quamobrem virtus & felicitas civium, ad remp. ejusq; formam dirigentur, tanquam ad finem.

Quod forma Reip. eiusdemq; conservatio, non sit finis ultimus legum: quomodo sit finis subordinatus, & proximus ultimo, in optima republica.

CAP. X.

SUfficeret forte dissolvere rationes modo allatas: quoniam verâ opinio jam confirmata est. Nihilominus in re tanti momenti, quæ basis est politicarum veritatum, præstabit abundasse in confirmanda, & explananda veritate. Præmitto itaq;, quod indubiũ jam non voceur, utrum oporteat cura etiam suspicaci procurare conservationem reip. Nam jam visum est, quod absq; potestate publica, quæ ipsa resp. est, si vein illa consistit, civitas conservari non possit, nec, quod inde sequitur, obtineri proposita civium felicitas. Sed quæritur, utrum conservatio dictæ formæ quærenda sit ut finis, an ut medium necessarium, & vero fini conjunctum. Id est, ut me explicem exemplo reip. Venetæ, utrum ad conservationem suæ formæ perfectissimæ, tanquam ad finem, dirigenda sit communis felicitas civium ipsorum, an vero illa forma, & harmonia mirabilis convertenda sit ad id, ut felices reddamus, quantum fieri possit, cives quoscunq;, quasi is illius finis sit. Satis apparet, quod ea sit connexio unius rei cum altera, ut si forma optimæ reip. tollatur, pereat quoq; communis civium felicitas; & si hæc negligeretur ab imperante, necessariò resp. cessaret optima esse, & fortassis bona. Versatur itaq; disputatio circa hanc subtilitatem, quænam ex istis duabus rebus, quas diximus, finis alterius sit in optima rep: ad quod respondebit prima conclusio. Sed quoniam exponendum quoq; est, quid statuendum in rebuspubl. non optimis, & pravis, quæstioni respondebitur sumptæ tam latè, per secundam, & tertiam conclusionem. Sed præmitto alterum hoc monitum: licet supra definiverim rempublicam capite primo, attamen illam non distinxi in suas species, cum id faciendum sit, ubi egero de bonitate formæ reipublicæ, quod succedit huic disquisitioni de Justitia finis. Quare de speciebus id tantum dixi, quod exemplum ipsum commonstrare potest, ne plus ultra te in cognitionem politicam deducerẽ; fuitq; hoc ipsum, quod alij status regantur ab uno solo, veluti regnum; alij à

pluribus,

pluribus, ut Venetiæ; alius ab universo populo, ut olim Roma. Et quod alia respubl. optima sit, alia non optima: Jam addo, quod respubl. aliæ bonæ sint, aliæ pravæ. Quas distinctiones, ipsarumq; partes postea habebimus loco jam dicto fusius. Interea hæc sufficiat scire, gratia illius quod hic loci quæritur, & determinandum est. Sit jam hæc prima conclusio: quod in optima rep: forma non est ipsius finis, sed illa dirigitur ad communem civium felicitatem, tanquam ad suum finem. Tendit vero illuc forma tanquam medium maxime vicinum, & proximum. Quare etiam pari sollicitudine, aut minore paulo conservatur, qua communis felicitas procuratur. Iam superius affirmata est assertio, quod communis felicitas finis sit, ideoq; forma reipublicæ non potest esse ultimus finis, sed solum ultimo inserviens. Addo jam aliam probationem, quæ ex contemplatione originis civitatis, & reip. spontaneæ, non violentæ oritur, acciditq;, cum certa multitudo, casu quodam collecta eo fine, ut ibi domicilium ac sedem collocet, perpendit, non posse se una vivere, nisi constituat quempiam, qui curam habeat rerum communium, & casuum cum potestate publica. Talis fuit origo Reipublicæ Venetæ: etenim cum confluxisset ad paludes illas ex vicinis urbibus maxima hominum multitudo, ut Barbarorum effugerent excidium, jamq; morari ibi constituissent, destinavit quisnam prospicere communibus negotiis, & justitiæ, & publicis negotiis vacare deberet. Perpendatur jam quis fuerit finis in hac constituentium institutione. Certum est haud alium excogitari posse, quam quod bene regi voluerint, elegerintq; eum numerum personarum, & ea conditione, quem putaverunt ad procurandam felicitatem communem istos eligentium, quam maxime convenire, & è re esse. Ita ut ad commune eorundem bonum direxerint formam regiminis instituti: neutiquam vero ex adverso animo intenderunt, ut tales constituerent, qui sui curam haberent, suæq; securitatis & potentiæ, ac uterentur bonis parentium propter finem sui status. Sane non eum sibi præfixerunt scopum isti homines, æque liberi, ac nemini subjecti, cum quosdam ex ipsorum numero extollerent, ut ad utile paucorum istorum dirigerent, iisq; manciparent omnium salutem, sed plane alia erat illis mens, videlicet ut jurisdictio, quam introducebant, & personæ quas constituebant, tenerentur curare omni conatu, & viribus salutem omnium, & ut sustinerent usq; eo jurisdictionem concessam ipsis, quatenus ea ad commune bonum opus foret: ideoq; cum cernerent in

forma regiminis, principio instituta, quoddam vitium, ratione quæsiti communis beneficii, cœperunt illam mutare. Ita Veneti principio consulibus Rempublicam tradidere gerendam, deinde Tribunis, posteaDuci. Et initiò deliberationes de republica habebat civium cœtus: postea vero tempore Ducis Ciani certis familiis id commissum est, prout usu compererant, profuturum magis communi saluti. Ex hac dissertatione tale colligitur argumentum, & probatio assertionis:

Is vere finis est Reipubl. & legis, propter quem ab initio naturaliter ordinata, & constituta est resp:

At Respubl. ab initio naturaliter ordinata & constituta fuit, propter finem communis civium salutis, neutiquam vero ob finem formæ reipubl

Igitur communis civium salus vere finis legum est.

Argumentum formari sic poterit melius:

Finis, propter quem ab initio instituta, cum naturalis & spontanea ejus origo est, non violenta, fuit resp., is vere finis est legum:

Communis civium salus is est, ob quem initio instituta fuit respubl.

Igitur communis civium salus verus legum finis est.

Major satis patet. Minor ex dictis constat, & confirmatur per id, quod dicit Aristoteles & Plato, quod quousq; gubernant Rerump. Rectores secundũ illum verè finem, ob quem insttuta fuit, non est suave imperare, verũ grave: etenim non propria utilitas, sed subditorum procuratur. Aristotelis hæc sunt verba: *postulantes pro parte quempiam id obire, & visere bonum suum, quemadmodum prius ipse, cum magistratum gereret, animo providebat utilitatem ejus. (l. 3. pol. c. 4.)* Et Plato idem etiam docet. *Quippe si bonorum virorum extaret civitas, in ea ut arbitror haud aliter non imperandi gratia pugnaretur, quam nunc certetur imperandi cupiditate, ibiq; pateret revera, legitimum principem non sui ipsius, sed ejus, qui sub ipso est, commoditatem respicere. lib c. 1. de Justo.)*

Experiebatur dictam molestiam in imperio D. Gregorius, qui quærebatur quietem suam monasticam amissam, propterea quod ad Pontificatum assumptus fuerat. Et Imperator Tiberius ostendit, ipsum agnoscere, quod rationi consonum sit, formam reip. instituere ad communem salutem, cum proponeret, licet simulatè mutationem Monarchiæ in imperium plurium, quod ita negotia publica rectius peragi possent. *Proinde in civitate tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent; plures facilius munia reip. sociatis laboribus executuros. (Tac. lib. 1. annal.)* Venio

Venio jam ad alteram assertionem de republica non optima, & prava. In rebusp. quæ ab optima deflectunt, & magis adhuc in pravis, ipsarum forma non esse debet legum finis. Dixi quod non esse debet, non autem quod non sit. Nam in pravis rebusp. finis re ipsa existens, est earum conservatio, & stabilitas. Illud verissimè Plato dicit 4. de legib. Ath. *Sic accipe. Leges, ut ajunt, ponit semper in civitate, quod dominatur. Nonne?* Clin. *Iltiq;.* Athe. *Numquid existimas, inquiunt, vel populum superantem, vel aliam quampiã remp. vel Tyrannum, ad aliud potius sponte leges laturum, quam ad utilitatẽ suam, h. e. sui principatus stabilitatem?* Clin. *Non ad aliud.* Iam probo conclusionem, quod non debeat esse finis. Etenim si forma optimæ reip. non debet esse finis, id est, ultimus, sed inserviens communi saluti, multo minus erit finis forma reip. non optimæ, licet bonæ, minusq; adhuc forma reip. pravæ finis legum esse poterit. Idem confirmo auctoritate Platonis, qui inquit, loco paulo ante citato, de legibus, gratia stabilitatis formæ reip. pravæ conditis: *qui autem aliquarum gratia partium* (i. e. ad stabiliendam remp. in qua populus dominatur, vel illam, ubi divites) *leges condunt, eos non cives sed seditiosos putamus, & jura sua sic ab eis frustra vocari censemus.* Itaq; eas non pro legib. Plato reputat, quæ ad formam & stabilitatem reipublicæ pravæ diriguntur, tanquam ad finem. Adverto propterea, quod in rebusp. etiam pravis forma reip. meritò toleranda est, & conservanda, nisi quousq; licuerit absq; seditione, & turbis impetrare â publica potestate correctionẽ: quo fini Syracusas tendebat Plato, â Dione excitatus ad Dionysio persuadendum, ut relicta tyrannica forma vellet reducere regimen & principatum suum ad formam Laconicam. Ceterum de conservatione formæ reip. pravæ, & quomodo, & quousq; servanda sit, legendum erit cap. vigesimum inferius, ubi de ea re disseram. Superest ut dissolvamus argumenta cap. 8. adducta, adversus assertionem præsentem.

Dissolvuntur argumenta cap. octavo prolata, quod forma status, ejusdemq; stabilitas, legum finis sit.

CAP. XI.

AD primum igitur argumentum respondetur, non consequentiam validam

dam esse, Princeps & Principatus inviolatè conservari debent â subditis, E. finis principis & principatus sui ipsius conservatio est. Nam domi patrem super omnia revereri debet filius, eumq; violare impietas est insignis, & severè punitur a legibus & Deo, nihilominus pater rem familiarem administrat in commodum filiorum, & non in sui ipsius, veluti finis præcipui domus. Iam tum dixi, & inferius ostendam, esse conservandam status formam, nec violandam principis personam, aut rectorum reipublicæ, etiamsi pravi sint, & id ob communem regulam, veluti de hinc uberiús exponam. Interea auream D. Thom. doctrinam appono, estq; *, esse autem hoc multitudini periculosum, & ejus rectoribus, si privata præsumptione aliqui attentarent Præsidentium necem, etiam Tyrannorum: quia secundum sententiam Salomonis, dissipat impios Rex sapiens: majus igitur ex hujus præsumptione imminet periculum multitudini de amissione regis, quam remedium de subtractione Tyranni. (lib. 1. cap. 6.)*

Quantum deinde ad hoc, quod delicta in Principem puniuntur severiús, quam peccata in privatos, sciendum est, quod peccata in privatos, punita â legibus ordinaria pœna, injuriæ sunt illatæ huic vel illi civi seorsim, nequaquam omnibus simul, etiamsi sensu distributivo, & partitim; ejus generis esset, si quis pestem populo inferret, fontem veneno inficeret, de quo hauriret universus populus, aut dirueret aggerem vallumq;, propter quam ruinam universum territorium cum ipsa civitate submergi posset. Sanè paria forent delicta, nec levius punienda illis adversus majestatem commissis: imò ex mẽte optimorum & celebrium Principum, commune damnum illo Principis plus detestandum esset. Ita Codrus Rex gloriosus sensit: qui mori anhelabat, ne populus Athenienſis, cujus Rex erat, â Thracib. vinceretur. Bini Decij, non reges, sed Consules devoverunt se pro populi Romani & legionum victoria. Sed quid? Ottho. Imperator delitiis deditus, attamen ut impediret militum suorum stragem, & subditorum damna, se ipsum interemit: *An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, & reipublicæ eripi patiar? Eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis: sed este superstites.* Ita ille.

Qvod ad secundum argumentum, quod leges accommodandæ sint ad rempubl. ejusq; formam, ideòq; resp. & forma illius finis sit legum, neq; hæc bona est consequentia. Etenim postquam legis lator sibi pro fine felicitatem civium præfixit, quam introducere debet generatim, in sensu distributivo,

butivo, sequitur hanc sollicitudinē alia de eligenda formā reipublicæ, natura & moribus populi conveniente: quâ peractaelectione, incipiet tum demū leges ordine explicare, ita ut simul cum fine salutis communis distributionē magistratuum exæquet, & munus cujuscunq;, ut propositam communem salutem procuret. Ita ut quidem verum sit, quod leges se accommodent ad rempublicam, nam anteit electio formæ reip. antequam leges explicentur: sed electio formæ reipubl. præcessit, quod finis propositus sit salutis publicæ, eligendo illam formam, quæ indicatur magis conveniens ad communem utilitatem, & felicitatem populi. Et quod de fine deliberatio electionem formæ reip. præcedat, ex solo examine originis reip. apparet. Nam ut persistamus in exemplo reip. Venetæ, quæro, illam primam reip. formam, quam elegerunt, quam ob causam elegerint? Certè aliam proferre non possumus, quam quod illam arbitrati sunt commodiorem ad bonum regimen, & ad effectus in institutione reip. ab ipsis quæsitos, qui erant ut facultates essent & personæ tutæ, & vitam tandem optimam consequerentur. Quicquid autem de legibus dixi in ipsa constitutione sancitis, & origine naturali, idem dictum velim de illis, quæ progressu temporis conditæ sunt, cum jam resp. formata est, imo diu jam stetisset. Etenim vel respiciunt proximè commodum privatorum: ut leges de contractibus & ultimis voluntatibus, & similes, & istæ sine dubio pertinent ad commodum ipsorum subditorum: aut proximè respiciunt utile publicum, hoc est Rectorem, vel genus quoddam magistratus: & hæ leges, ut pro fine proximo habent conformationem reip. ita pro fine ultimo ipsius reip. finem agnoscunt, quem jam tum ostendimus, commune esse bonum distributim privatorum, eorumq; felicitatem. Ad tertium argumentum respondeo, quod non valet consequentia, quæ hæc est: virtus civium refertur ad remp. igitur ejusdem finis ultimus est conservatio reip. Nam ita inferendum esset, igitur finis suus ultimus & supremus est finis ipsius reip. quod est bonum commune, & communis felicitas, ut jam probavimus & argumentis, & auctoritatibus tam Philosophorum Aristot. Platonis, aliorumq;, quàm hominum politicorum & resp. administrantium. Colligitur nihilominus ex iis quæ dicta sunt, quod finis civitatis civiumq; possit dici, quod sit forma reip. ejusdemq; conservatio, intellecto fine proximo, & eum finem proximum significavit Aristot. hisce verbis: *Eodem igitur pacto, & civium, etsi dissimiles sunt, salus communionis officium est. Resp. enim communio est. Quare necessum est, virtutem civis ad remp. referri:* at de ultimo fine conclusio falsa foret. Quod

Quod Princeps, vel Imperans, non sibi proponere potest proprium suum commodum pro fine: attamen quærere illud potest, & de modo binæ afferuntur opiniones: una, quod per accidens solum, altera, quod per se etiam possit.

CAP. XII.

Altera erat significatio, alteraq; hinc exoriens quæstio, an is qui imperat finem possit sibi præfigere propriam utilitatem, distinctam à conservatione, & stabilitate formæ regiminis. Apparet vero facili negotio quod non liceat; nam si verus finis formæ imperii non est, quomodo erit persona singularis modo imperantis? Enimvero si tota Jurisdictio directa est ad commodum subditorum, multo magis denominatio hujus vel illius personæ illuc directa erit: & si est commodum commune civium, quomodo erit privatum & proprium Imperantis? Ceterum Arist. 3. pol. 4. ut idem ostendat, argumentum profert firmissimum, estq;, quod imperium aliud in servos est, aliud in liberos: Imperiũ in servos, Imperantis commodi gratia est, illud vero in liberos est utilitatis ergo subditorum, aut propter utile quod commune est ambobus. Ita Aristot., qui priùs membrum declarat, quod licet tale imperium conducat servo natura æq; ut domino natura, nihilominus tendit ad id quod hero prodest, nec curat utile servi, nisi per accidens, quatenus heri imperium deficientibus servis consistere nequit. Estq; mens ipsius, quod alii servi sint vi tantum tales, ut bello capti, alii naturâ, ut sunt homines agrestes, & carentes ingenio apto ad se regendos, quare iisdem opus est, ut ab aliis regantur, quibus ipsi vicissim corporis ministerio serviunt, velut instrumentum animatum domus: qua de re videatur Aristoteles lib. primo Politic. cap. 3. ubi fusius de eo disserit. Hisce servis igitur dominium herile utile est: nam inde vitam habent, & indigentiæ præsidium, & ducem morum, quousq; capaces sunt. Est de in hero utile imperium, ob vitæ commoditatem, quam capit à servo, quod mandata sua exequatur. Attamen dominus eoùsq; custodit, juvatq; servum

vum quousq; utilis est servituti domesticæ. Estq; fundamentum, cum sit instrumentum domus, quamvis animatum, ab hero possidetur, ut ceteræ suæ facultates, quæ non ab hero in pretio habentur, æstimanturq;, nisi quatenus conducunt domui, & eum ob finem eadem conservat & custodit. Et re vera deridendus esset, qui assereret, se amare vinum alterius finis gratia, quam ut illo utatur, aut ad bibendum, aut vendendum, aut propter usum alium, ut pariter dicebat Aristoteles. *lib. 6. Eth. c. 2.*

Alterum membrum ibidem declarat, atq; etiam corroborat quadam quasi inductione, per imperium domesticum, quo pater familias filios regit, conjugem, omnemq; domum. Ejusmodi imperium, inquit ille, *aut gratia est eorum qui gubernantur, aut gratia alicujus quod sit utriusq; commune.* Quorum omnium argumentorum virtute concluditur, quod non liceat Principi, vel imperanti dirigere imperium ad utile proprium, velut ad finem. Et sanè Aristoteles & Plato adeò hoc verum habuerunt, ut pro fundamento posuerint, & differentia malam remp. constituente: quemadmodum imperare communis commodi gratia, constituerunt differentiam bonam rempublicam constituentem. Verba Aristotelis adduxi superius cap. 7. in hac parte, quorsum remitto lectorem: & cum Tyrannum definiret Aristoteles hac illum differentia constituebat, dicens: *Tyrannidem enim esse dicimus dominatum unius ad proprium commodum tendentis.* Tandem itaq; concludamus, finem facere legis & imperii imperantis proprium commodum, res est detestanda, per quam rem imperium, cujuscunq; etiam foret speciei, pravum fit.

Sed succedit quæstio altera, an imperans utile suum quærere in imperio non tanquam finem, sed alio quodam modo possit. Et respondetur quod liceat, & consentiunt in eo politici scriptores, quod minimum per accidens concessum sit Principi utile suum quærere, imò re ipsa in illud incũbat. Et Aristoteles hujus rei exemplum proponit in nauta, qui dum benevectores conducit, se ipsum quoq; servat, cum in eadem unà naviget navi.

Capite proximo audiemus hujus sententiæ mentem, & auctores, & rationes. Aristoteles quoq; docet verbis illis superius citatis ex tertio polit. cap. 4. quod peccet imperans suum solum procurans commodum: non tamen eapropter vetat, non licere eidem una cum commodo aliorum suo quoq; dare operam. At ego sustineo posse principem, imperantemq; etiã per se utile suum procurare, cum communi tanquam fini invigilat. Ex-

ponam primò opiniones, unà cum expositione vocabulorum *per se & per accidens*, & adducam argumenta adversæ sententiæ.

Exponuntur vocabula utilis expetibilis per se & per accidens: & afferuntur argumenta pro confirmanda sententia, quod Princeps solum per accidens utile debeat expetere.

CAPUT XIII.

PRæmittentes itaq; expositionem vocabulorum per se & per accidens, quantum ad utile expetendum, sui vel aliorum gratia, bini modi occurrunt, quorum unus pendet a ratione causæ finalis, alter a ratione causæ efficientis. Primus modus est, cum expetentes rem quampiam ut finem, deprehendimus opus esse aliis nonnullis rebus ad illam obtinendam, & eas eousq; curamus, quatenus ad alteram acquisitionem requiruntur. Illæ vero res, quæ solum expetuntur, ut ipsarum adminiculo alias obtineamus, expetuntur per accidens. Aristoteles dixit expeti *propter aliud*, primo Ethic: at octavo cap. 3. dixit, expeti per *accidens*. Illæ res quas cupimus, ut illis ipsis fruamur, hoc est, inquibus appetitus finitur, dicuntur expeti per se: intercedit tamen inter illas res *cupitas per se & per accidens* aliud quoddam genus intermedium, & sunt res illæ, quæ quidem propter alias expetuntur, attamen eo modo, ut licet illud non obtineatur, cui adjumento esse debent, nihilominus expeterentur. Illas vocavit Aristoteles primo Ethic. per se & propter alios expetibiles: ejusq; generis virtutes sunt, quæ propter felicitatem expetuntur, ita tamen ut etiamsi alias felices esse possimus, nihilominus virtutes cuperemus.

Alter modus est, quum rem quampiam cupimus, & appetitum nostrum in re illa firmamus, ex quâ redundat quoddam ad nos commodum, ut ut â nobis non animadversum: exempli gratiâ, in vera amicitia utilè unius amici ejusq; incrementum in alterius vergit commodum, ob mutuam inter ipsos communionem. Ideoq; cum amicus alteri cupit majus quoddam commodum, optat illi quidpiam, quod voventi ipsi prodest: nihilominus

minus, cum desiderium veri amici in utilitate alterius subsistat, nec in se ipsum redeat, (aliàs enim amicitia foret utilis) expetit solum utile sibi per accidens: at amici utile, in quo desiderium permanet, per se desideratur. Et hæc pro vocularum expositione sufficiant.

Jam plurimorum est opinio, quod non debeat imperans utile suum expetere nisi per accidens, & quod peccet, aliter illud si cupierit. Procurat itaq; secundum hanc opinionem utile suum Princeps & imperans, quatenus studens felicitati civitatis, etiam suæ studet, cum pars sit civitatis: veluti nauclerus dum procurat incolumitatem navis & navigationem prosperam, etiam suam salutem procurat, cum navigantium unus sit. Hæc opinio est Petri Victorii aliorumq; interpretum Aristotelis, qui illam ex verbis Aristotelis eruunt. Pono illa hic loci sec. vulgarem versionem, quæ tamen ex Græco clariora facturus sum in præcipuis partibus. Verba Aristotelis hæc sunt: *Atqui & modos imperii dividere facile est: in exotericis namq; sermonibus sæpè de ipsis disseruimus. Herile enim Imperium*, (in græco textu vox est δεσποτεία, quæ significat dominium herile in mancipia) *si verè naturâ servo, & natura Domino eadem est utilitas, tamen nihilominus regit ad id, quod hero conducit; curat autem servi utile contingenter*, (in græco vox est καθὰ συμβεβηκὸς, quæ significat *ex accidenti & per accidens*) *Neq; enim fieri potest, ut intereunte servo, conseveturimperium illud. Liberorum autem imperium, & uxoris & totius domus quod appellamus domesticum, sive eorum qui parent gratia constat, sive cujusdam communis ambobus. Per sequidem eorum qui parent: quemadmodum videmus & alias artes se habere, ceu medicorum artem, & quæ adolescentes exercet: Contingenter* (hic iterum græcum habet καθὰ συμβεβηκὸς) *autem ipsorum quoq; essent. Nihil enim vetat, quin exercendi magister sit unus & ipse aliquando eorum, qui exercentur: veluti gubernator unus semper est nautarum. Magister igitur exercitiorum vel gubernator ante oculos habet bonum eorum, qui ipsi parent. Quando autem unus & ipse horum fuerit, ex accidenti particeps sit salutis, quæ inde nascitur, hic enim nauta sit, hic vero unus eorum, qui exercentur, cum tamen magister ejus studii sit. Quare & civilia imperia, quando resp. per æqualitatem & similitudinem civium constituta fuerit, vicissim postulant regere. Prius quidem, ut natura ferebat, postulantes pro parte quempiam munus id obire & visere suum bonum, quemadmodum prius ipse cum magistratum gereret,*

animo providebat utilitatem ejus. Nunc autem propter utilitatem, quæ publicis ex rebus, & eas quæ capiuntur è magistratu, volunt continenter magistratum gerere. Veluti, si contingeret perpetuo imperium habentibus valere, cum infirmo corpore forent: etenim si fortasse sectarentur magistratus. Perspicuum igitur, omnes Resp. quæ commune bonum propositum habent, has quidem rectas esse secundum simpliciter justum: quæcunq; vero suum tantum propriumque, cuncta vitiosa sunt, & migrationes exitusq; è rectis rebuspubl. Se gerunt enim, ut Domini in servos: civitas autem est communio hominum liberorum. lib. 3. pol. c. 4.

Retuli fusè verba Aristotelis, nam primum argumentum adversariorum in illis positum est, & mea ejusdem argumenti solutio super eadem fundata erit. Petrus Victorius ex mente Aristotelis sustinet, quod per accidens solum bonus Reip. rector in publico regimine expetere possit proprium suum commodum, exponens hoc pacto mentem Aristotelis de imperio patrisfamilias, quod simulachrum est boni regiminis politici: ut illud domini in servos simulachrum est pravi regiminis politici. Exponens itaq; Victorius verba Aristotelis, quæ finem detegunt patrisfamilias in regimine domestico, & hæc sunt: *aut est gratia eorum, quæ gubernantur, aut gratia alicujus quod sit utrisq; commune*: ita illa interpretatur: *magis autem aperiens quod dixerat; & quo modo paterfamilias provideret bono eorum, quos regit, simulq; suo declarans, inquit: propter se imprimisq; ipsum videre toto animo bonum eorum, qui in potestate sunt illius imperii: ex accidenti autem suum quoq;: hoc enim intelligere debemus, ut ratio ipsa perfecta sit. Quod sane hic non addit auctor ipse: sed cognosci voluit exemplis aliarum artium, quæ ponit*: applicat deinde eandem doctrinam civili imperio, eundemq; finem. Verum est, quod initio appareat, ac si ad popularem Rempublicam tantum restringat, verba ita sonant: *declarat exemplo quarundam artium, domesticum imperium ante oculos habere inprimis bonum eorum, qui parent ipsi. Idem igitur docet, servari in magistratibus, si non in omni genere Reip. in iis saltem, in quibus par, similisq; invenitur dignitas omnium civium*, nihilominus cap. proximo, quod quintum est tertii libri Politic. ubi Aristoteles ponit pro differentia essentiali inter bonas & pravas Resp. quod bonæ respiciunt commodum omnium, pravæ illius qui imperat, Victorius Aristotelem sequens ipse quoq; ita scribit: *quando unus ille, aut pauci, aut multi*

multi spectaverint commune bonum in regenda civitate, omnesq; suos nervos in eo contenderint, necesse est has Resp. rectas esse. Contra autem, qui referunt consilia sua omnia ad utilitatem sive unius illius qui regit; sive paucorum, sive multorum, si pauci multive illi sint, labes vitiaq; erunt rectarum illarum. Itaq; Rebuspublicis, tam quæ ab uno reguntur, quàm a pluribus, attribuit, quod bonæ ut sint, teneantur habere pro fine utilitatem omnium â se expositam, hoc est cumprimis & per se subditorum, per accidens imperantis. Hæc est igitur ejus sententia, quod imperans non possit nisi per accidens commodum suum procurare. Estq; prima ejusdem ratio auctoritas Aristotelis comprehensa verbis transcriptis, & à Petro Victorio eo, quo diximus modo, expositis. Secunda ratio est, si imperans quæreret utile proprium per se, & postea unà utile subditorum, idem ageret, quod dominus cum mancipiis, qui in imperio suo in illa finem sibi propriam utilitatem statuit: at utile mancipiorum eousq; quærit, quatenus ita aptiores fiunt ad sibi bene serviendum. Sed imperium domini in mancipia tyrannicum refert imperium, haud quaquam bonum, ut diximus. Quod si quispiam responderet, tyrannum curare utile & commodum suum per se, illud vero subditorum per accidens: at bonum Principem tam suum, quàm subditorum per se quærere: respondetur, quod expetere utile per se, finem denotet: at actionis cujusdam tempore eodem, & in agente eodem, non nisi finis unus esse potest: aliàs enim ipsa actio foret essentialiter in duabus speciebus moralibus, cum ex fine actio speciem sortiatur. Jam vero nulla res in pluribus speciebus locum habet, nisi ex accidenti, veluti homo per se & sec. essentiam solummodo in prædicamento substantiæ est, at ex accidenti, quatenus albus est, in prædicamento qualitatis, & relationis quatenus pater est, & sic de cæteris. Tertia ratio est, quod secundum Aristotelem 5. Ethic. cap. 6. Princeps sollicitus est pro aliis, ideoq; etiam ait, Justitiam bonum alterius esse, non proprium: & idcirco alteri laborat, & ideoq; justitiam alienum bonum esse inquiunt.

Quartum argumentum Platonis est *lib. 1. de rep.* estq; hoc: quod ars nulla suum quærat utile, sed illorum, quorũ gratia ars est: quam propositionem per inductionem confirmat ex arte medica, quæ quatenus talis, contendit ad salutem ægrotantium; non ad augendas divitias: & naucleri, qui finem artis suæ ponit in eo, ut navem salvam subducat, & simul navigantes. Unde colligitur, esse veram propositionem illam, quæ re ipsa eadem est cum

priori, quod omnis ars quærat utilitatem illorum, quorum gratia ars est, non suam. At quælibet ars illis imperat, quorum gratia artes sunt, velut medicus ægrotis, & nauclerus navigantibus, cumprimis singulis iis, quæ ad navigationis securitatem & felicitatem pertinent. Cui argumento hanc subjungit dissertationem (id. Plato scil.) quod nullus verè bonus libenter magistratum imperiumq; in se susceptur sit, nisi pæna imminente cogatur, quæ pæna est, quod ipsi opus sit regi â malis. Estq; hujus rei ratio hæc, quod magistratus ipsi oneri est, non quærenti ullam ex eo utilitatem, quoniam non est avarus, nec honorem, quod careat ambitione. Unde concludit his celebratis verbis; *quippe si bonorum virorum extaret civitas, in ea, ut arbitror, haud aliter non imperandi gratia pugnaretur, quàm nunc certatur imperandi cupiditate: ibiq; pateret, revera legitimum Principem non sui ipsius, sed ejus qui sub ipso est, commoditatem respicere.*

Ponitur probaturq; vera opinio, quod Princeps bonus expetere possit & quærere utile suum proprium per se.

CAP. XIV.

CEterum vera opinio est, quod expetere possit Princeps proprium commodum per se, non tantum per accidens. Quod ut rectè intelligamus, repetenda erit distinctio Aristotelis ex 1. Ethic. lib. cap. 7. paulo ante allata, de rebus expetitis & expetendis, & quod aliæ expetantur sui ipsius solum gratia, ut est felicitas, quæ nunquam propter aliud expetitur: aliæ vero propter alias tantummodo desiderantur, ut instrumentalia bona, & instrumenta: aliæ sui & alterius gratia, ut virtutes: quæ gratia alius expetuntur, quatenus felicitatis ergo cupiuntur; sui vero etiam gratia expetuntur, propterea quod licet nunquam futurus esset felix homo, nihilominus cupiat virtuosus esse. Jam assero, quod Princeps in imperio suo expetat utile suum, hoc est, cupit esse virtuosus, prudens, fortis & temperans, aliisq; virtutibus ornatus, non per accidens tantum, sed per se quoq;. Idq; confirmo: enimvero non solum hoc expetit populi gratia, ut illos ideò rectius regere possit, sed & sui ipsius illud vult causa, ita

qvidem

quidem ut etiam si inde non consequeretur felicitas omnium civium, sive id fiat propter externos casus (uti contigit Ferdinando juniori, qui à Gallis statu pulsus, nequibat in usum transferre ideam boni regiminis, quàm mente conceperat) sive ob morositatem populi nequissimi & pertinacis; (quæ Moysi fuit impedimento, quo minus populum Hebræum ad illam perduceret felicitatem, quam mente volvebat:) nihilominus illud expeteret, cupiens regiis virtutibus esse ornatus, hoc est summis & perfectissimis.

Alterum argumentum ex natura amicitiæ pendet, cujus ergo illud repetendum est, quod relatio Principis ad subditum amicitiæ est genus in excellentia positum, ut in Ethicis tradit Aristoteles: *aliud autem*, inquit, *amicitiæ genus est, in quo excellunt & excelluntur: veluti quæ patri intercedit cum filio, Seni cum Juvene, Viro cum Uxore, omni denique qui præest cum eo, qui imperio parere debet. Eth. l. 8. c. 8. & seqq.* quoniam alia amicitia honesta est, alia propter rem, quæ utilis est & jucũda: amicitia boni principis in excellẽtia posita, honesta erit. Ex natura igitur amicitiæ honestæ argumentum fiet meo proposito conveniens, & est, quod amicus honestam colens amicitiam amico suo omne commodum velit, sine commodo suo. *Aristoteles 8. Ethic. cap.* 3. Attamen ut ex bonis externis partem potiorem amico concedit, ita ex honesto partem sibi servat majorem: ut idem Philosophus docet Ethic. lib. 9. cap. 8. Sit itaq; argumentum:

Amicus honestam, & perfectam amicitiam colens, cupit utile honestum ex virtutibus, quod felicitatis nervus est, etiamsi non propter amicum: hoc est, non solum cupit, & sibi placet virtuosus esse & prudens, quod ita valeat amicum juvare, sed sui ipsius gratia hoc cupit. Aristoteles. l. 9. Ethic. c. 8.

Bonus Princeps & ut talis, amicus est sec. amicitiam honestam & perfectam subditis, Aristoteles. lib. 8. Eth. cap. 7.

E. Princeps bonus ut talis non solum utile suum cupit subditorum gratia, sed sui ipsius quoq;.

Tertium argumentum est: si imperans utile suum quærere nequit nisi ex accidenti, hoc est, quatenus utilitati omnium studet, pro se quoq; illam tanquam pro uno ex numero illorum curat, sequeretur, quod non posset unquam Princeps pro se in gradu excelsiore bonum curare, quàm illud est, quod subditis comparare adnititur. Sed falsum est hoc: igitur falsum quoq; est, quod non pro se curet bonum nisi per accidens. Consequentia probatur inductione petita à nauclero & similibus. Nauclerus dum navigante

vigantes salvos in portum collocat, etiam se ipsum salvum è navi exponit, cum ex navigantibus sit: qui salutis idem gradus est, non major quam reliquorum iter facientium. Assumptio probatur: enimvero Princeps ipsum se in fastigio virtutum excelsiori collocare debet, quàm subditos, cum teneatur Rex usq; adeò excellere privatos, ut quasi divini quidpiam habeat, cum dicat Aristoteles, *putandum enim talem Virum tanquam Deum inter homines esse.* Itaq; Regi opus est gradu virtutis heroicæ, ad quam non instituuntur subditi. Quod & ad facultates, & bona instrumentalia pertinet, pluribus indiget quam subditi, quod ipsi incumbat splendore ac dignitate vitæ plurimum supergredi cæteros: quare si ad alias res excellentes forma venusta, & majestas corporis accederet, optimũ foret, minimũ propter vulgus. In quam rem Tacitus: *ipsa ætas Galbæ & irrisui & fastidio erat, assuetis juventæ Neronis, & Imperatores forma ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.* Vidi nonnullos comparantes Papam Paulum V. cum Gregorio XV. multos fuisse in illius adspectu majestatis pleno, & in hujus forma vili exaggeranda. Concludo itaq;, quod Princeps quærat utile suum non solum propter populi commodum, quo modo suum expetit ex accidenti; sed illud cupit & quærit per se ob argumenta allata. Superest ut rationes contrarias dissolvamus.

Dissolvitur primum argumentum nostræ sententiæ adversum, ab auctoritate Aristotelis desumptum, & exponitur verus Aristotelis sensus cap. 4. lib. 3. politic. de divisione Imperiorum.

CAP. XV.

AD primum igitur argumentum, quod ab auctoritate Aristotelis & expositione interpretum petitum est, respondeo, quod quantum ad Aristotelis auctoritatem, illa mihi non obstet, sed faveat potius, si recte verba exponantur, nec perversè, ut plurimi interpreta-

ti sunt. Enimvero Aristoteles ibi non ad duo solum membra imperiorum genera reducit, ut cum Victorio credunt multi, sed tria eorum recenset, & quartum relinquit nobis ex verbis suis colligendum. Tria igitur quæ recenset hæc sunt: primum ejus est, qui suæ utilitatis gratia imperat, nec respicit utile illius cui imperat, nisi ex accidenti: alterum eorum, qui imperant gratia commodi & utilitatis subditorum, neq; suæ nisi ex accidenti: tertium eorum, qui imperant communis utilitatis & commodi gratia, hoc est, & suæ & illorum quibus imperat. Hæc tria genera exprimit Aristoteles ipsissimis suis verbis, quæ paulo superius retuli. Primum genus ab illo expressum est hisce verbis: *Dominatio enim licet revera utilis existat natura servo, & natura Domino, nihilominus imperat pro Domini utilitate, pro utilitate autem servi contingenter.* Quod genus primum est. Secundi & tertii meminit in hac alternativa de Oeconomia: *aut gratia est eorum qui gubernantur*; quod alterum est genus: *aut gratia alicujus quod sit utriusq; commune*, quod tertium est, quodq; Victorius, aliiq; idem cum secundo esse deducunt, reputantq; illius esse expositionem. Non aliter quam si commune bonum ab Aristotele declaratum sit, in hoc proposito, quod propter subditos quæritur per se, & gratia Imperantis per accidens. At interpretatio falsa est: nam si hoc finem propositum esse a benè imperanti, ex una per se, ex altera parte per accidens, constitueret bonum commune, etiam herus mancipiis imperaret propter commune bonum, quoniam ille quærit quod uni conducit per se, alteri per accidens: idemq; faceret, ut postea videbimus, Tyrannus. Aristoteles igitur tanquam diversa ponit membra, quærere commune bonum, & bonum subditorum, idq; ostendit particula adversativa repetita, quæ improprie in explicativam, *id est*, resolvitur, præterquam quod res ipsa illud satis detegit. Loquitur illic loci Aristoteles de Patrefamilias ratione conjugis & liberorum, quorum habita ratione si expositio Victorii admitteretur, Paterfamilias non quæreret commodum virtutum œconomicarum nisi in gratiam liberorum & conjugis, sibi vero ex accidenti solum, & ita commoditates vitæ, quod quam à vero sit alienum, ex Patrum optimorum consideratione sciri potest. Licet Patrifamilias secundum Aristotelem curam rerum suarum procuratori committere, ubi nolit conflictari hisce curis, ut possit dare operam reip. vel Philosophiæ: at certum est, si Patri denegatum esset utile suum etiam per se quærere, quod ipse neutiquam

per procuratorem, rebus suis vacare deberet. Is enim campus uberiores fert fructus, ubi vestigia Domini impressa sunt, quam alter ubi soleæ Oeconomi. Pariter Pater etiam optimus exspectat ætate confectus â filiis hanc remunerationem, sc. custodiam, & administrationem domus: in quam rem Aristoteles, *procreare senectutis pastores, Patris, matrisq; custodes, & totius domus servatores.* Et Poeta ille:

Natis munire senectam.

Maritus quoq; non solum adjuvat conjugem, sed ab illa exspectat exigitq; mutuum auxilium. Ille in iis quæ foris sunt occupatus est, domestica conjugi committit, plurimasq; commoditates ab illa, quod ad suam personam, & exspectat, & cupit. Imò Aristoteles in hisce duobus, marito nempe & uxore, particulatim declarat commune hoc bonum, & finem hunc, quem suis verbis hic exprimit, quæ nunc expendantur *cui, aut gratia alicujus, quod sit utrisq; commune:* namq; Oeconomicè dico, declarat hæc verba in iis, quæ paulo ante adduximus: *procreare senectutis pastores, Patris Matrisq; custodes, & totius domus servatores.* Finis itaq; mariti sunt liberi, non ut conjugis sint proprii, sed utriq; communes, & eonomine etiam beneficium expetunt, quod ab illis exspectatur ambobus senio confectis. Et tandem quis asseret, quod Oeconomiæ finis magis sit commodum conjugis, quam utile & splendor mariti? Et quod Pater in hunc modum utile liberorum quærat, ut nisi illorum commodi ergo foret, ipse per se nollet neq; vitæ commoditates, neq; instrumenta operandi sec. virtutes tam publice quam privatim? Sed objiciet mihi quispiam, sequi hoc pacto, amicitiam inter Patrem & liberos propter rem & utile esse, pariterq; mariti cum uxore, ideoq; non differre ab his consortium Domini cum mancipiis. Ad quod respondeo, consequentiam negans; observandumq; est amicitiam honestam in hoc dissidere abiis, quæ propter rem sunt, scil. utili & jucunda, quod in hisce eoùsq; amicus alteri amico cupit benè, quatenus sperat ejus boni partem ad se redundaturam, aut se exinde habiturum commodum aut oblectamentum. Mercatores in suis societatibus desiderant, ut societas tota indies multum divitiis crescat, id enim in omnium verget commodum. Et in amicitia dissimili, amator largitur amasiæ argenti plurimum, ut voluptatem inde referat, aliàs nihil omnino daret. At honesta amicitia cupit amico bene, idq; illi eo modo procurat, ut licet inde nihil commodi speraret, nihilominus id illi effectum daret. Et ita Pater cum filio

agit:

agit: tali enim pacto utilitati filii operam navat, ut etiamsi gratiam inde speraret nullam, juvaret illum nihilominus. Ita quoq; æquum est, ut maritus cum conjuge agat. Non tamen inde sequitur, quod amicus honestus non etiam suum quærat commodum, ut præterito capite diximus, quodq; etiam ubi opus habet, non utatur quoq; amico, rebusq; illius tanquam propriis. Satis est, si non ad utilitatem suam tanquam finem retorqueat illud, quod in commodum facit amici: & in eo sita est differentia inter hoc nestam amicitiam, binasq; utiles. Sed revertamur in viam. Tria genera imperiorum habita ratione finis jam explanata sunt: verum enimvero operari in commodum subditorum duplici fit modo: alter est si imperans tali pacto præfigat sibi pro fine subditorum commodum, ut neq; per se neq; per accidens inde utilitatem capiat: alter est, si intentus utili subditorum per se, suum cupit per accidens, quod in secundo membro collocavimus. At prius, quod modo addidimus, indicatum potius est, quam explicatum ab Aristotele. Innuit hisce verbis: *nihil quippe vetat magistrum ipsum Gymnasii esse unum eorum, qui exercentur, quemadmodum gubernator semper unus est eorum, qui sunt in navi.* Quibus verbis innuit Aristoteles, quod is, qui imperat aliis, cum utilitate parentium propriam habeat copulatam: (& talis nauta est, qui necessariò cum iter facientibus in eadem est navi:) ab aliis Imperantibus vero plane disjunctam posse esse utilitatem parentium. Et in hanc rem exemplum affert lanistæ, (adquem tanquam notiorem jam refero magistrum Gymnasii, quem Aristoteles adduxit in exemplum, & Græco nomine pædotriba appellavit.) Is igitur lanista eo jam habitu potest esse instructus, ut nihil amplius acquirat artis sibi exercendo discipulos in armis: potest quoq; usu venire, ut nondum ea sit peritia, ut dum alios erudit, ipse etiam porrò erudiatur. Primo modo nihil ille capit utilitatis ex sua institutione, quantum modo ad artem suam spectat, (nam de illa jam sermo est:) at altero modo, per accidens perficit se ipsum, instituendo alios. Quatuor igitur vere genera sunt imperiorũ inter se distincta, aut expressa, aut indicata ab Aristotele, & ex horum unum est, imperium communis utilitatis gratia, tam illius qui gubernam quam qui subjectus est imperio, à tribus reliquis diversum, quodque etiam in eo utriusq; & imperantis & parentis comodum per se spectetur, ob rationem quas diximus. Jam Aristoteles ad civile applicans imperium divisionem proximè hisce verbis: *qua propter civilia quoq; imperia &c.* concludit sub finem,

quod ipsi conveniat tertium, quod est imperare ad finem boni communis tam imperantis, quam subjectorum imperio, & quod hæ sint bonæ Resp. velutiin pravisimperium tendit ad propriam imperantium utilitatem. Hæc sunt verba Aristotelis: *constat igitur, quod quæcunq; Resp. ad communem utilitatem tendunt, hæ certæ rectæ sunt sec. simpliciter justum: quæcunq; vero ad propriam eorum, qui præsunt utilitatem solum, aberrant quidem, suntq; omnes rectarum rerumpublicarum transgressiones & labes.* Ut itaq; finiam, falsum est velle Aristotelem imperantem solum intueri commodum suum per accidens, spectat sanè utile omnium, & simul utile suum per se, nonper accidens tantùm, ut expositum est.

Dissolvuntur reliqua tria argumenta contraria.

CAP. XVI.

ALterum argumentum facilè diluitur ex iis quæ dicta sunt. Tyrannus quærit utile subditorum per accidens, & proprium per se: at bonus Princeps, bonarumq; rerumpublicarum rectores commodum subditorum quærunt per se, imò præcipuè per se, ut postea dicam. Est itaq; differentia illorum in eo, quod unus utile subditorum cupiat per accidens, alii per se, neutiquam vero in eo, quod quis propriam quærat per se utilitatem: licet etiam in hoc differant quo fiat modo: enimvero Tyrannus illud ut finem ultimum quærit: at bonus Princeps Rectoresq;, ut finem non ultimum. Quod modo exponam objectioni respondens. Erat itaq; objectio, quod una eademq; actio non possit fines binos propositos habere, sed unum tantummodo: ad quam respondeo, quod quidem una eademq; actio fines binos æque ultimos, & in eodem agente eodemq; tempore haud possit habere propositos, attamen fines binos, quorum alter ad alterum refertur, estq; commune quidam omnibus actionibus. Enimvero præter supremam Architectonicen omnibus aliis actionibus scopi sunt aliis inservientes. Porrò necessum est, ut scopi illi propter alios â se mutuo distinguantur, estq; hoc inter illos discrimen, quod quidam eorum planè propter alios sint, alii quadamtenus tantùm. Planè

nè propter alios illi sunt, qui præterquam quod propter aliquid sunt, nihili sunt. Sive ut clarius dicamus, quibus utilitatis nihil inest, nisi quatenus inserviunt ad obtinendum finem superiorem. Et hos aliis inservientes fines vocat Aristoteles tantum aliorum causa expetibiles, quod idem est, ac expetibiles esse solum per accidens: esse enim propter aliud, est esse tale per accidens. Fines quadamtenus gratia alterius isti sunt, qui inserviunt ad obtinendum alium finem: nihilominus etiam extra illum usum in se boni quid continent, & quapropter expetendi sunt: & hos appellat Aristoteles propter se, & propter aliud expetibiles. Ejusq; generis ait virtutes esse, quæ ad felicitatem acquirendam faciunt, ideòq; illius administræ sunt, & quæ ex se bonæ sunt & expetibiles, præterquam quod conferant ad felicitatem consequendam. Ejus generis utile proprium Principis est, ratione communis felicitatis, ad quam contendit: nihilominus etiamsi illa non obtineretur, esset tamen virtus & utile Principis bona eidem & expetenda.

Tertio argumento respondeo, quod non concludat pro veritate sententiæ adversæ, imò in illam retorqueatur. Non concludit, quoniam Aristoteli ibid. sermo est de principe, ut custode justitiæ particularis, exinde itaq; non recte infertur ad Principem generatim ac universè, qui præterquam quod justitiæ particularis custos est, etiam alias exercet virtutes, quæ non sunt, ut justitia est, ex se propter alia. Addo quod diversa res sit, propter alia agere, & finem actionis commodum esse aliorum: nam vir bonus optimusq; in bello, pro tuenda sua urbe suscepto pugnat, & illius ergo belli laborem subit: nihilominus finis fortitudinis honestas est ejusdem actionis strenuæ, in qua situm est viri fortis utile, & pars ipsius felicitatis. Ita de viro forti dicit Aristoteles: *honestatis causa sustinebit ac feret, quippe cum hic finis virtutis sit*: sed hac de re, deq; discrimine inter virtutes quæ sunt, quæq; non sunt propter alia, accuratius disserui in mea Philosophia morali, in parte Hygienes. Illuc remitto Lectorem, qui ejus plus scire cupit, quam in præsenti attigimus. Retorquetur in adversarios deinde argumentum: enimvero Aristoteles in eodem loco eodemq; argumento fatetur, pro se Principem capere quod illi conveniat, ubi inquit: *non enim amplius ex simpliciter bono sibi tribui, nisi id ipsi proportione conveniat, idcirco alteri laborat.* Vult quoq; præterea, ut illi pro mercede donum & honor tribuatur, quod est utile ipsi proprium, competensq;, neq; quidpiam quod ad illum redundet, tanquam lucrum ex iis commodis, quæ subdi-

tis procurat, verba ejus sunt: *merces igitur quædam danda est: ea autem est honor & donum, quibus vero hæc satis non sunt, ii Tyranni efficiuntur.* Ita ut, ubi de Principe bono disserit Aristoteles, sentiat quod justè liceat illi singulare donum capere & honorem. Quæ res, quod ad Ducem, apud Venetos accuratissimè observatur: enimvero Dux eorum aureos 3500. annuatim habet, quod illorum donum est, & in honorem nomen Principis gerit, & præ cunctis tenet primum locum, tum regiam domum inhabitat, & mandata omnia suo nomine dantur, idemq; monetis imprimitur.

Ad quartum argumentum, quod Platonis est, respondetur, quod ars bifariam consideretur, aut in sua pura natura, sive ut plane ars est, aut ut informata est morali & civili directione. Primo modo verum est, quod Plato dicit, propter artem non se ipsum spectat artifex; at modo secundo aliæ artes ad commodum illorum tendunt qui reguntur, aliæ ad ipsorum utile, qui artes illas exercent: v. g. ars pecuaria ad utile pastorum tendit, & Domini velut ad finem, nec in commodum pecorum: enimvero alias, si pecora pascerentur suæ utilitatis ergo, ut finis propter quem, inter hominem & gregem vera intercederet amicitia, quod dictu ridiculum esset. At ars instituendi liberos in disciplinis, & moribus, agnoscit pro fine utile ipsorum, qui erudiuntur, cum vera versetur amicitia inter Patrem & liberos, Præceptorem & Discipulum: at inter equorum domitorem & equum nulla intercedit amicitia, quare iste non spectat utile equi ipsius. Ita ut, respondendo Platoni, transitus, quem facit, ex arte tantum in se spectata ad illam civilem, admitti non debeat. Admitteretur sane, si sumsisset artem ut informata est directione morali & civili: at hoc modo falsa foret propositio, quam sustinet, quod ars pro fine habeat utile eorum, quorũ ars est, veluti in pecuaria ostendimus. Ex quibus quasi corollarium etiam colligitur, quod cum Rex vocatur pastor, ars pecuaria consideratur, ut simpliciter ars est. Quod porro ad illud, quod Plato subnectit, quod Vir optimus declinaturus esset magistratum, nec nisi pœna commovendus ad eum in se suscipiendum, quàm putat esse hanc, ne à pejoribus regi teneatur, cum nec ambitiosus sit, nec avarus: confiteor ego quoq;, quod Vir bonus non imperet sui commodi gratia, præcipuèq; honorum & lucri ergò, sed propter communem civium felicitatem: at ideò non excluditur, quod non etiam proprium cupiat commodum, ita tamen ut communi felicitati inserviat, ut expositum est. Et restricta responsione infert argumentum: Virum bonum non imperare sui commodi gratia, ut is illi finis ultimus sit, sed ultimo inserviens.

Epilogus

Epilogus eorum, quæ dicta sunt, de legum fine & optima Republica, eorundemq; explanatio absolvitur.

CAP. XVII.

IAm itaq; vidimus, quod verus finis legum, qui idem est qui optimæ Reipublicæ, commune bonum sit, hoc est, felicitas civium: quod bonus Princeps, boniq; Rerumpublicarum Rectores, non sibi pro scopo utile proprium præfigere debeant, licet illud quærere possunt non per accidens solum, sed per se quoq;. Ostensum etiam est, legum finem alium esse naturalem, alium supernaturalem, tum quoq; quomodo ille hunc pro norma & regula habeat. Jam pro supplemento factæ expositionis sciendum est, quod optima Respublica & lex contendunt ad felicitatem civium, non tantum quod virtutes jubent actionesq; bonas, prohibentq; pravas: sed speciatim quod educationem curent, & institutionem civium, quod dixit Aristoteles lib. v. Ethic. cap. 2. *causæ efficientes virtutis universæ sunt ea omnia jura legitima, quæ legibus de disciplina ad Rempublicam utili* (in græco vox παιδείας est) *comprehensa, descripta & constituta sunt*, ita ut incipiant à prima pueritia, pergantq; ad juventam usq;, fiatq; sedulò, ut continua temporum serie in hujusmodi corporis, & animi exercitationibus & puer & adolescens teneatur, quæ illum reddere possunt quibuscunq; exornatum virtutibus: quæ exercitationes per consequens, cum versentur in actionibus nobilibus & virtuosis, longè sejunctæ sunt à sorditie plebeia & vilitate lucelli, quibus se penitus dant, devoventq; opifices & mercatores. Qua de causa censebat Aristoteles, non cives esse in optima Republica opifices artificesq;: quod non sint veræ virtutis capaces, neq; etiam veræ disciplinæ. Quod si quis tamen ejusmodi infimæ sortis homines, inquit ille, cives nominare vellet, dicendum foret non omnes cives veræ virtutis capaces esse, sed illos tantum, qui non tractant artes necessarias. Verba ipsa sunt: *optima autem civitas non faciet humilem artificem civem. Si autem & hic civis, profecto civis virtutem, quam tradidimus, dicendum non omnis neq; liberi solum, sed cunctorum qui soluti ab operibus necessariis.* Et magis definitè subjungit

subjungit paulo post: *quapropter in quadam Republica humilem artificem necesse est, & operarium cives esse, in quibusdam vero impossibile. Ceu, si qua est, quam vocant Aristocraticam, & in qua ex virtute dantur honores, & è dignitate personarum. Non enim usu venire potest, ut quæ virtutis sunt colat, qui vitam traducit in vilib. ministeriis, sordidusq; artifex est, atq; operarius.* Et ut verum fatear, quomodo institoribus & opificibus, qui tota die propter victum occupati sunt in operibus suis, otium suppetet vacandi exercitationibus perpetuis ob virtutes, quà theoreticas, quà practicas? Hinc lucem fœneratur quod diximus, felicitatem civium finem esse legum, & optimæ Reipublicæ. Quod sanè intelligendum est de civibus verè talibus, hoc est, solutis operibus vilibus & necessariis, & qui vivunt ex suis reditibus, qui educari possunt secundum institutionem ab optimâ lege præfinitam, & cura publica procuratam, & comprobatam, ita ut certi magistratus ejus rei curam gerentes constituantur: de quâ Plato & Aristoteles fusè disseruerunt, & ego in Therapeutica morali. Sed hic fortè quæret quispiam, quam igitur curam gerere debeat lex & Respublica optima opificum suorum, & fæcis populi? nonne incumbit æq; ipsis eorum utilitati studere? Certè ita sentio, attamen illi utilitati, quæ iis proportione respondet, tam ex bonis animi, quàm instrumentalibus & fortuitis, ut communiter vocantur. Iste tamen felicitatis gradus non illam attingit felicitatem, quam civibus ex lege attribuimus, sed est ejusmodi quædam particula satis exigua: de terrena sermo nobis est, nam ad cœlestem via patet omnibus, & satis frequenter experimur verum esse dictum illud Sacrum, *revelasti ea parvulis, & abscondisti sapientibus.*

Quomodo, & in quanam Rep. iustum sit proponere sibi scopum, cives reddere bellicosos, & occupare alios Principatus.

CAP. XVIII.

DIximus quod verus finis legum idem sit, qui optimæ est Reipubl. quare igitur non omnis Respublica optima est, nonne poterit quælibet ad tam sublimem finem aspirare? Hic se res habet ut cum hominibus

hominibus singulis, quorum omnium finis naturâ felicitas est, quæin actionibus secundum virtutes, & speciatim optimas consistit. Estq; ex sententia Aristotelis excellens magis felicitas contemplativa, quæ sapientiæ opus est, secundum eundem: nihilominus non omnibus hominibus licet ad eum scopum contendere. Etenim opifices occupationibus victus quærendi impediti sunt: aliis ingenium deest capax: alii addicti sunt continuis operibus, quæ in vita rebus agendis dedita occurrunt; quorum quilibet, quoniam verum finem & eminentem consequi non potest, ad finem viliorem, summoq; maximè vicinum contendere cogitur, qui ab ipso obtineri potest: enimvero, secundum illud proverbium, *Aulædus fit, qui Citharædus esse non potest.* Et Aristoteles in Topicis tradit, quod non semper illud, quod est melius, sit eligendum: ut enim subnectit, *philosophari melius est, quam lucrari; sed non magis eligendum egenti necessarius.* Quare ponendum modo erit, quod paulo post distinctè ostendam, quod inter bonas Respubl. una sit, quæ non pervenit eo, ut optima sit: estq; popularis bona, qualis Romana certo fuit tempore. Ejusmodi Reipublicæ bonæ, & non optimæ finis non eò pertingit, ob ea quæ diximus, ut felicitas civilis perfecta sit. Etenim, cum imperium in manu universi populi est, in quorum numero sunt opifices & pauperes lucro dediti, isti perfectæ disciplinæ capaces non sunt, nec educationis, qua opus est, ut perfectè virtuosi cives efficiantur. Quare neque in tali respubl. ejusmodi quædam disciplina publica introducitur: nam cives nequeunt propter curas publicas habitus acquirere virtutum exactarum, quarum beneficio ipsi perfectè boni & felices evadant. Hinc consequens est, quod prudens Legislator leges daturus ejusmodi formæ reip. studere debeat, ut homines non ad absolutissimam & solidissimam perfectionem dirigat: sed ad illas potius virtutes, quarum populus communiter capax esse potest. Sunt autem virtutes hæ duæ. Prima est justitia, & illa eatenus, ne se invicem lædant cives, nec etiam delinquant versus exteros. Id vero ad eum legis finem pertinet, qui secundo dicendi modo positus est: videlicet, ut pax sit, & concordia inter cives mutua. Altera virtus fortitudo est: illa etiam plebei institui possunt. Nam pauperes vitam militia sustentare possunt, & per eam quoq; aspirare ad lucra majora: ut omittam, quod artes quædam sint, v. g. Agricultura, similesq; exercitationes laboriosæ, quæ ad arma gerenda idoneos reddunt homines.

De Romanis militibus Horatius, lib. 3. carmin. Od. 6.

Sed rusticorum mascula militum
Proles, Sabellis docta ligonibus
Versare glebas:

Hanc nobis Aristoteles doctrinam reliquit, quæ admitti meretur, tam propter auctoritatem scriptoris adeò gravis, quam ob veritatem, quæ in illa resplendet. Verba ipsa sunt: *Cum autem multitudo gubernat, ad commune bonum conversa, vocatur communi nomine omnium rerump. respublica. Evenit autem hac ratione. Unum enim antecellere, & paucos contingit. Plures autem jam arduum exquisitos esse in omni virtute. Sed maxime in bellica. Hæc enim in multitudine existit. Quare in hac rep. summam potestatem propugnatores habent, participesq; ipsius sunt, qui arma tenent. lib. 3. pol. c. 5.*

Quod respubl. popularis aptissimum fortitudinis subjectum sit, præter auctoritatem Aristotelis, experientia plurimarum rerumpubl. popularium fidem facit, inter quas principem tenet Romana locum, de quâ Sallustius; *Sed civitas incredibile est memoratu, accepta libertate, quantum brevi creverit.* Et de eadem verè prædicavit Claudianus, *lib. 3. de laud. Stilicon.*

Hæc est, exiguis quæ finibus orta tetendit
In geminos axes, parvaq; a sede profecta
Dispersit cum sole manus.

Ita quoque Athenienſium respubl. cum populari uteretur forma, res magnas armis gessit, idque præcipue armatis classibus, imperiumque late extendit. Post illa Pisana respubl. & Genovensium quoque mari res illustres peregerunt, & terra Florentinorum, subjecto olim sibi statu amplo. Et cunctæ quidem hæ respubl. suis civibus, non extero milite acquisivere quod possident: verum respubl. paucorum Tyrannidesq;, coactæ fuerunt uti milite externo: cum ipsis suspecta sit, & cumprimis tyrannidi, virtus civium & subditorum. Quibus de causis infertur, quod assuescere cives bellis, & ad fortitudinem ducere, uti non est verus & optimus legum finis, neque ideo etiam finis optimæ reipubl. conveniens: ita finis est populari conveniens reipubl., propterea quod summus felicitatis virtutumq; gradus est, ad quem cura publica & disciplina pervenire possit. In eoque sensu verus est tertius dicendi modus, supra allatus de legis fine. Neque cum Plato & Aristoteles improbant ejusmodi finem, illum improbant hoc modo

do sumptum: sed rejiciunt tanquam finem optimæ reipubl. finemque absolutè & suâ naturâ legis. Reprobant ergo tamquam tendentem ad istum finem, ut bellis assueti quasi ob felicitatem civilem aliis dominentur. Ita Aristoteles lib. 7. polit. c. 2. *Sunt etiam qui dominari aliis, & tyrannicum reipubl. modum putant solum esse beatum, & in quibusdam civitatibus hic est finis legis, ut finitimis dominentur.* Et Plato exponens opinionem Lacedæmoniorum & Cretensium inquit. 1. *de L. Nam ita demum recte dispositam civitatem visus est dicere, si sic instituta sit, ut cæteros bello vincere possit. Ita ne?* Ad quod Cretensis & Spartanus responderunt affirmantes, quæ dicta erant. Ponebant isti itaque felicitatem civitatis in hoc, ut bello vincerent alios, & sic latius imperium extenderent. Quæ sententia abistis prudentissimis Philosophis, & inter sapientes principibus, explosa fuit locis recensitis. Et sanè ejusd. falsitas apparet ex iis, quæ hactenus ostendimus: ut taceam, si iniquum est, aliorum privatas divitias, & privata bona invadere, quanto magis injustum futurum, urbes, provincias, & Imperia aliorum occupare? Non ineptè pirata ille Alexandrum alloquebatur. Pirata ego sum, nam navicula circumvehor, resque minutas deprædor: tu qui ingenti exercitu regna invadis aliorum, Rex es, & quicquid acquisiveris rectum justumque habetur. Quapropter non solum non sibi lex tanquam scopum proponere debet, invadere status aliorum, verum neq; etiam putare rem esse licitam, illos aggredi, seposita hac quoque opinione, quod sit finis legum: enimverò, quod injustum est, licitum esse nequit. Estque pro regula communi ponenda hæc: quod non occupandi sint aliorum status, multominus hoc a legislatore tanquam scopus proponendum.

Attamen regula hæc quandam admittit limitationem: ut moralium est mos, quæ cunctæ quandam patiuntur limitationem. Est verò hæc, si acquisitio non fieret justo bello. Quodnam bellum justum sit, non est loci hujus exponere. Sufficiat nobis impræsentiarum, quod satis justum sit, quando suscipitur sui defendendi gratia, aut propter bellum jam illatum, aut propter imminens periculum. Cujus periculi consideratio contemplatioque inclusa cernitur in monito, dato legislatori ab Aristotele, quo præcipit, rationem habendam esse conditionis populi & principum vicinorum. Verba ipsa sunt: *Pertinet ad eandem disciplinam, quæ est de legib. ponendis, videre, si qui sunt finitimi Populi, qualia ad quales exer-*

cenda sint, & quomodo cum singulis conversandum. Principes Turcico imperio vicini hoc tempore necesse habent, aut illius regionem occupare, aut de die in diem exspectare, usque dum absorbeantur, propter vastum illius animum, quo propositum habet constituendi se, si valeat efficere, monarcham universi. In pari versabantur periculo Græci, Macedonesque, ob magnitudinem Persici Imperii ante tempora Alexandri Magni. Et constat, quas injurias pertulerit Amyntas Macedonum Rex, a legatis Megabyzi Persæ, ob metum tam potentis Monarchæ, cujus quoq; se tributarium fecit: veluti Herodotus in suis narrat historiis, *lib. 5. c. 2.* Et Mardonius occupavit post illa Macedoniam, ut est apud eundem Herodotum, *lib. 6. c. 4.* Ob has causas Philippus bellum intulit Persis, quod fama & gloria immortali postea Alexander Magnus filius ad finem perduxit, cum opus esset, aut illam potentiam frangere, aut sub illa dominatione certo subjectionis modo vivere. Quare si civitas quædam, constituta foret in vicinia tam potentis Principis, ut aut vincere illum foret opus, aut eidem servire, in eo casu æquum foret legibus & disciplina instituere cives subditosque, ut fortiter & certa spe victoriæ acie decernere possint. Et hæc limitatio quædam regulæ est, quam posuisse hic satis sit. Interea stet firma conclusio propositæ modo quæstionis: quod pro scopo ponere fortitudinem & virtutem bellicam civium, populari reip. & eidem similib. competat. Cui conclusioni altera hæc adjungitur; quod, aspirare ad acquisitionem Dominii alterius, justum sit, quando vicinia principis potentis & avidi necessitatem imponit confinibus, aut subjicere hunc sibi, aut ab eodem subjugari.

Quomodo, & in quanam republ. æquum sit, subsistere in eo fine, ut pax & concordia mutua sit inter cives, qui alter dicendi modus erat.

CAP. XIX.

QUis sit finis optimæ reipubl. quis itidem bonæ, non tamen optimæ, vidimus. Superest ut tradamus quisnam ex bonis finibus com-

communis quoque sit, cum non bonis rebuspubl. Et vero deprehendemus esse illum, cujus superius mentionem fecimus sub secundo dicendi modo, eratq; pax & concordia mutua civium. Hac concordia opus est etiam in pravis rebuspublicis: quippe in seditionibus populi, & mutuis contentionibus, principis auctoritas deficit: dum hi & illi vi privata aut ulciscuntur adversarios, aut victæ partis bona usurpant. In motibus civicis Principi aut una pars adversa est, si ad alteram se applicat, aut ambæ, si se utrique opponit: accidit quoque sæpenumero, ut capita seditionum partiumque rerum potiantur, seque dominos constituant, (quæcunq; illarum superior exstiterit) legitimumque expellant principem, aut imperii formam immutent. Ita Sylla & Cæsar formam reip. mutarunt. Condæus & Gasparus Colinéus parum abfuerunt, quin regibus Franciæ legitimis sceptrum eripuissent.

Cum ferverent factiones Ghibellinæ & Guelfæ in Italia præteritis temporibus, miræ eversiones principatuum extiterunt, horrendæque civitatum strages: iis vigentibus, quotidie viæ repagulis sepiebantur, & ad sonitum campanarum atrox pugna committebatur. Miseriam illorum temporum Petrarcha describit:

—— —— —— Et hora inguerra
Quasi spelunca di ladron son fatti,
Tal, ch' a buon solamente uscio sichiude;
Et tra gli Altari, & tra le statue ignude
Ogn' impresa crudel parche si tratti.
Deh' quanti diversi atti.
Ne senza squille s'incomincia assalto;
Che per Dio ringratiar fur poste in alto.

Ædesq; nunc perbella factæ sunt specus
Velut latronum: sic bonis claudunt fores,
Et inter aras, atq; imagines sacras,
Infanda quæq; perpetrantur, & fera.
Ocæpta quam diversa! non pugnaciant,
Nisi sonet campana, quæ Deum canat.

Cesenæ anno millesimo quingentesimo quinto factio Guelfa & Ghibellina ter se mutuo urbe expulerunt, direptis miserè domibus adversariorum, & horrendis editis cædibus. Has inter accidit, ut quendam Darium Tibertium ex præcipua oriundum familia, octogenarium, & multæ sapientiæ & magni ingenii virum, cujus erudita scripta extant, repertum, extractumque e domo quadam, ubi se occultarat, occiderint; tanta rabie, ut occisores, cum illum confoderent, dicerent, commendaret se S. Diabolo.

Quæ formâ reip. sive principatus poterat elucere rebus adeo ne-

quiter conturbatis? Opus itaque est, in quacunque etiam sit republ. sive bona, sive prava, civium concordia: sitque minimum tanta, ne ad tumultus armatos, violentos motus, & seditiones mutuo veniant. Et cum ad altiorem beatitudinis gradum ascendere non datur, non iniquum erit propositum, in hoc subsistere. In quadam rep. qui rerum potitur, diffidet subditis, & ideò non patitur, ut armis assuefiant. Eo casu Legislator pro scopo legis sibi præfigat, illum virtutis & justitiæ gradum introducere in civibus, ne se mutuo lædant, & ita seditio nulla civileq; bellum inter ipsos exoriatur: quippe ad perfectam virtutem illos deducere non potest, neque etiam ad fortitudinem. Et hic finis est, quem agnoverunt D. Thomas & Augustinus, tanquam rem, quæ exigitur, & est necessaria in omnibus imperiis: ob quem ea solum peccata prohibentur, quæ obesse communi quieti possunt, cetera permittuntur. De quo D. Augustinus libro de libro arbitrio inquit, *legem, quæ scribitur regendo populo, recte ista permittere, & divinam providentiam vindicare*: hoc est, lex concedit quædam, quæ divina punit justitia. Quod quoque re ipsa apparet, cum lex civilis a Justiniano condita permittit fraudem in contractibus, dummodo dimidium non excedat. Esse meretrices permittit, aliaque ejusdem generis peccata. Vetat solum ea, quæ cum injuria aliorum fiunt, tantique ponderis sunt, ut inter cives contentiones excitare possint. De eo monuit D. Thomas, firmumque attulit argumentum, quo conclusit, quod finis legis civilis & humanæ subsistat in isto pacis & concordiæ, neque progrediatur ulterius ad perfectam bonitatem civium. Lex enim universo populo scribitur, ex quo plebs, tanquam pars imperfectior, non admittit perfectæ virtutis usum. Quapropter in illa ferenda sunt nonnulla, quæ sanè a virtuosis non tolerarentur. Unde quoque iis solum vitiis gravioribus interdictum sit, a quibus maxima pars se abstinere potest. Subjungit tandem, si minus virtuosis præcepta dentur, quorum non sunt capaces, evadunt pejores, auctoritate S. Scripturæ: *Qui nimium emungit, elicit sanguinem.* Et affert in hanc rem aliam auctoritatem immiscendo suam expositionem; estque hæc: *Si vinum novum,* (i. e. *Præcepta perfectæ vitæ,*) *mittatur in utres veteres,* (id est, *in homines imperfectos*) *utres rumpuntur, & vinum effunditur,* (i. e. *præcepta contemnuntur, & homines ex contemptu ad pejora mala prorumpunt.* Et solidum hoc D. Thomæ argumentum infert, quod, ubicunque lex hominibus etiam imperfectis imponitur, qui beneficio disciplinæ

ſciplinæ & educationis non poſſunt contendere ad veram virtutem, quod in ejusmodi communitate legislator nequeat alium ſcopum ſibi præfigere, quam pacem & concordiam, tum porrò talem virtutis gradum, qui valeat introducere in populum dictam concordiam, ejusque conſervationem. Quam ob cauſam oportuit Juſtinianum ad eundem finem dirigere ſuam congeriem legem Romanarum, cum illæ complecterentur nobiles & ignobiles, divites & pauperes, artium ſordidarum & liberalium cultores, omnesque gentes, nationesq; ſuo Imperio ſubjectas, moribus diverſiſſimis, haudque capaces uniusmodi diſciplinæ. At vero in republ. optima ſubſiſtere in fine ejusmodi, res foret minimè conveniens, velut jam dictum eſt. Quam ob rem Plato finem illi ponit perfectam civium virtutem, eorumque felicitatem, primò de legibus, ut jam tum dixi, & modo repeto, ut detegam quam perperam citarit Platonem, Barthol. Medina, imponens illi, quod finem reip. & legum ſtatuat pacem: id quod Plato non dicit. Id quidem ſcribit, quod loco ejus, quod bellum & ſeditiones velint, omnes ex adverſo pacem cupiant: at non ait, expeti ut ultimum finem verumque: imò pertexens diſſertationem paulo poſt concludit, legem illud intendere, ut beatos reddat, qui ea utuntur: & beatitudinem exoriri ex omnibus virtutibus junctis bonis ceteris, quæ omnia leges efficiunt. Et D. Thomas lib. 1. de regimine principum cap. ult. ubi ſermo illi eſt de officio Regis optimi, & deinceps de optima rep. inquit, teneri regem dare & conſervare civibus pacem, eosque deinde ita junctos & concordes ducere, & adjumento eſſe ad bene agendum. Ita ut pacem ille in optima republ. non finem ponat, ſed medium ad finem bonæ actionis, quæ felicitas eſt. Et neceſſitatem pacis, oſtendit capta ſimilitudine ab homine, dicens: *Sicut enim homo nihil poteſt benè agere, niſi præſuppoſita unitate ſuarum partium: Ita hominum multitudo unitate carens, dum impugnat ſe ipſam, impeditur a bene agendo.*

Apparet itaque ex iis quæ dicta ſunt, quod omnes illi tres modi de fine legis, videl. primus, ſecundus & tertius veri ſint, at diverſimodè ſumpti. Nam legum finis abſolutè ſuaque natura talis commune bonum eſt, ſive felicitas civium ſeorſim ſingulorum, & junctim omnium. Idemque ille reapſe finis eſt, & in effectu optimæ reip. Finis bonæ reip. non optimæ, qualis eſt popularis, & quæ cum hac convenit, quod poſtea audiemus in parte illa de rerumpubl. formis, virtus bellica eſt, innixa

illi

illi justitiæ gradui, qui exigitur ad pacem & civilem concordiam. Finis, qui pravis quoque adaptatur, & in bonis, imo in optima exigitur, non ut finis ultimus, sed necessarius, & vero ultimoque subjectus, pax est, & concordia civium.

Ceterum de his dubitabit quispiam, quomodo pax & concordia civium in pravis rebuspubl. finis dominantis sit: cum ille utilitatem propriam spectet, non concordiam civium, quam eousque tantum curabit, quatenus suo conducet regimini, suæque saluti. Dubitabitur porro de re alia, scil. cur Tyrannus det operam, ut cives inter se per diffidentiam distineat, neque velit eos concordes esse, ut est apud Aristotelem lib. 2. polit. cap. 11. & ego infrà ostendam lib. 2.

Priori dubitationi sic respondeo, quod quæstio sit, non qualem scopum habeat præfixum Tyrannus, iique qui in prava republ. rerum potiuntur, sed quem scopum justum in ea præfigere sibi possit ille legislator, qui coactus formam relinquere ut est, nihilominus leges illi reipubl. dare debet. Et hic scopus fertur, quod sit pax & concordia civium.

Quod ad alteram, me explico, quod concordia, de quâ modo mihi sermo est, est illa, quæ non admittit seditionem & tumultum civilem. Et hanc quoque vult Tyrannus: at nequaquam ut familiariter & amicè una vivant cives. In quam tamen familiaritatem animum intentum deberet habere Legislator, quousque permitteret malus princeps; foretque tum æqua artificiosa occultatio mediorum ad ejusmodi concordiam idoneorum, ita ut vis eorum, quantum potis esset, principem pravum celaretur.

Quomodo tres dicti scopi ad se invicem habeant, & quomodo qui illis oppositi sunt; & quod prava respubl. ferenda sit, neq; adversus illam insurgendum auctoritate privata.

CAP. XX.

UT finem imponamus huic disceptationi de legum & reipubl. scopis, superest ut perpendamus, quomodo dicti tres scopi, videl. concordia civium, virtus bellica, & communis felicitas ad se invicem

vicem habeant. Et apparet, quod inter eos illa sit proportio, quam animæ gradus inter se habent, scil. vegetativus, sensitivus, & rationalis. Supremus gradus, qui rationalis est, præmittit binos ceteros. Enimvero nemo rationis compos esse potest, qui sensibus caret, simulq; vi vegetante. Quod sane in homine observamus, qui animalium omnium solus ratione præditus est: est vero una sensib. instructus, qui illi cum ceteris animalibus communes sunt, cum videat, audiat, olfaciat, gustet & tangat: tum quoq; illi facultates insunt, quarum beneficio crescit, (ut ex parvulo procerus fiat) nutritur & gignit, quæ facultates cunctæ vegetantis sunt animæ, & cum plantis homini communes. Ex binis reliquis porrò gradib9 nobilior, qui sensuum est, sine vegetativo non consistit. Etenim nullum animal est, (tantumq; animalia sentiunt,) quod non crescat, & nutriatur. Ceterum ignobilior gradus vegetativus, per se existere potest, ut in plantis liquet. Idem usuvenit scopis expositis. Omnium nobilior, qui est beatitudo communis & perfecta civium, præmittit binos reliquos, videlicet fortitudinem, & pacem concordiamq; mutuam civium. Et fortitudinem quidem, quod, cum beatitudo exigat virtutes omnes, etiam perconsequens fortitudinem requirit: concordiam vero, nam, quæ foret illa beatitudo civitatis, quæ motibus vigeret & pugnis civilibus? Jam fortitudo potestne existere sine perfecta virtute, & beatitudine? imo, eo tamen modo, ut virtus una absq; ceteris stare potest, quod quomodo contingat moralibus virtutibus, exposui satis fusè in morali Hygieine (quæ pars secunda est doctrinæ meæ moralis) verum nequit consistere ut finis civitatis absq; fine pacis & concordiæ, cum dictum sit, quod primum Legislator sibi proponit tantum populo imprimere justitiæ, ut in pace vivat, postilla sollicitus est, ut illum ad altissimum fortitudinis fastigium evehat, quantum poterit. Ultimus tandem finis pacis & concordiæ sejugatus est a ceteris in rebusp. ubi imperans & subjecti sibi mutuo diffidunt.

Est præterea manifestum, quod quantum spectat ad bonitatem finium, omnium optimus est beatitudo, minus bonus ille fortitudinis, melior tamen tertio. Est vero hic ceteris minus bonus, non solum quod superiores inferioribus semper copulati sunt, & ita gradus bonitatis, qui utrisq; est, unitos habeant; sed quod præcisè etiam perpensis singulis, melius est felicem esse, quam solummodo fortem, estq; etiamnum melior fortitudo in excelso gradu, quam justitia, quæ ad communem concordiam requiritur, in gradu satis remisso,

Sed de oppositis si loquamur, planè contraria res est. Remotio felicitatis a civium cætu malum minus est, quam fortitudinis ablatio: nam remota fortitudine, felicitas semper abest, cum hæc virtutes exigat omnes: at remota felicitate non est opus, ut fortitudo quoq; sit sublata. Porrò pessima omnium pacis & concordiæ civilis privatio est: enimvero hanc sequitur seditio, bellumq; civile, quæ calamitates superius quidem tactæ sunt, sed describi satis nequeunt. Ex quibus colligitur, quod, cum res pessima sit, civilis seditio, cumq; ferendum sit malum minus, ut majus effugiamus, quod etiam pravum imperium potius ferendum sit: ex quoquidem communem felicitatem sperare nequimus, neq; etiam securitatē communis fortitudinis civiū, splendoremq; victoriarū ab inimicis relatarū: quâm ut ad motus veniamus, qui nos ducunt, (ut solent), ad seditionē, & interna bella.

Sed fortenon deerunt, qui adversus ea quæ dixi, dubitationes afferant. Quippe primò videtur, quod majori bono opponatur malum majus: & ita beatitudinis remotio, quæ majori bono opponitur, majus erit malum, quam remotio pacis internæ. Secundò, qui non est felix, infelix est, at melius est in bello versari & seditionibus, quam esse infelicem. Tertium, Phineas in sacris literis laudatus fuit, quod zelo religionis percitus arma ceperit, occideritq; undecim millia ex populo Israelitico. Et Robertus quoq; Galliarum Rex, quod bellum gessisset cum subditis suis hæresia contaminatis. Laudata etiam fuit Protestantium internecio, facta jussu Caroli Noni, die S. Barthol. anno 1572. Itaq; seditio non est pessimum in rep. malum, alias quippe non eligeretur ad remedium mali alterius.

Ad primam dubitationem respondeo, quod non valeat consequentia de bonis, quæ ex circumstantia dicuntur Aristoteli, cujus quoq; doctrina hæc est, suntq; ea, quorum majus bonum, minus includit. Ejus generis est commode vivere, & vivere, quorum illud, hoc complectitur: & sanitas & sanitas firma, hæc enim illam includit. Jam mors quæ vitæ opponitur, pejor est vita dura & misera, quæ vitæ commodæ opponitur. Ita quoq; res pejor morbus est, qui sanitati opponitur, quā minus bonum sanitas videlicet infirma, quæ sanitati firmæ ut bono majori opponitur. Jam communis beatitudo complectitur pacem, & concordiam, cumq; sit ex circumstantia bonum, remotio concordiæ pejor est, quam beatitudinis communis.

Quod ad secundam negatur, quod qui non sit felix, infelix sit. Beatitudo exigit perfectionem omnium virtutum, & copiam sufficientem bono-

rum

rum instrumentalium : infelicitas animum vult vitiis corruptum, & inopiam rerum necessariarum: ut alibi adversus Franciscum Piccolomineum scriptorem aliàs celebrem ostendimus. Inter hæc bina extrema plurimi sunt gradus, ubi qui in illis collocati sunt, nec felices sunt, nec etiam infelices. Ad tertiam, & quartam respondeo, quòd cum Rex aliusve principatus gladium in suos rebelles distringit subditos, & si etiam bello eos adoriretur, quod tamẽ haud dicenda foret seditio, neq; etiã seditionis fomentũ: sed vocanda potius essẽt remedia adversũ istos rebelles, tanto magis si deprehendatur, quod hac castigatione resp. sarta tecta conservetur: dummodo publica arma prævaleant tantùm illis seditiosorum & delinquentium, ut spes certa sit victoriæ obtinendæ, & evellendi motuũ radices. Et talis erat casus Phineæ, & Roberti, ubi vires regiæ & publicæ certò superiores erant illis secedentium a Deo, & vero ejusdem cultu. Alias, si vires publicæ inferiores erunt delinquentium viribus, istiq; non lacessiti nihil moveant, nec impediant quo minus vivant quiete boni, tum opus erit illos tolerare: enimvero alias occasio præberetur excidio communi, & succedit quod Lucanus habet,

— — *populumq; potentem,*
In sua victrici conversum viscera dextra.

Habet quoq; locum in hæresibus illud Christi, *Ne forte triticum eradicetur cum lolio*, eo modo ut supra cap. 7. exposuimus.

Dixi tamen, si subditi inobedientes non lacessiti tutam tranquillamque pacem servaturi sint. Nam si ex adverso quotidie machinarentur, tenderentq; insidias; ut faciebant temporibus Francisci II. & Caroli IX. in Francia Protestantes, & præcipuè Gaspar Collineus, cum Reges identidem parum abessent, quin in illis intercluderentur: rebus ita constitutis necessitas incumbit Principi & principatui defendendi se, quæ defensio tam justa licitaq; ipsis est, quam iniqua subditorũ insurgentiũ in Imperantes rebellio. Eamq; ob causam rectum & justum fuit consilium Caroli Noni, perfectum die Bartholomei anno 1572. per quod Parisiis & in aliis Galliæ urbibus præter supremum classis regiæ ministrum Collineum ceciderunt triginta millia ex heræticis, captis insuper Navarræ rege, qui postea Franciæ Rex nomine Henrici IV. fuit, & Principe Condæo.

Patet jam, quid ad quintam objectionẽ respondendũ sit ex ijs, quæ jam dicta sunt, quoniam Carolus IX. consilium adeo cruentum cepit de heræticis, quod suæ personæ insidiarentur & sceptro perpetuum. Hinc etiã die in-

ſequenti Rex ipſe in Parlamento Pariſino dixit, de ſuo conſilio & mandato cædem eſſe factam, ad eamq; extrema ſe neceſſitate eſſe impulſum, cum certus ſciſſet, illos in vitam ſuam conſpiraſſe.

Diviſio rerump. in ſuas ſpecies ſecundum Platonem, Ariſtotelem, & Polybium.

CAP. XXI.

POſteaquam vidimus, quis verus finis legum & reip. ſit, tam in gradu primo & abſolutè, qui eſt finis optimæ reip., quam in ſecundo & tertio, qui fines ſunt non optimarum rerump., quorum tertius poteſt quoq; finis eſſe legum in pravis rebusp. ſupereſt ut videamus rectam reip. formam, quod alterum eſt poſtulatum recti imperii. Ut itaque repetamus diviſiones veterum ſcriptorum, Plato variè Remp. dividit: nam in lib. de rep. primum quinq; facit rerump. ſpecies, regiam vid. tyrannidem, Ariſtocratiam, Oligarchiam, & Democratiam ſive popularem. Verum quidem eſt, quod hanc diviſionem tradat ex ſententia aliorum: nam ubi ſuam recenſet in eodem de rep. lib. ſeptem facit rerump. ſpecies. Prima earum optima eſt, eſtq; quando is, qui tenet imperium libere dominatur, ſolutus omni lege, imperat vero cum plena perfectaq; cognitione civilis prudentiæ, rectè & cum abſoluta poteſtate. Ex ceteris ſex ſpeciebus, tres bonæ ſunt, & tres pravæ. Et conſiderantur ut in præſenti legibus ſunt adſtrictæ, quodq; illarum tres imperent ſecundum legum præcepta, reliquæ transgrediendo leges. Quando itaq; in rep. quæ legibus adſtricta eſt, unus rerum potitur, isq; imperat ſecundum leges, bona eſt resp. vocaturq; Regnum. At ſi idem ille imperat adverſus leges, pro ſuo lubitu, & voluntate, forma prava eſt, diciturq; Tyrannis. Deinde ſi resp. in paucorum manu eſt, qui ſecundum leges imperant, resp. bona eſt, diciturq; Græco nomine Ariſtocratia, Latinè dominatus optimorum: hinc etiam Imperium optimatum appellatur. At ſi pauci illi adverſus leges imperant, pro ſuo lubitu, forma prava eſt, diciturq; Græcis Oligarchia, quæ ſignificat ſecundum etymon vocis dominium paucorum, at ex uſu ſcriptorum graviſſimorum & præcipuorum, (excepto Polybio,) dominium pravum paucorum.

eorum. Tandem si imperium in manu est multitudinis, illaq; secundum leges gubernat, bona est resp. diciturq; popularis bona. At si adversus leges imperat ex arbitrio suo, resp. prava est, diciturq; popularis prava, Græcis Democratia. Octavo de justo idem Plato videtur remp. solum dividere in species quinq;, in Aristocratiam, Laconicam & Cretensem, quam ambitiosam vocat, in Oligarchiam, in popularem, & in tyrannidem. At ibi Plato non generatim dividit resp., sed enumerat illas, in quas paulatim transit resp. optima ab ipso constituta, quæ Aristocratia est: enimvero propter paritatē disciplinæ qua ateneris annis informantur cives, & exactam educationem, sibi opinione fingit, quod necessariò talis morum optimorum æqualitas & virtutū in civibus futura sit, ut nullus locus relinquatur Regno. Quando verò optima corrumpitur, primo in ambitiosam labitur, in qua jam prævalet cupiditas honorum: ex illa in Oligarchiam, hoc est dominium, in quo prævalet respectus & æstimatio divitiarū: ex hac transit in popularem: & ex illa tandem fit Tyrannis. Non itaq; sui immemor est Plato, propter varietatem divisionum, quas recensuimus.

Aristoteles Platonis divisionem rerump. in species sex recipit, ita tamen ut illis sex includat optimam. Quare tres facit bonas, Regnum, Aristocratiam, & popularem bonam, tresq; pravas, tyrannidem, oligarchiam & popularem pravam: at in distinguendo illas & nominando, differt quadamtenus a Platone. Etenim perpendens Philosophus, quod res morales fine distinguantur, fic ille eas fine distinguit. Qui imperat, aut dominatur commodi publici gratia, fitq; resp. bona, aut propter suum proprium commodum & è re sua imperat, fitq; resp. prava. Si itaq; imperium in unius manu est, illudq; administrat, ut publicam spectet utilitatem, vocatur regnum: sin propriam utilitatem, tyrannis fit. Si pauci imperio præsunt, & in commodum commune imperant, Aristocratia dicitur, si in proprium Oligarchia. Si multitudo imperium tenet, illudq; administrat ut communem utilitatem spectet, popularis existit bona. hancq; Aristoteles communi generis nomine rempublicam appellat: si imperat, ut propriam utilitatē spectet, hoc est utilitatem pauperum & plebis quæ dominatur, popularis prava est, eamq; vocat Idem Democratiam. Dissident itaq; primò Plato & Aristoteles in differentiis specificis rerump. quapropter bonæ vel pravæ fiunt: etenim Plato illas desumit ex observantia & transgressione legum, & Aristoteles ex fine regiminis, qui vel commodum commune, vel pro-

prium est. Dissident secundo in nomine reip. popularis bonæ & pravæ: Plato enim ambas vocavit Democratias, at Arist. bonam, Remp. appellat, in Græco politiam, & pravam Democratiam. Verum est quod illam remp., vel ut nomine jam cognito & recepto appellet, tamen alibi & alio à se ficto vocabulo appellat, nempe Censipotentiam, & voce Græca Timocratiam. Ita fecit in Ethicis. ubi inquit: *civilitatis verò tres species sunt, totidemq; transgressiones, quasi corruptiones quædam illarum: ac civilitates quidem regnum, Aristocratia & tertia quæ a censibus existit, quam Censipotentiam vocare accommodatum videtur, sed plerique Remp. eam appellare consueverunt.* Idemq; confirmat in politicis, quod vocabulum Reip. jam in communi erat usu significandi bonam popularem, ubi inquit: *cum autem multitudo gubernat ad communem utilitatem vocatur communi omnium nomine Resp.* Dicit hic, *vocatur*, non inquit *voco*, quo genere dicendi uti solet, quando ipse vocabula fingit. Et hoc Reip. vocabulum in Politicis servat, ita ut post illa nunquam porro mentionem faciat vocabuli Timocratiæ, sive Censipotentiæ, ut eo indicaret bonam popularem. Hæc Aristotelis doctrina recepta est a plerisq;: & quod ad divisionem senariam reip. spectat, Polybius quoq; eam amplectitur, ut tres bonas ejus, tresq; pravas constituat. Bonæ illi sunt Regnum, Aristocratia & Democratia: pravæ tyrannis, Oligarchia & Ochlocratia, quæ potentiam exprimit turbæ, hoc est plebis, cum vox Græca ὄχλος significet turbam, & plebem, at δῆμος populum. Ita ut resp. popularis bona nominanda fuerit popularis, sumto nomine a populo, & prava vocanda plebeia, a plebe capto nomine secundum Polybium, qui in eo dissidet ab Aristotele: nam ille pravam Democratiam appellat, & popularem bonam Remp. Est & alia discrepantia verborum inter Polybium & Aristotelem. Enimvero Polybius vocabulum Oligarchiæ attribuit quoq; Aristocratiæ, sed Plato & Aristoteles soli pravæ adscribũt. Verba Polybii sunt: *Neq; etiam quævis Oligarchia pro Aristocratia reputanda est, nisi ea tantum quæ sec. electionem a justissimis & prudentissimis viris æqualiter administratur.* Quantum apparet, sequitur Polybius etymon vocabuli, cum Oligarchia Græcis significet principatum paucorum: at Aristoteles & Plato communem usum sequuti sunt, qui quoq; plus valet, & ex sententia Aristotelis & Ciceronis præferendus est. Senariæ itaq; Aristotelis insistentes divisioni, in qua fermè conveniunt Plato & Polybius, dicimus principio, quod suprema sive absoluta potestas in rep. de qua ca-

ptio

pite primo hujus libri sermo erat, aut penes unum est, aut penes paucos (veluti quando in manu est aut nobilium aut divitum, qui collati cum multitudine populi, pauci semper sunt) aut penes populum est. Si penes unum solum est, Græco nomine Monarchia vocatur, & nostro idiomate *principato d'un solo*, (principatus unius): enimvero nos non utimur hodie vocabulo Monarchiæ, ut quemvis principatum unius, sed ut imperium vastum lateq; diffusum, & quasi totius universi significet: & eo sensu Monarchiæ, quæ olim exstiterunt, in quatuor species distinguuntur videl. in Chaldæam, Persicam, Macedonicam & Romanam. Verumenimvero si Monarchiam accipimus pro quocumq; unius principatu, sive illud imperium sit vastum, sive exiguum, si illud administratur in commune commodum, Regnum dicitur, græcis βασιλεία: si è re imperantis, tyrannis est. Monendum & hic est, quod hodiè communiter vox Regis, & regni, non capiatur pro quovis principatu unius tantum, licet absolutè imperet: etenim Cómes S. Floris absolutus dominus est istius loci, attamen longe abest a Regis nomine: ita quoq; Magnus Dux Muscoviæ, & ille Sabaudiæ, aliiq; similes, Domini absoluti sunt, nihilominus non vocantur, nec habentur reges: cum ad Regis nomen major potentiæ amplitudo requiratur, sæpiusculè etiam ut titulus iste ab una supremarum Majestatum Christianorum, Imperatore, videl. vel Pontifice concessus sit.

Poloniæ principatus Regni nomen obtinuit ab Otthone Tertio in Bolislao cognomine Chrobrij. Et Vratislaus primus Rex creatus fuit ab Henrico Quarto Imperatore, loco Ducum Bohemiæ. Sed revertamur modo ad Politicum sensum, secundum hunc, regnum principatus unius est absolute dominantis, significatq; formam reip. non amplitudinem status. Sequitur imperium ubi summa potestas in manu est paucorum, hi si imperant ad communem utilitatem, Græcis Anstocratia dicitur, nobis *stato d' ottimati*, (optimatum status): si ad utile proprium, græcis Oligarchia, nostris *stato di pochi*, (paucorum status) appellatur. Jam si populus supremam habebit potestatem, imperabitq; ad commune commodum, resp. erit speciatim ita dicta: quod si ad utile proprium plebis & pauperum dominabitur, status erit popularis, Græce Democratia sec. Aristotelem, quem sequimur: sed Ochlocratia sec. Polybium. Ceterum vocabula Græca etiam usus retinuit in nostra lingua (Italica) quare ego quoq; mixtim cum nostratibus illis utar.

De

De Discrimine boni & pravi finis, & quod illud essentialè sit, adversus Bodinum ostenditur.

CAP. XXII.

PRo hypothesi posui divisionem reip. in bonam & pravam essentialem esse, pariterq; differentias adduxi unius, paucorum & multitudinis, tanquam res constituentes rerump. bonarum & pravarum species. Et hoc & illud suos habet oppugnatores. Quod differentia reip. bonæ & pravæ, a bono & pravo sumpta, essentialis sit, Bodinus repugnat, vult enim esse differentiam accidentalem. Altera, quæ ab uno, paucis, & multitudine capitur, huic ipse non favet Aristoteles, qui accidentalem esse monet. Accedamus ad differentiam bonarum & pravarum. Bodinus itaq; homo multæ lectionis, at vagæ & confusæ doctrinæ, uti quoq; religionis corruptæ, (quantum ex ejusdem operibus colligere licet), cum oppugnet ubivis fere in suo de Rep. volumine politicam Aristotelis doctrinã, ubi divisionem ejusdẽ rerump. attingit, plane eam conculcat, afferens doctrinã novam, non solum Aristoteli repugnantem, sed & Platoni ac Polybio, omnibusq; gravissimis politicarum rerum scriptoribus. Dividit remp. in tres tantum species, in Monarchiam, Aristocratiam, & Democratiam. Etenim aut summa potestas est penes unum solum, estq; Monarchia, aut penes omnes, & Democratia est, aut penes paucos, & Aristocratia est. Quod post illa Monarchia vel regnum vel tyrannis est; Aristocratia bona vel prava, videlicet imperium bonorum, vel divitum: & porro quod Democratia bona vel prava sit, hæ differentiæ ab ipso accidentales reputantur, quæ speciem non immutant. Ita quidem, ut ex illius sententia, Regnum & Tyrannis eadem imperii species sit, uti quoq; Aristocratia & Oligarchia, quæ secundum alios sibi opponuntur: idemq; dictum puta de populari, bona & prava. Et argumentum quod ad probandam suam sententiam affert, tale est, & hisce verbis est expressum: *Nam si rerump. formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteq; definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuiq; extrinsecus accidunt, intueri oportet.* Quod argumentum,

&

& quod inde sequitur, quam habeat vim, & quam veritatem, satis manifestum est. Enimvero, si virtutes & vitia infinita sunt, & sic fines boni & pravi, ideo species rerump. infinitas constituere possunt? Ceterum virtutes & vitia determinata sunt numero, & si quis assereret, quod malum infiniti sit, auctoritate Pythagoræ, quam admittit Aristoteles, ubi inquit, *multis modis peccare possumus, malum enim est infiniti, ut Pythagorici conjectabant*, (l.2.Eth.c.6.) respondeo primum, infinitum ibi significare indeterminatum, nec verè & propriè infinitum. Deinde dico, quod infinitas, cujus istuc loci mentio fit, graduum est, non specierum: etenim, verbi gratia, avarus parcere sumptibus potest magis & minus, & porrò magis, magisque semper, quod parsimoniam illius plus intendit, at non inde fit alia species, quam quod ex parco fiat avarus: quamobrem infinitas, quæ vitio datur, non mutat neque auget illorum species. Addamus post illa, quod fines bonorum & malorum resp. à se invicem dirimentes, ad bina membra in nostro proposito reducantur; scilicet, ad finem commodi communis civium, & ad finem propriæ utilitatis imperantis: quæ distinctio bimembris non potest nisi duplicare species, quæ ex aliis differentiis proveniunt, (veluti modo illa unius, paucorum & multitudinis, sive populi universi) id est, non potest nisi duplicare Monarchiam in regnum & tyrannidem: illam paucorum in Aristocratiam & Oligarchiam: & popularem in remp. & democratiam. Sed ex adverso pro confirmanda doctrina Aristotelis, quod differentia a fine sumpta essentialis sit in moralibus, non accidentalis, quis nescit, actiones morales ex fine in species dividi suas? quamobrem eleemosyna data in eum finem ut inops ea juvetur, & per illum res fiat Christo grata, opus est charitatis: at dare eam, ut eapropter vitium puellæ inopi inferatur, opus est incontinentiæ. Non illi cito Aristotelis auctoritatem, quam adversarius vilipendit, sed commodè ipsum sibi cito, qui alibi ait; *definitio nihil aliud est, quam rei propositæ finis.* Si itaque definitio finis est, quomodo differentia ex fine dependens modo fit accidentalis? Non merentur adeo contorta dicta, & implicata fundamenta ut refellantur, sed potius ut negligantur. Prætereo modo impropriam locutionem vocabuli Aristocratiæ, qua utitur, de qua dicam inferius.

Reduco solum in memoriam, propter hunc finem, quomodo divisio præsens rerump. in bonas & pravas conveniat cum eo, quod constitu-

tum est de vero fine reip., & quomodo divisio specierum earundem ab eod. fluat fine, quæ veritatis proprietas est, doctrinam ubique sibi consonare. Cogor nihilominus his annectere, quod discrimen boni & pravi solum distinguat in ead. materia vitium à virtute: nam temperans fruitur voluptatib. corporis, tam venereis, quam esculentis, & iisdem fruitur intemperans; at quoniam hic iis fruitur prave, & alter bene, scilicet quantum, & quomodo, & ubi convenit, unus vitiosus est, & alter virtuosus. Aut itaque negabit Bodinus, temperantiam & intemperantiam habitus esse specie diversos adversus omnes moralium scriptores: aut fatebitur, quod solum bonum & pravum differentiæ sint essentiales, ad distinguendas, constituendasque actiones morales, morales habitus, societatesque civiles.

Differentiam à paucis & multis desumptam non esse essentialem: at vero illam a pauperib. & divitibus.

CAP. XXIII.

ACcedo in præsenti ad differentiam a paucis & multitudine desumptam, an illa essentialis sit, an minimè. Aristoteles l.3.p.c.5. postquam diviserat resp. ut vidimus, per illud, quod iis unus, pauci, vel multitudo universa præsit, progreditur ad exponendum rectius, in qua re ponat essentiam dictarum differentiarum, concluditque, esse in eo sitam, quod opulenti sint, vel inopes. Etenim usuvenit, divites semper numero esse inferiores pauperibus, pauperesque divites numero superare, ita ut pauci constituant formam Oligarchiæ essentialiter, non respectu exigui ipsorum numeri, sed respectu divitiarum, quæ illi exiguo conjunctæ sunt numero: & multitudo essentialiter constituat Democratiam, non propter numerum ipsius ingentem, sed ratione paupertatis, quæ magno huic numero includitur. Quare cum superius dictum sit, quod Oligarchia veluti resp. prava proprium spectet commodum eorum, qui imperant, magis restrictè dicere vult, Oligarchiam remp. esse, in qua divites impe-

imperant sui commodi gratia: & sic cum Democratia definita sit resp. ubi multitudo imperat ad suum commodum, & è re sua, vult dicere, Democratiam esse remp. ubi pauperes imperant, proprii commodi gratia: ita ut Oligarchiæ finis sit utile divitum, Democratiæ utile pauperum. Hæcque est conclusio Aristotelis loco indicato, hisce verbis: *videtur igitur ratio planum facere, paucos vel multos esse, qui summam potestatem habeant, accidens esse: unum horum, dominatum paucorum: alterum autem statuum populi: quia locupletes pauci, pauperes autem multi ubique sunt. Qua etiam de causa non contingit, quæ dicta sunt, causas esse cur differant. Quo autem differunt inter se status populi & dominatus paucorum, sunt paupertas & divitiæ. Et necesse quidem est, ubicunque imperium nacti fuerint ope divitiarum, sive pauciores, sive plures sint, esse hunc dominatum paucorum: ubi autem imperium habent pauperes, statum populi.* Ceterum quoniam tandem imperii attributio pro fundamento habet quoddam, meritum sibi sumptum tributumque apud divites, ejusmodi meritum ex divitiis nascitur: nam sic rem reputantes secum, quod iis, qui plus merentur, debeatur quoque præcellentia in imperio, credunt planè se cæteris majores, cum divitiis alios vincant. At pauper inopiam suam putare non potest meritum, cum fateatur potius penuriam, sive privationem, quare pro merito ille affert libertatem & ingenuitatem, indeque sumit, cum cives omnes quamvis pauperes & plebei æqua libertate fruantur, quod æque etiam participes omnes esse debeant imperii. Quapropter quarto politic. cap. 4. determinat tandem Democratiam existere, cum imperium est penes ingenuos, & liberos, & Oligarchiam, (servata præcedenti determinatione) cum imperium est penes divites: quo loco in exemplum affert, si omnes qui in civitate viverent, mille forent & trecenti, quorum mille essent divites, hique imperium administrarent, & trecenti inopes, hique exclusi a publica administratione essent, quod nullus talem remp. vocaturus sit popularem, licet plurimi imperent. Et ex adverso, si pauperes quidem numero minores essent, attamen imperium in manib. haberent, removissentque ab eo divites numero multo plures, non dictum iri ejusmodi formam statum paucorum potentium, sive Oligarchiam. Hæc est Aristotelis expositio. Ceterum huic se opponit Bodinus, illum accusans, quod ita recedat ab opinione omnium non modo Philosophorum, sed quoque populorum omni-

um in definiendo Aristocratiam & Democratiam, ut stabiliat suam : & quod propter hanc Aristotelis opinionē, præcepta omnia tradita in doctrina de rep. funditus sint uno eodemque peritura momento : dicitque præterea, quod asserat Aristoteles vulgarem opinionem in contrariam esse partem, seque nihilominus illam non probare. Jam vero firmissima est Aristotelis doctrina, & illa Bodini reprehensio futilis, simulque falsa. Quod ad stabilitatem doctrinæ Aristotelis, repetatur fundamentum illud, quod dat ipse cap. octavo. lib. 3. politic. imo ipsa rei evidentia illud subministrat. Et est, quod in quacunque unione hominum, non spectatur meritum aliud, quam quod per se confert usui destinato illius congregationis : v. g. in musico concentu non præstantius & carius instrumentum dabitur pulchriori, aut nobiliori aut magis erudito, sed qui sciverit eo uti rectius. Ita quoque in societate scenicorum, non partes potiores nobiliori tribuentur, sed histrioni meliori : idemque usuvenit in aliis quoque societatibus. Pariter itaque in civili societate, non excellentiæ quæcunque attendendæ sunt in distribuendis imperii gradibus, sed solum illæ, quæ ad commodum contendunt, & ad bonum imperium civitatis ; ad quod concurrunt prudentia, virtutes morales, divitiæ, (nam sine instrumento ejusmodi nullum ferè civile opus peragi potest) & multitudo hominum liberorum, quæ requiruntur ad negotia pacis bellique : ubi ex adverso pulchrum esse, excelso corpore, & similia, accidentalia sunt regiminis. Quo jacto fundamento sequitur, veram esse doctrinam Aristotelis allatam modo, quod pauci, ratione numeri exigui, faciant accidentalem essentiam Oligarchiæ constitutivam : sed illi ipsi ratione divitiarum essentialem differentiam constituunt ejusdem formæ. Idemque putandum de multitudine in Democratia, respectu paupertatis & ingenuitatis : quoniam esse illos numero quadraginta, aut centum, aut alio tali, per se ipsum non pertinet ad imperium, sed per accidens tantum, cum speciei numerorum per se nulla connexio sit essentialis cum regimine reip. Quod innuit apud Xenophontem Theramenes adversus Critiam collegasque ceteros, electis tribus millibus in societatem gerendæ reip. cum inquit : *absurdum sibi videri, quod quum ab initio voluerint optimos quosque civium in societatem rerum adsciscere, nunc tria millia legerint, quasi numerus hic necessitatem quandam habeat, ut hi viri boni, & honesti sint, neque fieri possit ut vel extra illos sint ulli virtute præditi, vel in eorum numero impro-*

improbi. Ita vir ille bonus ridebat, quod quasi singulare quidquam tribueretur specieb. numerorum. Dissertationi huic finem impono, ut firmo stet talo, species numerorum, quatenus tales, nullis essentialib. vinculis cum rep. & ejus administratione conjunctas esse: unde est, quod neque per se ipsæ differentiæ sunt constitutivæ specierũ Reip. sed solum sunt tales, quatenus continent nonnullas rerum earum, quæ faciunt ad administrationem Rerump. & quarum meritum spectatur in civili societate. Paucos igitur esse Rectores in Rep. non constituunt, quod pauci sint, formam Oligarchicam: opus itaque est, ut illud faciant, quatenus conjunctam sibi habent differentiam aliam essentialem, quæ alia nulla erit, quam divitiæ: cum Oligarchiam Aristocratiæ opponamus, quæ ex virtute formatur, & nobilitate etiam, ut postea dicetur. Idem erit differendum de multitudine respectu Democratiæ, cui exponere illud uberius erit commodum. Huic rationi alia annectitur, estque, quod illæ differentiæ diversas constituunt rerump. species, quæ reddunt mores personarum diversos, & operationum principia: quapropter axiomata alia capiuntur, & quod inde sequitur, aliæ leges conduntur. At divitiæ, paupertas, nobilitas, ignobilitas, & ante omnia virtus & vitium, varios producunt mores; ut apparet ex iis, quæ tradidit Aristoteles *lib. 2. Rhetoric.* & ego *lib. de conjectandis moribus:* & paulo post proferentur verba Xenophontis ead. de re, ubi ait, esse centum, aut centum & quinquaginta, aut ducentos congregatos, plus minusve, si non intercedat alius respectus, non efficere morũ varietatem, minimum magni momenti. Itaque minimè paucos esse & multos, sed pauperes esse & divites essentiales differentiæ sunt reip. in constituenda ea Oligarchia & Democratia.

Quantum ad Bodini rationes, non requirunt aliam responsionem quam inficiationem confidentem, ut ille gratis loquitur, ponitque suas theses. Ille argumento primo ait, sententiam Aristotelis contrariari omnib. Philosophis, & gentibus. Illud vero falsum est: enimvero Philosophi populiq; agnoverunt, essentiam Democratiæ consistere in eo, quod pauperes imperium in manu habeant non multitudo. Xenophon in tractatu de Atheniensium rep. de hac differens Democratia, hæc profert verba: *Primum igitur hoc dicam, merito pauperes ac plebem ibi plus posse, quam nobiles & divites:* quibus Xenophon Democratiam describit, non per numerum, sed paupertatem, illamque opponit non numero pauco-

rum, sed nobilitati & divitiis, tanquā differentiis scilicet, rerump. sibi oppositarum, quæ Oligarchia & Aristocratia est. Et paulo post clarè ostendit, quod fundamentum status popularis paupertas est, & vilitas imperantis, cum ait: *quippe dum pauperes, & plebei & nauci homines aliquo loco sunt, & ad aliquem numerum excrescunt, statum civitatis popularem augent*: subnectitque fundamentum status contrarii, dicens, *sin divitibus & egregiis hominibus benesit, tum vero plebei vires adversariis suis adjungunt. Sunt autem ubique terrarum optimates dominatui plebeio contrarii.*

Plato l. 8. de Justo, definit Oligarchiam eam esse remp. in qua magistratus distribuuntur ex censu, divitesque dominantur, & pauperes non participes sunt imperii: ita ut ille non ex numero exiguo Olichargiam constituat, sed ex Rectorum divitiis, uti quoque tradit Aristoteles d. lib. Et cum popularem definit, ait, existere cum pauperes divitib. superiores, partem eorum occidunt, partem in exilium mittunt, ceteros sinunt fieri æque regiminis participes: honoresque & magistratus ibidem sorte distribuuntur. Ut quidem Plato & Xenophon easd. ponant differentias rerump. Oligarchicarum & Democraticarum, quas ponit Aristoteles. Tantum abest Aristotelem recedere à mente omnium Philosophorum. Idem ostendi posset, quantum ad id attinet, quod gentes putant: sed sufficiant, quæ dicta sunt.

Alterum argumentum, quod propter Aristotelis opinionem præcepta omnia tradita in doctrina de rep. corruerent, falsa nititur consequentia: quoniam etiam manent stabilia tradita præcepta secundum sententiam illius. Nam præcepta à politicis data plerumque mores spectant, & opiniones pauperum divitumque, ut temperentur, aut provideatur, ne eorundem effectus illis ipsis damno sint; non vero respiciunt numerum majorem minoremve, quatenus talem. Xenophon. demonstrat contrarietatem regiminis popularis & Aristocratici & Oligarchici, nasci præcipuè ex moribus, dicens: *Sunt autem ubique terrarum optimates dominatui plebeio contrarii. Nam in optimatib. libidinis ac injustitiæ minimum est, studium vero rerum honestarum accuratissimum: contra in plebe plurimum inscitiæ, confusionis, improbitatis. Etenim paupertas magis eos adducit ad turpia, & plerique mortalium propter penuriam, neque liberaliter educari, neque recte institui possunt*, (de Rep. Ath.) Ut ita præcepta spectent mores, qui ex paupertate, divitiis, nobilitate, ignobilitate nascuntur, non numerum majorem & minorem quatenus talem, ut ex allatis apparet.

Quan-

Quantum tandem ad id, quod Aristoteles dicat, opinionem communem suæ esse contrariam, ut Bodinus testatur, plane a vero alienum est: imò ita loquitur Aristoteles, ut ostendat credere se communem opinionem suis dictis plane consonare. Verba ejus hæc sunt: *Etenim si essent universi mille trecenti, & horum mille forent opulenti, neque partem gubernationis darent illis trecentis pauperib. ingenuis, ac in ceteris parib. nemo certe diceret hanc esse popularem*, (lib. 4. pol. c. 4.) Ecce quomodo Aristoteles planum facit opinionem communem favere suæ; & pergit: *eodemque modo, si pauci quidem inopes in civitate plus possent, quam multi, & opulenti, nec honores illis impertirentur, nemo utique diceret hanc esse speciem, quæ appellatur paucorum potentium.* In Græco vox Olichargiæ est. Tantum itaque abest ut Aristoteles asserat communem opinionem adversari suæ, sicuti Bodinus affirmat, ut potius illam sibi manifestè adducat faventem.

De Bodini divisione mala reip. ejusdemq; usu pravo vocis Aristocratiæ; deque divisione reip. aliorum quorundam.

CAP. XXIV.

BOdinus dividit in tres solum species remp. in Monarchiam, Aristocratiam, & Democratiam: & Aristocratiam sumit pro quacunque rep. in qua pauci imperio potiuntur, sivè illud pravum, sivè bonum sit. Qua in re sane discedit ab Etymologia vocis, quæ significat potentiam optimorum, & non paucorum: recedit etiam ab usu præcipuorum scriptorum, præcipue Græcorum, Aristotelis, Platonis, Polybii, Plutarchi, qui vocavit remp., ubi pauci imperant, quodcunque etiam sit imperium, Oligarchiam, Herodotum imitans; in quo communi significatu, dixi jam Polybium quoque vocem sumsisse. Ratione itaque Etymologiæ, & usus, malè Bodinus utitur voce Aristocratiæ, ut significet quodcunque sit imperium paucorum, sive bonum, sive pravum: eaque propter etiam illi reprehensionem merentur, qui imitati eum sunt in rebusp.

busp. dividendis.(*Petrus Maria Contarrenus.*) Alter error essentialis Bodini in hoc fuit, quod credidit, reip. bonitatem & pravitatem, non essentialem causari differentiam, & quod ideo ejusd. speciei sint regnum & tyrannis, Aristocratia & Oligarchia, scilicet paucorum bona & prava: popularis bona & prava, qui error jam refutatus est, cum fundamentis ipsius respondebatur.

Alii dividunt remp. in Monarchiam & Polyarchiam, hoc est in principatum unius, & plurium quam unius: & polyarchiam postea subdividunt in principatum paucorum, Oligarchiam, & principatum populi universi, Democratiam. Quæ divisio eousque in reprehensionem incurrit, quatenus constituit numeri discrimen differentiam essentialem rerump. adversum ea quæ jam demonstrata sunt: cum illi pauci, qui in Aristocratia dominantur, conjunctam habeant aut virtutem veram, aut opinionem talem, in Oligarchia divitias: multitudo paupertatem sibi junctam habet, sivè libertatem suo merito: at in polyarchia, pluralitas numeri segregata, ut est, a paupertate, & divitiis, a virtute & vitio, nobilitate & vilitate, nullam sibi copulatam habet differentiam idoneam ad constituendam distinctionem, & divisionem civilem, propter ea quæ dicta jam sunt. Eodem se res habet modo de paucitate numeri in Oligarchia, quam communem ponunt Aristocratiæ & Oligarchiæ speciatim ab ipsis sumptæ. Nam in ea latitudine, nec divitias unitas sibi habere potest, nec nobilitatem, nec virtutem, nec aliud quidpiam tale, cum abstrahatur ab omnibus. Quamobrem tamen magis elucet acumen ingenii & profunda scientia Aristotelis & Platonis, qui quidem usi sunt numero exiguo & magno in distinctione rerump. at eo solum accepto modo, quo junctas sibi habet differentias politicas, aut divitiæ, aut paupertatis, vel nobilitatis, aut virtutis vel libertatis, neque modo alio. Res sanè a recentiorib. novatorib. non intellecta.

Subdivisio rerump. bonarum, & cumprimis Aristocratiæ, sive status optimatum, qui uberius exponitur.

CAP. XXV.

SEd relictis rebusp. pravis, quas infrà denuo dividam, usui est, ob ea quæ sunt dicenda, utque clarius intelligantur, bonas iterum subdividere; quousque

usque tamen ad præsentem meum finem conferet. Erit autem divisio illa, quam innuit Aristoteles quarto politic. alias respubl. in Idea esse, & sicut novit prudens politicus illas fingere animo pro sua electione, alias esse in usu, quibus in usu quotidiano locus est. Ita ille quidem: *Quare manifestum est, quod ejusdem est sententiæ, videre quæ sit optima resp., & qualis maxime ad votum foret, nullo externorum eam impediente, & quæ quibus conveniat: nam plures optimam assequi forsan impossibile est. Itaq; & ea, quæ sit simpliciter optima, & ea, quæ quantum fieri potest optima, latere non debet legislatorem, & vere civilem hominem.* Descriptio Regis, quam ponit Aristoteles *3. politic. quòd virtus ejus major sit aliorum omnium virtute*, in Idea est: quis enim unquam extitit Rex, cujus virtus major fuerit virtute omnium suorum subditorum simul sumptorum? At in usu sufficit, ut muneri imperandi par æstimetur, sive ut dignitas regiæ familiæ illum regem constituat legitimum: ita quidem, ut visi sint plurimi etiam è Catholicis, sequi cum damno conscientiæ suæ consilia principum hæreticorum, quod ipsi sanguinis essent regii. Hæc differentia Idealis (ut voco) & usualis accidit præcipuè Aristocratiæ, ideoque Aristoteles 4. politic. facta denuo mentione veræ & perfectæ Aristocratiæ, jam consideratæ ab ipso lib. 3. postea tres alias ponit, quibus in vita civili usus est; quas ego hic loci quoque recensebo, repetens a primis principiis dissertationem de Aristocratia, quod opus illa sit, ad ea quæ sequentur de justitia status apparentis sive personati. Jam dixi itaque Aristocratiam paucorum esse imperium ad commune commodum. Verba Aristotelis, quæ majoris perspicuitatis gratia affero, hæc sunt: *Cum vero pauci gubernant, plures tamen uno respicientes ad communem utilitatem, optimatum gubernationem, (in Græco Aristocratiam) vel ex eo, quia optimi præsunt, vel ex eo, quia ad id, quod optimum civitati est, spectant, vocare consuevimus.* Ex his verbis simul junctis binæ res colliguntur: definitio Aristocratiæ, & vocis Etymon. Hoc provenit a voce græca ἄριστος, quæ optimum significat, ut idem sit Aristocratiam dixisse, ac latinè Optimipotentiam. Quà in re utrum vox optimi referenda sit ad personas, quod scilicet imperium penes optimos sit cives, an ad finem referenda, quod ab ipsis regatur civitas ad finem supremæ utilitatis, in dubio reliquit Aristoteles. Et sanè ambigi potest, ad quodnam ex hisce optimis respexerit, qui hoc nomen illi dedit, cum ita vocaret: at quoniam in sensus incurrit persona magis quam finis, di-

cendum est, quod a bonitate Rectorum potius sic fuerit appellata, quàm a bonitate finis, quamvis si ipsius natura & essentia spectetur, magis ex fine pendeat, quàm personis: propter ea, quæ antea confirmata sunt. Sciendum tamen est, quod vera Aristocratia utramque includat bonitatem, tam finis, quam personarum: enimvero non potest regimen tendere ad optimum finem, si Rector non sit optimus: nam quantumvis pravus actionem quandam peragere possit, quæ ad bonum tendat finem: nihilominus perpetuus tenor optimarum actionum spectantium cumprimis commodum aliorum, non poterit reperiri, nisi in homine optimo. Eaq; propter concludit Aristoteles 4. *politic. cap.* 7. Rectores Aristocratiæ ut sint optimi, cum inquit: *Aristocratiam igitur rectè se habet appellare illam, de quâ tractavimus in primis libris. Quæ enim ab optimis viris simpliciter per vitutem est gubernatio reip. & non ad suppositionem quandam bonorum virorum, eam solum justum est Aristocratiam appellari.* Quibus ex verbis colligitur quoque, quod etymon vocis, de quo dubitabat tertio politic., dictoquarti loco determinet, provenire inde, quod optimi sint civitatis rectores. Hæc itaque vera est Aristocratia, sive Status Optimatum, qui potius (ut voco) in Idea est, quam quod detur, estque potius, qui chartis inscribitur, quam qui reapse in civitatibus reperiatur. Nec potest illa inveniri, nisi ubi publicè educati institutique erunt pueri & juvenes ad virtutem, ut agnovit, fassusque est Aristoteles, cum negaret esse in certis civitatibus Aristocratiam, quoniam in illis *non habent publicè curam virtutis.* (lib. 4. polit. c. 7.) Estque ratio, quod in perfecta Aristocratia distributio imperii fit secundum veram virtutem, non alterius ergo, scilicet non secundum divitias, nec etiam ob nobilitatem: quare necessum est, ut deinceps quoque talibus conferatur, dirimentes virtuosos a vitiosis, primum ratione indolis & propensionis animi puerorum, & deinde ratione profectus puerorum & juvenum. Quod solummodo per educationem publicam & institutionem observari potest, ubi cives gravissimi huic præfecti curæ pedetentim animadvertere possent virtutes alumnorum, quique ad virtutem omnibus viribus contenderent, quique mediocriter, quique ab ea discederent: ut ita meliores participes fierent honorum supremorum, medii, minoribus muniis præficerentur, & pravi ab omnibus excluderentur. Ita tradidit Plato (lib. 7. de Justo.) esse peragendum in sua Aristocratia, quam opinione sibi finxit. Etenim principio ad publicam insti-

institutionem admisit solum pueros excelsæ judicatos indolis: id enim illi est aureum esse, non argenteum, aut ferreum: deinde ut imperio admoveantur, vel ab eodem removeantur, hanc proponit regulam: *Quod igitur nuper dicebam, quærendum est, quinam constanter servant eam, quæ apud ipsos est sententiam; id videlicet semper agendum esse, quod reip. conducere arbitrantur. Observandi igitur sunt statim a pueritia, eaq; illis opera proponenda, ex quibus aliquis maxime præceptum illud oblivisci, falliq; possit: atq; is, qui servat illud memoriter, neq; decipitur, eligendus: qui contra abjiciendus.* (lib. 3. de Justo sub finem.) Constituens dehinc quis eligendus sit ad munia majora, & ad præcipuos magistratus, ait: *His igitur animadversis, oportebit eos, qui apprimè tales in ipsis reperientur, stabiles in disciplinis, constantes in bello, in aliis legitimis officiis perseverantes, postquam annum trigesimum egerint, ex electis prælectos in majoribus honoribus constituere.* In perfecto itaque Optimatum statu, nec ex nobilitate, nèque ob divitias oriretur communicatio reip. sed ex virtute jam acquisita, aut certa fiducia, quod acquiretur, perspecta a magistratibus publicæ disciplinæ curam habentibus. Sed quoniam ejusmodi resp. expeti magis queunt, quam usu haberi, ideo prudenter Aristoteles (lib. 4. pol. c. 7.) secundum præstantiam ingenii sui & scientiæ, progressus est ad exponendas Aristocratias, quæ in usu sunt, ejusque constituit species tres, quæ omnes conveniunt in hoc fundamento, quod virtutem respiciant, licet admisceant scopos alios, modo sequenti. Istarum alia respicit tria, divitias, virtutem & populum: hoc est procurat, ut in distribuenda rep. populo satisfiat, divitibus & virtuosis. Et hanc ille ponit primam speciem istarum minus perfectarum Aristocratiarum, ac talem ait fuisse rempub. Carthaginiensem, quæ quod tres istos scopos spectaverit, comprobatur ex eo, quod de illa Aristoteles retulit eodem lib. 2. politic. c. 9. Altera respicit solum virtutem & populum, ex iisque binis scopis remp. mixtam componit: hæcque secunda species est, dicitque Philosophus talem Spartanam esse remp. Tertia species ea est, quæ ex rep. in specie ita dicta ad Oligarchiam declinat. Hujus non affert exemplum Aristoteles, poterimus vero uti exemplo reip. Romanæ, sub initium regibus pulsis: tum enim, licet electio magistratuum & legum confirmatio esset penes comitia popularia, nihilominus reapse prævalebant in illis suffragia divitum, veluti fuse ostendit Dionys. Halicarnass. lib. 4. hist. Roman. exponens artificium in hoc Servii

Tullii Regis. Qui, cum populum divisisset in classes sex, secundum censum majorem & minorem: primam classem, quæ ex ditioribus constabat, partitus est in centurias octuaginta, adjungens his alias octodecim equitum: ita ut una sumptæ essent 98. Secundam, quæ secundi erat census, divisit in centurias 22. tertiam in 20. quartam in 22. quintam in 30. sextam, quæ ex pauperrimis constabat, unam solam constituit: ut in unum collectæ centum nonagintæ tres sint. Jam vota colligebantur, & numerabantur per centurias, ut quælibet centuria ferret votum, licet primæ numero longe essent inferiores sequentibus, & præcipuè ultima, quæ sola par erat numero classibus multis. Ut si classis prima concors esset, suffragia haberet 98. quæ, quoniam collectis ex omnibus centuriis superabant partem mediam, vicerant, quod essent concordes, nec opus erat vocare ad vota alias classes, sed si discordes essent, vocabatur secunda classis, sique cum horum votis junctis primis colligerentur vota consona 97. quæ superabant mediam partem votorum, non ultro procedebat scrutinium: alias vocabantur ordine classes pauperiorum, quo usque vota minimum 97. consona haberentur. Quod sæpe per primam classem obtinebatur, & per secundam maximè, rarò quinta vocabatur, & fere nunquam sexta. Hanc ob rem resp. illa ad oligarchiam deflectebat. Sed præterea decisio in magistratibus curulibus solum penes patricios erat dicto tempore: ut postea, cum plebs prævaleret, tandem comitia ad curiata translata sint: & quantum ad tribunos & Ediles, ad tributa, omnesque magistratus curules etiam, & consulatus tractu temporis plebeis collatus fuit.

Tot itaque & tales sunt species Aristocratiæ, quæ existunt. Colligitur ex doctrina hac, quòd rectè dicta sit Aristocratia ista resp., in qua nobilitas imperium in manu habet: enimvero nobilitas præsumpta virtus est, ut innuit Aristoteles in politicis (lib. 2. c. 8.) cum ait: *esse verosimile, a melioribus meliores nasci, quod nobilitas virtus sit progeniei.* Cum igitur nobilitati traditur imperium, virtus spectatur ex præsumpto, quod est, virtutibus esse deditam. Et alibi dicit Aristoteles, quod nobilitas complectatur divitias, & virtutem, hisce verbis: *Nobilitas enim sunt antiquæ divitiæ & virtus.* (lib. 4. polit. c. 3.) Quare sequitur, quòd in ea rep. quæ a nobilibus regitur, virtus spectetur, minimum credita, eaque propter una sit ex Aristocratiis quæ existunt: inter quas resp. Veneta admirabilis est, & dignissima nomine imperii Optimatum, tam ob allatam rationem, quod parti-

participatio reip. solis detur nobilibus, & ideo iis, qui creduntur virtutibus præditi, quam quod in distributione magistratuum gravium communiter prævalet meritum personæ, qua de re disseram infra paulo fusius, ubi sermo erit nobis de justitia distributiva. Subjungo jam id, quod observatu dignum est, quod constanter retineant officiorum memoriam & injuriarum reip. illatarum, ita quidem, ut nobilis fides remissa præjudicet plurimum suis cognatis ad capessendas dignitates publicas, ut merita majorum benevolum præbent aditum posteris: cujus sanè Zeli gratia, quousque ille firmus erit in eorum pectoribus, promittere sibi poterunt conservationem liberam & indubitatam recte illius constituti imperii. Idque est distribuere honores secundum virtutem amoris publici, quæ ob ea, quæ tradidi in moralibus, superat justitiam generalem & legalem, in qua fundabat meritum civium Plato. Ut ita Veneti vel idem observent meritum in distribuendis magistratibus, quod Plato in Idea sua, rep. efficta constituit, vel adhuc præstantius meritum, virtutemque excellentiorem intuentur: cum æstimatur, respicere Venetos amorem erga remp. Platonem vero subsistere in legum observantia. Exoritur ex secunda specie Aristocratiæ modo allatæ dubium, cum non videatur, quod bini scopi populi scil. & virtutis soli satis sint ad constituendam Aristocratiam existentem, cum certum sit, Aristocratias, quæ dantur, differre a rep. scil. popularibona, secundum Aristotelem, cum dicit: *Sunt tamen quædam, quæ differentiam habeant a paucorum gubernatione, & appellantur Optimates, & ab ea, quæ vocatur resp.* at in rep. videtur, quod bini scopi dicti reperiantur, ille populi sine dubio, sed quoque ille virtutis, tam quod resp. bona sit, nec bonitas sine virtute, tam quod bellica virtus adeo illis cordi sit, ut ostensum est.

Ad quod dubium respondeo, ut primum proferam verba Aristotelis, quæ ibid. leguntur, & hæc sunt: Καὶ ἐν αἷς εἰς τε δύο μόνον, οἷον ἡ λακεδαιμονίων εἰς ἀρετήν τε καὶ δῆμον. καὶ ἔστι μίξις τῶν δύο τούτων, δημοκρατίας τε καὶ ἀρετῆς. hoc est, *Et in quibus ad duo duntaxat, cujusmodi est resp. Lacedæmoniorum, ad virtutem inquam & populi potestatem: & est mixtio duarum harum, status popularis & virtutis.* Quibus verbis conditiones bonæ continentur, ut formetur secunda Aristocratiæ species: una est, ut respiciat ad binas res dictas, altera est, ut sit resp. mixta. Quare non sufficiunt bini scopi, alter virtutis, alter populi, ad constituendam remp. Aristocraticam: sed insuper requiritur, binos dictos scopos ita esse contemperatos, ut remp. efficiant

mixtam, nec ſimplicis formæ eſſe ſinant. Et ita ſolutum eſt contrarium argumentum. Ceterum quid ſit mixta resp. & an detur, jam diſſeram capite ſequenti, tam occaſione hujus, quam quod præter binas rerump. diviſiones traditas, primùm in tres bonas & totidem pravas, deinde in Idea effictas & exiſtentes, de hac tertia in ſimplices & mixtas jam diſſerendum ſuperſit.

De rebus p. mixtis, Opinio Ariſtotelis, Platonis, Polybii, quod dentur. Hisque omnibus contraria Opinio Bodini, quod non dentur: hujusq; rationes.

CAP. XXVI.

ARiſtoteles (lib. 4. pol. cap. 9.) præter resp. ſimplices agnoſcit etiam mixtas resp. de iisque compendio duo tradit: unum modus eſt miſtionis, alterum ſignum miſtionis perfectæ. Quod ad modos itaque, tres ponit, qui omnes fluunt ex certo legum temperamento rerump. contrariarum popularis & paucorum. Primum temperamentum provenit ex unione ambarum legum. Exempli gratia, perſolvit popularis pauperibus ſtipendium, quando ad judicia veniunt, nec pœnam imponit divitibus abſentibus a judicio: ſtatus paucorum ex adverſo punit divites, a judicio abſentes, & pauperes dimittit liberos, ubi nolunt ad judicia venire. Unio legum erit ambas ponere leges, hoc eſt, caſtigare divites, qui non interſunt judiciis, & præmia dare pauperibus, qui interſunt. Hic primus miſtionis modus eſt. Alter modus ex privatione oritur, ſcilicet cum nulla legum ponitur, nec popularis, nec Oligarchica: ſed cum una inter eas media ſancitur. Exempli gratia, popularis concedit participes fieri reip. quibus deeſt cenſus, aut qui eum admodum exiguum habent: Oligarchia participes facit ſolum illos, quibus magnus cenſus eſt: medium erit, permittere ut participes fiant, qui cenſum habent mediocrem. Tertius modus eſt, partem capere ex populari, partem ex Oligarchia, ſicque ad temperiem deducere. V. G. Popularis ſorte creat magiſtratus, non

per

per electionem, conjiciendo nomina civium omnium in loculum, & postea identidem schedulas extrahendo, a quo magistratus gerendus sit: quemadmodum olim Florentiæ Antistites eligebantur. Oligarchia per suffragia eligit. Popularis non postulat censum, at quidem Oligarchia. Jam si ex populari caperetur non curare censum, & ex Oligarchia electio, temperarentur leges unius, alteriusque; enimvero eatenus exploderetur lex ex populari rep. magistratus sorte eligere, & ex Oligarchia hæc, velle censum. Idque est quantum ad modos. Dehinc quantum ad signum perfectæ misturæ, hanc dat Aristoteles regulam, quod bene erit peracta, quando resp. ab his habebitur Oligarchia, ab illis status popularis, scilicet ut ita ansam præbeat, ut habeatur & hæc & illa, simulque non habeatur nec ista nec illa. Affert in medium remp. Spartanam, quæ a quibusd. credebatur popularis, nam multæ constitutiones ibi erant populares: liberi pauperum & divitum eodem modo cura publica educabantur: & adultiores unius alteriusque ordinis eodem modo vestiebantur, comedebantque ejusdem generis cibos in publicis conviviis. Præterea bini magistratus ampli erant in ista rep. Senatus, qui constabat ex 28. nobilibus, & Ephori, quorum quinque erant. Hi populares erant, non nobiles: & Senatores, licet solum ex nobilibus crearentur, eligebantur tamen a populo. Quibus perpensis colligebatur popularem esse. Ex adverso creari magistratus omnes per electionem, nullum sorte, & esse in manu paucorum jus vitæ & necis, exiliique mulcta, causæ erant, quod multi illam putarent statum paucorum.

Polybius lib. histor. 6. præfert mistam remp. simplicibus: & Romanam remp. vult perfectissimè mistam fuisse ex regia, Aristocratica & populari: & regiæ partem penes consules fuisse, quorum auctoritatem, dignitatemque describit: Aristocraticæ, apud Senatum, quorum recensens potentiam, ostendit tantam fuisse, ut reges principesque illo tempore crederent illam remp. purè Aristocraticam: Popularis tandem apud populum, & comitia popularia, in quibus solis confirmabantur, & habebantur ratæ leges, ad mortem damnabantur cives Romani, pacis & belli sententia capiebatur.

Plato quoq: remp. Laconicam mistam habuit, & rectè mistam: prætulitque mistas resp. simplicibus, quarto de legibus: ut in lib. de rep. regno absoluto primatum concedit.

CAR-

CARDINALIS CONTARENUS consentiens quoque dari mixtas resp. & putans præstantissimam talem formam, ostendere nititur, Venetam ex mistione oriri, ita quidem, ut regnum referat Dux, Aristocratiam Senatus, & popularem remp. concilium magnum.

JOANNES BODINUS *(lib. 2. cap. 2. de rep.)* tot gravissimis se opponit viris, contenditque nullam posse dari remp. mixtam, declarans deceptos esse contrarium sentientes, cum primisque Aristotelem. Aitque, doctorum Philosophorum, prudentiumq; virorum erroris causam extitisse, quod regimen a statu non distinxerint: quam distinctionem a se observatam esse primum profitetur. Itaque ille ait, quod conjungi possit cum quâdam forma status alia diversa imperandi forma, sed quod unus reipubl. status se misceat alteri status formæ in eadem rep. id existimat non fieri posse. Explicat se quibusdam exemplis, ex quibus satis erit afferre illud de regio statu. Ait itaque, si Rex distribuet omnibus civibus divitibus & pauperibus munia, officiaq;, erit regius status, at gubernatio popularis: quod si nobilibus solum & divitibus impertiet magistratus, gubernatio erit Aristocratica & regius status. Quod deinde attinet ad sententiam suam, quod nullus status permisceri cum alio possit statu, unico demonstrat argumento, si sequimur rei summam, estque, quod majestas, (vocamus nos supremam potestatem,) per se ipsa est individua, ideoque in civitate eadem, eodemque tempore non potest communicari pluribus ordinibus, v. g. regi, senatui, & populo. Probat postea summam potestatem non esse dividuam, præterquam quod dicit demonstrasse superius cap. de auctoritate legumlatoria, quam ait non posse dividi: attamen ego largius incedens, argumenta ipsius distinguam tanquam rationes diversas. Est itaque argumentum primum, summa potestas individua est, & ut ait ipse, quoddam individuum, quare eod. momento non potest communicari uni, h. e. regi, & omnibus, hoc est, populo, itaque resp. non potest admittere mixtionem. Argumentum integrum esset hoc:

Si resp. pateretur mixtionem, hoc est, ex regio, Aristocratico & populari, Summa potestas eodem tempore inter plures divideretur, scilicet ut ejus partem caperet Senatus, partem Rex, partem populus:
At summa potestas individua est:
Quare nec resp. mixtionem non patietur.

Assumptum probat: quod jam ostenderit summam potestatem esse individuam.

Alte-

Alterum argumentum est: quoniam præcipuum caput summæ potestatis est leges dare civibus, tam omnibus quam singulis. At illa potestas non potest attribui eodem tempore pluribus, hoc est, regi, populo, & Senatui: ergo nec mixta resp. datur. Quod non possit pluribus simul tribui ejusmodi potestas, probatur: nam aut vicissim obtemperabit pars una alterius legibus, aut non obediet, ut magis vero est simile. Quis enim sponte obediet, pari pollens potestate? si non, imperium erit sine capite, neque resp. quando non erit, qui pareat, aut imperet. Si una pars sponte leges ab alia accipiet, qui imperium audient, majestatem amittent: præterea dum pars una alterius imperium fert, quis frenabit imperantem, ut non tollat lege ab altera majestatem, & in se omnem transferat?

Tertium argumentum est: si concedetur facultas populo condendi legem, creandique magistratus, aliaque negotia committentur Magistratibus, sive Senatui, confiteri oportebit, statum esse popularem: cum potestas Senatui concessa & Magistratui tolli possit ad populi lubitum.

Quod mista detur Respublica, ejus veritatis fundamentum affertur.

CAP. XXVII.

CEterum infirma sunt & erronea Bodini argumenta: & opinio adversa non modo ob auctoritatem tot gravissimorum Philosophorum meretur recipi, sed & ob veritatem quoque quam continet. Fundamentum idem est, quod pro se affert, sed male Bodinus de summa potestate, quam ille individuam ponit, est vero variis modis dividua, ut jam fuse demonstrabitur. Assero itaque, esse summam potestatem dividuam, non tantum propter plurimas actiones ad illam pertinentes, sed quoque ob actionum gradus, qui ad eandem requiruntur actionem. Jureconsulti plurima ponunt capita Imperii meri: jus vitæ & necis, auctoritatem ferendarum legum, aliaque similia. Sed si ex principiis politicis rem altius perpendamus, supremam potestatem hoc pacto distinguere oportet. Tres sunt partes prudentiæ politicæ & civilis, quam divisionem habemus

apud Aristotelem in Ethicis, (lib. 6. cap. 8.) una est Legislatoria, dicta architectonica: altera est Consultatoria, quæ versatur in publicis deliberationibus, de pace facienda, & bello inferendo, de nummis colligendis, & similibus aliis: tertia Judicialis est, cui tertiæ parti inhæret exercitium justitiæ commutativæ, & pars distributivæ, quantum ad judicia criminalia in ea parte, quatenus pœna spectat ad utile publicum, qua de re infra sermo erit. Interea seligo ex omnibus his partibus quatuor res solas, quod tot satis erunt, ad detegendam susceptam veritatem. Prima est legum sanctio: secunda electio absoluta belli & pacis: tertia judicium criminale & capitis in subditos: quartum judicium civile. Quæ actiones duobus modis peragi possunt, vel quod confirmatione alterius non indigeant, neque possint ab alia potestate superiori revocari, & tolli, aut vero abrogari possunt & rescindi. Primo modo exercitæ actiones sunt supremæ potestatis, secundo modo minime. In civili judicio, de qua judicis sententia non licet provocare, actio est supremæ potestatis: supra cujus vero sententia lata majoris licet implorare auxilium, non est summæ potestatis actus. Sententia necis, quam alia potestas mitigare, vel planè tollere potest, non ex summa provenit potestate. Illa vero quam potestas tulit, de qua ad alteram provocare non licet, neque per justitiæ, neque per gratiæ modum, summæ est potestatis. Deliberatio de bello gerendo, cui opus est confirmatione alterius magistratus, vel conventus, non summæ potestatis est. Senatus Romanus de bello inferendo consultabat primo modo: at populus secundo. Itaque in definiendo bello Macedonico adversus Philippum, finiit Consul Sulpicius apud Livium suum sermonem ad populum: *Quæ patres censuerunt, vos jubete. lib. 31.* Leges spectantes ad civitatem ipsam de rebus relictis communitatum curæ, imperio ecclesiastico subjectarum, a conciliis publicis ferri possunt, at opus habent confirmatione Pontificis, vel Legati a Latere: & ejusmodi legum sanctio non est summæ potestatis, sed libera & absoluta constitutio majestatis est, interque actiones majestatis prima, ut bene inquit Bartolus ad legem *Imperium. ff. de jurisdict.* ubi auctoritatem talem caput ponit primum & supremum meri Imperii, præferens etiam potestati damnandi capite. Hoc pacto itaque designavimus, præter plurimas quæ omittuntur, quatuor partes majestatis inter se diversas. Sed hæ quoque subdividuntur: nam leges aliæ spectant ad formam reip. aliæ ad civilia judicia, aliæ ad criminalia, aliæ ad victum & splendorem civitatis, & sanitatem,

tatem, aliæ ad educationem & disciplinam, & aliæ ad res alias. Ita quidem ut cum illæ dividuntur, & quælibet partes referuntur ad potentiam, nemini nisi illi addictam, quæ illas fert, iterum erunt in legum latione variæ potestates summæ. Explico me. Ponatur, legum publicarum lationem de forma reip. esse purè penes magnum Concilium Venetiis; legum de pœnis læsæ majestatis esse penes Concilium Decemvirûm, & legum aliarum de pœnis criminalibus esse penes quadraginta judices civiles: ut ita leges cujusvis Magistratus non dependeant ab aliis, aut Senatu, ut verè in eo confirmantur, & vim perfectam obtinent: hæc foret divisio majestatis nova. Judicium quoque capitis pro ratione variorum delictorum a variis potest summis potestatibus haberi, vid. ab alia delictum in statum, ab alia delictum in privatos potest cognosci: Venetiis concilium decemvirûm judicat absolutè de delictis adversus statum. Romæ Senatus statuebat absolutè de Italis & provincialibus, at de Romanis civibus populus ipse. Quare ad ferendam de Campanis sententiam, quod cives essent Romani, opus erat auctoritate populi, cum Senatus tantum non sufficeret. Ita M. Attilius Regulus opus esse censebat, & a Senatu populi voluntas quæsita est, quem L. Attilius Tribunus plebis rogavit, fuitque plebiscitum: *Quod Senatus juratus maxima pars censeat, qui assidetis id volumus jubemusq;. Liv. l. 26. c. 23.* Hæc est distinctio majestatis respectu varietatis actionum diversarum. Distinctio altera est respectu graduum operationum tendentium ad actionem eandem. v. g. In electione superiorum opus primum est oblatione, deinde suffragiis. Si oblatio spectet ad unum tantum ordinum v. g. Senatorium & Consularem, & electio sit penes populum, majestas divisa erit, cum pars una alteram cogere non possit. Eam cernimus fuisse auctoritatem Interregis & Dictatoris in Comitiis consularibus excludendi a petitione consulatus ordinem, quem nollent, cumque magistratus esset Patricius, idem cupiebat, quod Senatus. Hinc scribit Livius, cum tandem decerneret Senatus, morem se gesturos petitioni plebis, eligendo Consulem plebejum, Scipionem Interregem jussit, ut etiam Plebejum sineret nominari ad Consulatum: innuens esse penes Dictatores illius arbitrium, non admittere, ut Plebejorum haberetur ratio. Verba ipsa sunt: *Quorum tædio patres L. Cornel. Scipionem Interregem concordiæ causa observare legem Liciniam comitiis consularibus jussere. Liv. lib. 7.* Cum itaque tanta sit varietas, & distinctio majestatis, si omnis majestas uni alligata

gata est ordini, v. g. Si unus omni potitur majestate, illeque super omnibus publicis deliberationibus & judiciis compellandus est, nec ab illo ad ordinem alium provocare conceditur, regnum erit absolutum, & resp. eapropter simplex. Ita si alibi Senatus posideret omnes partes majestatis expositas, esset Aristocratia: si ex adverso penes populum essent eædem majestatis partes, existeret popularis. Ejusmodi olim reperiebatur Athenis: enimvero populus statuebat de omnibus, censebat omnes sententias, & deliberata aliorum magistratuum & Senatus, nec propositionem, de quibus vellet agere, ullus poterat impedire. At in nonnullis rebusp. dictæ res partesque non unius sunt ordinis, sed aliæ ad alios spectant, scilicet pars ad populum, pars ad senatum, & alicubi pars ad regem. Hæ itaque resp. non erunt simplices, sed mixtæ, aut ex duabus, aut tribus, secundum ac majestas erit divisa. Argumentum itaque erit tale:

Si majestas, in qua vis reipubl. sita est, in seipsa dividua est, potestq; collocari non in uno tantem ordine, sed inter plures dividi, præter remp. simplicem etiam dabitur mista:

At majestas est dividua in seipsam, & potest dividi inter varios ordines, non ad unum tantum restringi:

Ergo dabitur non simplex tantum resp. sed & mixta.

Consequentia patet, & adversarius concedit eam. Assumptum probatum est, quantum ad divisionem majestatis in se, quantumque ad ejusdem usum. Dictum quoque nonnihil est de Rep. Romana, jamque addi potest, quod in rebus militaribus Consul summum habebat imperium, idq; omnes fatentur: & Cicero etiam exprimit in suis legibus. *Militiæ abeo, qui imperabit, provocatio ne esto, quodq; is, qui bellum gereret, imperasset, jus, ratumq; esto.* Senatus gaudebat rerum plurimarum absoluta auctoritate, quibus se non admiscebat populus: ex adverso ea, quæ agebat populus, nemo volebat revocare, & ad eum a cæteris magistratibus provocatio permittebatur, jam a temporibus Publicolæ, ut est apud Livium, ab eo vero ad alium magistratum sive collegium nulla provocatio concedebatur. In Venetorum rep. concilium decemvirûm magna præditum est auctoritate, quæ a nullo alio dependet, hoc est, a sententiis latis non licet provocare ad senatum aut concilium magnum. Senatus in legibus quibusdam ferendis spectantibus ad arbitrium pacis & belli non subjacet Concilio magno: ita ut appareat, partes majestatis pluribus applicari posse, nec opus

pus esse, ut attribuatur tota ordini uni, ut fit in rebuspubl. ideò dictis simplicibus: ex quibus rex absolutus majestatem habet in se collectam eo modo, ut omnes magistratuum functiones, & præfectorum regni, omnisque eorum auctoritas ex illo, ut fonte, promanent, atque rescindi & tolli ad ejusdem arbitrium possint. Superest, ut argumentis Bodini respondeamus, quorum solutione expeditior etiam fiet exposita veritas, tollentes hinc dubia, quæ suspensos reddere lectorum valent animos.

Solvuntur argumenta Bodini.

CAP. XXVIII.

PRimum Bodini argumentum per ea, quæ dicta sunt, jam solutum est: nam ostensum est, fundamentum falsum esse, cui innititur, quod majestas individua sit, sumpta pro summa potestate, quæ cum accipitur pro honore, qui supremam principatus consequitur potestatem, nec forma est, nec essentia reip. Ipsa quoque variè reperitur in rebusp. enimvero in simplicibus uni ordini tota addicta est, sive etiam uni personæ, ut in regia rep. at in mixtis divisa est.

Ad alterum argumentum respondeo, quod legumlatio eodem tempore attribuitur diversis ordinibus supra res varias: quemadmodum, quæ ad formam spectabunt reip. magni erunt concilii, cuius minimum erit eas confirmare. Ad Rogatos & Senatum aliæ leges plurimæ: nam magistratus, ad quos pertinent, sanciunt illas, & Senatus ratas habet, nec dein indigent, ut denuo confirmentur a magno Concilio. Exempli gratia, annis elapsis magistratus præpositus moderando luxui legem tulit, & sumptus & luxum coercuit, atque a Senatu comprobata post illa fuit, & ut observaretur jussum, uti etiam adhuc perdurat. Respondeo præterea, quod ad legem eandem faciendam multi admitti possunt, ut quilibet suum huc conferat, ab alio non dependens, prout munere fungitur. V. G. Si Senatus consultandi munus obtineret, an lex quæpiam proponenda esset, an secus, & illa, quæ a Senatu comprobata non esset, haud proponi posset; ex altera parte oblatio solius esset Principis, inque illius esset potestate etiam non illud proponere, quod Senatus censuisset proponendum esse, comprobatio

dein legis penes populum tantum esset, sic omnes tres ordines cum potestate summa functionum suarum convenirent ad sanciendam legem. Et pereunt ita inconcinnæ doctrinæ Bodini: nemo amitteret summam potestatem in suis functionibus, nec in arbitrio foret unius illorum ordinum leges condere, sine libera accessione sententiarum ceterorum ordinum. Populus cogi non potest, ut legem sanciat, quæ ipsi non arrideat, est enim in illius potestate approbare illam, aut rejicere: non tamen & ad lubitum suum legem condere potest, opus enim est, ut a Rege ipsi proposita sit, quod nec fieri potest adversus voluntatem Senatus: quoniam nec sanciri potest, nec proponi, antequam comprobata sit a Senatu. In Romana rep. principiò leges statuebantur in Comitiis centuriatis, quibus præerat Consul, vel Patritius Magistratus: & res, quæ populo proponebat, ante erant in Senatu pertractatæ, liberè haud coacte: ita, ut ad sanciendas leges convenirent & Senatus & populus, neuter alteri addictus, opus tamen erat utriusque consensu, ut stabiliri posset lex. Et quod inde sequitur, pars una alteram refrenabat, cum una invita altera agere haud quidquam valeret.

Tertium etiam argumentum ex dictis dissolvitur. Falsum est auctoritatem Senatui ceterisque magistratibus relictam, a populo traditam esse, ad ejusdemque placitum adimi posse. Enimvero, si sermo est de partibus supremæ potestatis, illa quæ ad Senatum spectat, velut, exempli gratia, in Italos & provinciales Romæ, aut ad Consules, velut in milites, resque militares, ejusmodi res non ex indultu erant populi, sed ex essentiali forma reip. & sanctionibus fundamentalibus ejusdem. Quod si postea nonnunquam prævaleret populus, ita ut appareret transtulisse in se rem omnem, aliquando nobiles, ut tempore Gracchorum ad Marii usque tempora, qui primus post multum temporis ex novis hominibus Consulatum obtinuit: hæ res ad mutationes rerump. pertinent, quæ non modo amittunt mixtionis gradus, sed aliquando ex una simplici in contrariam transeunt formam, velut ex populari in tyrannidem.

Jam sermo hic est de constitutione legitimæ reip., quæ in nonnullis rebusp. majestatem omnem uni concedit personæ, veluti in Monarchia: aut ordini uni, ut in populari, & in Aristocratia, & Oligarchia, constituitque tali pacto simplices resp. in aliis partes majestatis variis distribuit ordinibus, sicque format resp. mixtas. Quas propter talem distributionem Plato re-

to respectu simplicium temperatas censuit, sicque veras resp. Ita enim introducit Atheniensem hospitem respondentem Megillo Laconico, & Cliniæ Cretensi de rep. ipsorum, ab iisdem allata, tanquam varias formas rerump. complectente. Verba hospitis Atheniensis sunt: *Vere enim O viri optimi reip. participes vos estis: quæ autem modo nominatæ sunt, non resp. sed urbium habitationes quædam sunt, in quibus pars una servit alteri dominanti, & a partis dominantis potentia tota nomen accipit gubernatio.* lib. de legib. Ita dissoluta sint argumenta Bodini. Fab. Albergatus etiam iis respondet, sed aliter nonnihil, ut contingit, cum a diversis idem dissolvitur argumentum, nitentibus variis hypothesibus: nihilominus credo ivisse me obviam fundamento, & causis vanitatum argumentorum Bodini.

Dehinc quod ad illud, quod ipse ait Bodinus, ante se neminem cognovisse differentiam inter statum & regimen, & ideo deceptos esse Aristotelem ceterosque mistionem ponentes, monstrat minus diligenter inspexisse Aristotelem: cum hæc dixerit verba lib. 4. polit. c. 5. *Nec latere nos debet, quod multis locis accidit, Remp. quæ secundum leges non sit popularis, more tamen & gestione populariter gubernari. Similiter autem è converso apud alios contingit, Remp. secundum leges esse popularem, more tamen & gestione ad Oligarchiam magis referri.* Manifestum itaque est, scivisse Aristotelem statum civitatis esse posse alium & formam reip. aliud regimen & administrationem. Ubi moneo præterea regimen accipi in actu primo & secundo: hoc est, pro forma reip. in qua significatione idem est cum rep. & statu, & pro administratione reip. & regiminis actu existentis, & sic a statu differre potest. Nam status & resp. per leges constituitur, & regimen hoc modo fit per administrationem & usum, quæ a legibus differre potest, cum sæpenumero usuveniat, leges non observari: præter illius occasiones, de quibus Aristoteles monuit loco modo adducto.

Quænam, & quot sint conditiones reip. justæ.

CAP. XXIX.

POsteaquam vidimus varias bonarum rerump. formas, tam simplices, quam mixtas, superest perpendendum, an ex bonis formis una tantum valeat,

valeat. ut resp. fiat justa, quantum ad illius constitutionem, an vero aliæ conditiones requirantur. Ego, gratia brevitatis, confidenter respondeo, quod binæ aliæ exigantur, præter formæ bonitatem, ob quas resp. recte sit constituta, & formata: una est, ut in civitate, in qua forma bona inducitur, subditi apti sint ad ferendam ejusmodi formam: alia est, ut idoneæ personæ sint ad regendum secundum eandem formam. V. G. forma regia optima est, nihilominus ut civitas illa rectè formetur, exigitur, ut illius civitatis cives idonei sint & proni ad regium imperium: & præterea requiritur, ut persona sit capax regiæ majestatis, & idonea ad regium exercendum imperium. Aliàs, si in civitate, cujus populus propensus sit, & aptus ad liberum imperium, & sic ad remp. popularem, regnum instituatur, ibi quidem forma statuetur bona, at non erit justa electio, & ob exiguam convenientiam formæ cum subjecto, violentum evadet imperium. Id agnovit Aristoteles, ejusque nos admonuit. Et principiò, quod considerandum sit, quis populus, quod imperium ferre possit: quare *cap. ult. 3. politic.* ita scribit, (converto verba ex græco,) *Primum autem definiendum, quod sit genus hominum regno, quod optimatibus, quod reipubl. aptum.*

Est itaque apta, quæ regiè gubernetur, hæc multitudo, cui a natura datum est, ut ferre possit familiam virtute præstantem, quæ illam civiliter regat: ubi advertendum est, quod civiliter regere hic, imperio herili oppositum est, ut Latinè dicitur, & si Græcè, despotico, ut servos regit paterfamilias. Et ab Optimatibus aptus est regi populus, cui a natura datum est, ut ferat imperium hominum, qui sunt apti per virtutem, ut civili imperio regant illam. Ad remp. apta est ea multitudo, quæ natura propendet ad parandam sibi multitudinem bellicosam, quæ apta sit regi, & regere secundum leges, quæ pauperibus magistratus committit ipsis convenientes. Propter hanc propensionis & aptitudinis causam, contingit nonnunquam, quod etiamsi regnum & Aristocratia resp. meliores sint, quam popularis status, nihilominus præstet formam popularem bonam instituere, quam aliam harum binarum. Ita scitè loquitur Aristoteles: *Quia multoties alia reip. forma eligibiliore existente, nihil vetat, aliam quibusdam magis utilem esse. lib. 4. polit. c. 11.* Una itaque conditionum, quæ requiruntur ad æquitatem formæ status est, ut populus aptus sit, ut regatur ea reip. forma, quam introducere animus est: altera conditio, ut reperiatur, qui valeat imperium administrare secundum eandem formam; hoc est, si forma

regia

regia introducenda est, non solum multitudo esse debet apta ad ferendum ejusmodi imperium, sed persona quoque adesse debet talis, aut familia, ob virtutem ejus imperii capax. Quare Aristot. postquam dixerat considerandum esse, an multitudo apta sit ad imperium regium, addit, quod ad instituendum rectè regnum, & regem, opus sit, aut ut ibi familia reperiatur, aut persona, cujus virtus adeo excellens sit, ut superet illius sola virtutem aliorũ omnium. Ita si introducenda sit forma Aristocratica, exiguntur, præter multitudinem aptam ad imperium istud, viri ob virtutem idonei ad regendum secundum illam regiminis formam. Sit itaque conclusio. Quod ad constituendam formam reip. planè justam in civitate, tres requirantur conditiones: Ut forma ex bonis sit, sive simplicib. sive mistis: secundò ut multitudo apta sit regi secundum illam reip. formam: tertiò ut persona sit ibi idonea ad imperandum secundum eand. reip. formam.

Quando non concurrunt propensio naturalis ad parendum, & habilitas ejus, qui regere debebat.

CAP. XXX.

QEterum si conspirent binæ conditiones ex tribus, & una desit, quid agendum erit, ut reficiatur forma justa in ejusmodi deformitate? V. G. sit multitudo apta ut a rege regatur, quæ ex specieb. bonarum rerump. una est, sed desit subjectum idoneum majestatis regiæ: vel sit subjectum dignitatis capax, at desit multitudo apta ut regiè regatur, sed sit, exempli gratia, magis propensa regi imperio alterno, quæritur in eo quid sit agendum casu: quoniam difficultates insignes, adversus unam & alteram partem ab Aristotele tactæ sunt, & allatæ libro 3. pol. cap. ultimo. Velle expetere, ut homo tam eminentis virtutis teneatur vicissim imperare & parere, videtur nimis esse absurdum, eum in exilium mittere, aut neci tradere, nimis aperta injuria: verba Arist. sunt. *Neq; interficere, neque in exilium agere, neque relegare virum hunc decet, neque ab eo postulare, ut per vices gubernet: neque enim natura fit, ut pars superet totum, habenti v.*

tantam excellentiam hoc accidit. Qua de causa Ostracismi remedium mittendi in exilium homines præstantes, ne præstantia sua æqualitati in rep. observandæ obesse videantur, haud apparet quod locum habeat, ubi quisquam virtute longe præcellit ceteros. Sed ab altera parte, si populus non est aptus regi imperio regio, violentum erit formam illi dare regiam, quæ non eidem quadret. Ideoq; etiam ibidem regni institutio injusta erit, quod illi desit una conditionum requisitarum ad formæ justitiam, scilicet quæ erat propensio populi, velle regi ejusmodi imperio. Quid itaque erit dicendum? Videtur quod tantæ virtutis homo Rex creandus sit secundum Aristot. loco paulo ante citato: etenim verbis traditis ibidem subjungit: *Quapropter restat solum, ut hujuscemodi viro obtemperetur: summamque ille potestatem habeat in civitate non mutatis civibus, verum simpliciter.* Nihilominus, quoniam Aristot. ibidem loquitur, ut persistat strictè in illis ante dictis, quæ præsupponunt aptitudinem populi ad formam regiminis, ideo non vere in casu nostro quidquã inferunt. Quareut dubitatio præsens dissolvatur, considerandum primò erit, quod illa locum non inveniat in rep. in speciè ita dicta, quod scil. populus propensus sit subesse imperio alij bono, sed quod in eo existant propensiones, velle se regi per regimen reip: enimvero, plerumque ijdem, dum apti erunt ad imperandum, etiam cùm in illa rep. ijdem sint cives, qui reguntur, & vicissim imperant, vel simul eam animi præstantiam obtinebunt, quæ secundum Arist. ad imperandum illos disponit, & ad parendum vicissim, non autem quod perpetuò regi velint: & eapropter solum apti sunt, ut se subdant soli reip. non regio, vel Aristocratico imperio. Dubium itaque hoc solum est, si multitudo apta sit, ut regatur populariter, at in ea vero ob excellentiam virtutis quispiam reperiatur ad imperandum regiè idoneus, aut plures ad regendum Aristocratice: & ex adverso sit multitudo apta regi imperio regio, sed desit persona quæsitæ præstantiæ ad tale imperium? Idem dictum puta de Aristocratia.

Ego ad dubium hoc ita responderem: cum nobis incumbat in proposito casu quærere non justitiam omnibus numeris absolutam, sed remissam, ita tamen ut ea prævaleat, tres exorientur conclusiones. Prima est, si excessus virtutis eminentis, & aptitudo ad regiè regendum superet secundum proportionem multitudinis aptitudinem, propter quam regi vult populariter, præferenda erit regia forma reip. etenim sic jam erit justitia penes partem potiorem. Altera conclusio, si in suo genere aptitudo populi velle regi populariter excedat tantum, quantum penes personam præstantem

aptitu-

aptitudo regendi regie, sanè regia forma erit præferenda. Ratio est, quoniam in paritate contrariorum momentorum, finis communis felicitatis militat pro forma regia. Enimvero Rex virtutis excellentis & prudentiæ sciet temperare ferociam animorum, illosquè se fortitudine amiciendo una cum aliis moderari virtutibus & placare animorum magnimitatem istorum subditorum, ut illis conferat munia ipsorum virtutibus digna, etiam rectius quam in comitiis fieret. Præterea nec etiam inconcinnum foret; Regem tolerare in non nullis electionibus comitia, ut Romani reges ad ultimum usque fecerunt. Etiam Augustus comitia haberi sinebat, quæ ad Senatum Tiberius post illa transtulit, ut narrat Tacitus lib. 1. annal. *Tum primum è campo comitia ad Patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen studio Tribuum fiebant.* Sit dehinc tertia conclusio. Si nimia sit propensio populi ad regimen reip. nec aptitudo ad regendum regiè adeo eminens, melius erit formam reip. introducere: enimvero, si præstantia prudentiæ & virtutis non tanta foret, ut præstringeret, ut ita dicam, splendore regalis dignitatis populi Judicium de suo ipsius valore, tum propensione ad imperandum vicissim, quam parendum perpetuò, periculum afferret turbati imperii, & potius violenti, quod repugnaret fini felicitatis communis. Ita quidē ut in hoc casu Justitiæ finis ex parte formæ reip. staret. Ceterum si populus proclivis esset ad imperium regium, nec inter suos haberet, qui rex esse mereretur, quodnā tum foret imperium justum? Hic opus est distinctione: aut enim quod nemo mereatur rex esse, provenit, quod plures æque digni sint, nec ideo æquum, unum eorum perpetuo imperare ceteris: in eoque casu, si æque, vel quasi æque apti erunt plures, locus erit Optimatum imperio, vel regio vicino. Quam vicinitatem Aristoteles significavit: *Cum vero tres dixerimus esse rectas gubernandi species, harum v. necessarium sit, eam esse optimam, quæ ab optimo gubernetur, talis autem est in qua contingit, aut unum aliquem omnium, aut genus totum (quæ est resp. regia) aut multitudinem virtute præstantem, (quæ illa est optimatum) gubernare eos, qui gubernari valeant ad eam vitam, quæ sit maxime expetenda lib. 3 pol. cap. ult.* At si pauci essent digni, ut contigit septem præstantibus Persis, qui Persicum imperium à fraudibus Magorum liberarunt, exemplum allatum ostendit, quid in tali casu agendum foret. Ad sortem illi vocarunt quis rex esset constituendus, cum mutuo sibi cederent primatum dignitatis, si sortem adversam.

ſam experirentur: quippe erat conſtitutum eum regem futurum, cujus equus, conductis omnibus ſub ſolis ortum ante regiam domum, primum hinniret. *Juſtin. lib. 1. hiſt.* Quod ſi nullus mereretur faſtigium regale, tum opus foret externum eligere regem, ut fit apud Polonos: quamvis illi fortè potius ob paritatem dignitatis plurium ſuæ gentis, quam ineptitudinem omnium hoc obſervant.

Propenſio naturalis populi quod ſubeſſe huic vel illi imperio velit, unde ſit.

CAP. XXXI.

CEterum propenſio parendi certo cuidam imperio, quod dictum eſt requiri ad rectam conſtitutionem ejusdem imperii, exponendum erit, qua in re conſiſtat, & unde proveniat, ut queat cognoſci, poſſitque præceptum quoque utiliter ad uſum deduci. Mihi itaque videtur, quod poſſit commode ad illud, de quo nunc agitur, quod nõ exigit ſubtilitatem methaphyſicam, nec ſcholaſticam, dici, ſimilem propenſionem provenire aut à natura, aut ab uſu, aut à quodam accidente. De naturali primum diſſeremus. Ariſtot. tres ponit ſpecies gentium ex conſtitutione naturali: (lib. 7. pol. c. 7.) una quibus ſatis animi eſt, at ingenio non exculti ſunt, quales Europeos ait eſſe, & incolas locorum frigidorum, verba hæc ſunt: *Nam quæ frigidas regiones incoluntgentes, & quæ Europam, animo quidem abundant, ingenii autem & artis parum habent.* Et ſummatim ſignificat regiones ſeptentrionales ſecundum communem & veram expoſitionem. Huic conſtitutioni attribuit propenſionẽ vivendi in libertate, at ſcientiam exiguã adminiſtrationis civilis hisce verbis: *Quapropter in libertate magis perſeverant, diſciplinam autem reip. difficulter recipiunt, ac finitimis dominari non poſſunt.* Altera conſtitutio eorum eſt, quibus animus deeſt, ingenio vero abundant: tales ait eſſe Aſiaticos, quibus ideo attribuit aptitudinẽ parendi, & ſerviendi æternùm. *Quæ vero*, inquit, *Aſiam incolunt, ingenio & arte abundant, ſed animoſitatem non habent, propter quod & parere dominantibus, & ſervire perſeverant.* At mens Ariſt. in Græco melius exprimitur, ubi loco verborum, *parere dominantibus, & ſervire perſerverant*, legimus ἀρχόμενα

κὰ

καὶ δουλεύοντα διαλελεῖ: ubi vox δουλεύοντα significat servitutem, & respondet dominio despotico, quod correlata sint δοῦλος & δεσπότης, quarum vocum illa servum & mancipium exprimit, & hæc dominum. Tertia constitutio eorum est, qui animo & ingenio abundant, & illi cupiunt vivere in libertate, ut primi, at præditi insigni cognitione & peritia administrationum civilium, qua peritia primi destituuntur. Tales facit Græcos: *Genus autem Græcorum, quemadmodum situm est in medio horum locorum, sic communicat ambabus illis naturis: nam & animo præditum est, & ingenio valet. Quare liberum permanet, atque optimè remp. administrat.* Ex hac distinctione, hisque Aristotelis verbis videtur, quod colligatur, quod animo abundare, reddat homines alienos a regio imperio, & quod illi, quibus cum desit animus, satis ingenii sit, aptisint regio subesse imperio. At non verè est hæc ibi mens Aristotelis, qui loco eo investigat, qualis esse debeat civis, ut instituatur ad perfectam rempublicam: finitq; quod duabus debeat esse præditus virtutibus, a se descriptis, una, ut animo excelso sit, altera ingenio præstanti: ex quib9 duabus virtutibus unitis habilitas provenit desiderata in cive optimæ reip. ut parere possit, & imperare. *Præclari civis virtus est, posse præesse, & subesse laudabiliter.* lib. 3. pol. cap. 4. Certum est, quod ex magnanimitate dependeat potius instinctus, nolle alteri servi in morem esse subjectum, ad quam subjectionem servilem disponit animus abjectus secundum Aristotelem. Sed subjectio servilis, ut est dictũ, recipit herile imperium, quod legitime est inter Dominum & servum, at iniquè in civili imperio versatur inter tyrannum & subditos: quo imperii genere imperant hodie in Asia Sinarum Rex itemque reges Siam, Narsingæ, Reggor, & in universum omnes, excepto Persa. At vero contrarium usuvenit apud populos Septentrionales, & animo valentes: nam regnum Franciæ, & Angliæ, & Imperator, cæteriqúe Germaniæ principes regimine mitiori magisque politico utuntur. Et Polonia quasi resp. mista est ex regno & Aristocratia: & Hispania etiam ita maximè regitur in Biscaja, Catalonia, & Arragonia. In inferiori Germania sive regionibus inferioribus, quoties principes nisi sunt imperio severiore subditos regere, semper concitarunt tumultus vehementes, eousque etiam, ut in carcerem conjecerint Maximilianum Austriacum suum dominum, velut maritum dominæ ipsorum, filiæ Caroli Audacis. Et atroces agendi modi Ducis Albani, forte ex sententia Concilii Hispanici, origo fuit illius rebellionis, quæ etiamnum durat: cum fortassis satis turbæ sedatæ

essent a Domina Margareta rectrice, ante illius adventum, si Hispanis placuisset imperium accommodare ad ingenium illius Nationis, naturali instinctu cupientis potius liberè regi, ob numerum populi existentem ex infinitis opificibus, qui ibi reperiuntur, quam velle severæ subesse Monarchiæ. Exitus rerum Batavicarum & Selandicarum indicio sunt. Romanis sub initium eadem erat propensio animi: & quoniam destinata erat a Deo urbs illa ad vastum ejusmodi imperium, Romulo contigit regnum instituere illis conveniens, in quo plebs magistratus eligebat, leges ratas habebat, deliberabatque de bello a rege proposito: Senatus decernebat de illis, quæ Rex proponebat. (*Dion. Hal. lib. 2. hist.*) Sit conclusio, quod populus animi elati spiritusque cupiat liberè regi, vel regi regio imperio, at miti & ferè politico. Estque ratio hujus alternativæ, quod quo majestas imperantis est excelsior, eo promptius flectuntur animi elati ad parendum: neque dubium est, quin regia majestas superet ceteras supremorum magistratuum; videlicet, Romæ major erat illa regum, & postea Imperatorum, quam Consulum. Quare etiã ubi speciatim subditorũ animi celsitudini junctæ sunt dignitates eminentes, cujus generis sunt tituli, & possessiones jurisdictionum nobilium, velut apud septentrionales & Hispanos Gallosque usuvenire comperimus, magis apti sunt ad regium imperium, quam ad quodvis aliud. Quæ sententia effectibus congruit: quoniã deprehendimus in præsenti ita usuvenire, & olim ita plerumque contigisse ab omni retro memoria illius Nationis. Et quando alio imperio regere in animo constituerunt, malè successit ob contentiones inter istos magnates, & exiguam obedientiam versus imperantem: ut apud Polonos contigit. At vero ubi refracta magis est animi celsitudo populi, tum quoq; conditione & fortuna minore est, & numerosa nobilitas, & ob res gestas insignis; ibi multitudo apta est & prona ad statum Optimatum, ut Venetiis cernimus: civitas quasi penicillo picta ad imperium ejusmodi ferendum, quod experientia plurimorum seculorum confirmat, quibus stetit sine ulla interna seditione, sive ullo vel minimo motu populi versus nobiles.

Pro-

Propensio ex consuetudine.

CAP XXXII.

POst propensionem naturalem perpendenda erit propensio ex consuetudine, quæ tractu temporis naturam valet immutare. Exempli gratia, Romani propensi ad imperium liberum, subjugati sunt a Cæsare, & post illa ab Augusto armorum vi, & iniqua proscriptione. Pertulit nihilominus etiam postea coniurationes plus unam, licet fuerit ab eo servatus, qui ipsum destinarat fundatorem illius formæ reip. at vero cum imperium hoc continuaretur, talis factus est iste populus, ut ne per somnium quidem de libertate amplius cogitaret, planeque propensus esset ad illam formam regiam. Quare mortuo Caligula cum Senatus constitueret imperium reducere ad remp. liberam, excluso Principatu & Cæsaribus, multitudo exclamavit, se velle Principem. Suetonius: *Postero vero die senatus segniore in exequendis conatibus per tædium ac dissensionem diversa sentientium, & multitudine, quæ circumstabat, unum rectorem jam & nominatim exposcente.* Defunctis postea sequentibus Imperatoribus, nemo erat qui mutiret de relinquenda forma Monarchica instituta, adeò illa jam longa consuetudine quasi in naturam transierat. Hinc exoritur, quod imperium quoddam principiò non accommodatum ad genium populi, ideoq; injustum, usu fiat populo accommodatum, & justum. Qua de causa contingit, ut regimen initio tyrannicum, tempore fiat imperium justum in speciem, scilicet si consuetudine jam populus comparatus sit & propensus ad parendum illi: & secundò quod pravus finis tyranni occupantis in successoribus fiat (quibus jam convenit cum subditis) bonus, cum imperio illos regat placido, & eapropter illorum etiam commodum procuret, non suum solum. Tale fuit imperantibus Vespasiano & Tito, Nerva & Trajano, Antonino Pio, Marco Aurelio, & Alexandro Mammea & Theodosio, Imperium sane Romanum. Licebit eorum plures recensere, quos brevitatis gratia prætereo, sub quibus imperium unius alteriusve respectu imperium justum fuit, non obstante principio iniquo. Ex vi consuetudinis provenit, quod populi natura ob situm & solum efferi, patiantur regi se heriliter: ut de Muscovitis legimus & cognitum habemus. Unde ferre etiam potuerunt æquo animo detestandam

dam Tyrannidē Joannis Basilidæ Magni sui Ducis, crudeliori Nerone & Caligula, aut minimū haud illis inferioris crudelitate. Sed consuetudo in iis prognata est ex valore axiomatum, quæ artibus principū inserta sunt animis subditorum, & disseminata per vulgares loquēdi modos: etenim vocantur magni Barones & ministri, quod sint Chlopi, id est abjectissimi & vilissimi servi magni Ducis. Omnia sua bona mobilia & immobilia, quæ proprie possident, non sua sed Magni Ducis esse dicunt. Quavis re proposita dicunt, Deum & Magnum Ducem id scire. *Alex. Guagnin. in descr. Muscov. cap. de consu. & marib.* Et hic communis ijs loquendimos est, voluntatem principis Dei esse. Hasce persuasiones adaugent principes illi, privantes subditos omni cognitione rerum, nec sinentes illos scientias discere, & artes nobiles, non peregrinari, unde acquirant sibi peritiam & usum rerum mundanarum. Jam dixi, quod consuetudo valeat propensum reddere populum ad regiminis formam obtrusam, & ita efficere illud regimen justum, quod initio erat iniquum: sed explico me, quod consuetudo, quæ contendit ad enervandum plane animos subditorum, & quod hinc sequitur ad præparandum eos ad imperium despoticum & servile longè absit a justitia: quoniam loco reddendi subditos virtutibus exornatos, ad summum usque expleant deformi vitio, quod est animi servitus, quod vitium ut tutum reddit principem tyrannicum tempore pacis ab internis motibus, ita exponit periculo externarum virium, aut principum peregrinorum, quibus propter vilitatem subditorum exercitu ex suis collecto resistere nequit, aut militiæ mercenariæ a se conscriptæ, qui sæpius ex canibus in lupos mutati status invadunt fidei ipsorum commissos. Ejusmodi hodie status planè est Muscovitarum, qui ubi numeroso in campum comparent exercitu, plerumque superantur, & in fugam conjiciuntur à Polonis, qui illis longe minori numero obviam procedunt. Etiam Tributarii fuerunt Tartarorum, & Magni Ducatus investitura ab jisdem petita est. Ita olim Persæ simili recti imperio a regibus suis, eo devenerunt, ut parum armis valerent, ipsorumque exercitus numero excedens, victus cæsusque sit ab exiguo Alexandri, cum ipsorum collato. Plato inquit *lib. 3. de legib.* mirum esse, quod cum Persarum Rex subditis abundet, utatur militibus externis. Quod ad periculum tandem ab exteris militibus mercede conductis, Caliphas Ægypti statu exutus est a militibus stipendio conductis, in auxilium sibi a Sultano Syriæ missis: & Sarsacones illorum dux illum invasit, sumpto Sultani nomine. *Pet. Mart. rel. 3. cap. 8.*

Et

Et post aliquod tempus successorum suorum quidam Melessala, mancipiis e Circassia & talibus locis accitis, extructo ex iis exercitu, ab iisdem mancipiis concisus est, statusque occupatus, facientibus unum ex ipsorum numero Sultanum nomine Turquemenium. *Id. Ibid.*

De Dispositione, quæ ex accidenti quodam est.

CAP. XXXIII.

ULtima causa propensionis ad novum imperium casus quidam est, qui contigit, ob quem populus aut suæ securitatis gratia, aut ob vindictam, aut res similes, novo imperio se submittit, quemadmodum secundum fabulam antiquam, equus se subjecit homini, ut cervum prato depelleret, ipse vero solus pasceretur. Ut tuti essent a Samnitibus Campani, se Romanis subjecerunt, formula a Livio descripta ex ore Legati ipsorum, qui in mandatis penitus habebat. *Quandoquidem*, inquit, *nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis: vestra certè defendetis. Itaq; populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra, Deum, divina humanaq; omnia, in vestram, Patres Conscripti, populique Romani ditionem dedimus: quicquid deinde patiemur, deditiij vestri passuri:* lib. 7. hist. Liv. Eandemq; ob causā Genuenses se dederunt Archiepiscopo Mediolanensi Joanni Vicecomiti, ut apud Matth. Villanum est, lib. 3. cap. 86. Florentini non metu solum, sed & vindictæ cupiditate Dominum elegerunt in decennium Carolum Calabriæ Ducem, filium Roberti regis Neapolios. Nam ita sanè scribit Joannes Villanus: postquam cognitum est, acceptasse illum electionem, multum ideo gavisi sunt, sperantes adventu ejus vindicatum iri se, & liberatum a vi & injuria Tyranni Castruccii. lib. 9. hist. c. 329. Tradere se in potestatem potentioris, cui spes haud est posse resisti, genus est defensionis, quatenus spontanea deditione creditur evitari spoliatio & mors. Ita Rhemi fecerunt Cæsare ad se tendente. Cæs. comm. lib. 2. Ad idem quoque caput referuntur paces iniquæ, initæ vitandi majoris mali causa, enimvero eo quod offertur, defenditur alterum, quod superest. Eam ob causam Carthaginenses acceptarunt conditiones pacis, oblatas sibi a Romanis per Scipionem Majorem Proconsulem, quam adversus Gisgonem, eam dissuaden-

dentem, suasit ut necessariam nec iniquam ipse Annibal. Tit. Liv. lib. 30. At cum se Romanis dederent Falisci, fiebat propter causam longè nobiliorem: scilicet, ob Camilli animi celsitudinem, cum filios Faliscos remitteret liberè, magistro proditore manibus post tergum illigatis. Liv lib.v. Et simili virtutum Scipionis admiratione, Celtiberi suasu Allucii Romanis se dediderunt: & auctoritate Mandonii & Indibilis subditos se & asseclas Romanorum obtulerunt, Liv. lib. 26. Sed monendum est, similes dispositiones, ut accidentales sunt, ita haud diu durare. Genuenses posteaquam Venetos ulti essent, simulque metu sepulti, in quem ex clade ad Lojeram inciderant, triennio post factam deditionem rebellarunt: & Campani ubi credebant commoditatem se nactos esse propter cladem Cannensem, æquales Romanis esse voluerunt, non eorum subditi: postulantes ut unus Consulum Campanus esset, nec multo post spe ab Hannibale data, primatum Italiæ sibi promittentes. Et Florentini quoque sublato metu Castrucciano, si supervixisset Dux Carolus, defecissent, aut novi quid moliti fuissent: hæc enim verba sunt Joannis Villani: *Et sanè si dux diem non obiisset, non abfuisset diu, quin Florentini fuissent machinati quid novi adversus Dominum, vel ab eodem defecissent.* Ita ille, lib. 10. cap. 3 qui eodem tempore vixit, ac administrationi reip. præerat. Quare supra ejusmodi dispositione ex casu non est fundanda justa forma reip. stabilis. Admiratio virtutum causa per se permanens magis est, ubi virtus suspecta durat: at neque qui semel bonus est, perpetuo manet talis. Sub initium Nero magnam præse gerebat bonitatem, quare dicitur quod primum illius quinquennium æmulatus fuerit, aut laudarit Trajanus, at postea factus est, ostenditque se sceleratissimum. Commodus sub initium imperii opinionem de se præbuit miram, de quo ait Herodianus, hist. lib. 1, *pauculis annis nihil non honoris paternis amicis exhibebat, omnibusq; eos negotiis in consilio habebat:* at postmodum evadebat nequissimus. Et pariter Senatus & populus Romanus in universum magna initio integritate administrarunt remp. multaque fide & justitia res sociorum & subditorum gesserunt: at post illa avaritiæ se totos dederunt & luxuriæ, vitiisque quibuscunque, ut deplorat Salustius finiens, quod illud imperium *ex justissimo atq; optimo crudele intolerandumq; factum est.* Præterea Judicia popularia facile mutantur, & illi qui paulo ante virtutem quandam suspiciebant, idem isti cum paulo post illam aliter interpretantur, aut cum satietas eos cepit, cupidique facti con-

contrarii, aut eam contemnunt, aut abhorrent, aut minimum sublata necessitate non æstimant amplius. Ita Romana plebs in exilium agebat Camillum, cujus virtutem primo admirata fuerat, & triumpho dignam judicarat. Poteruntque similes casus quam plurimi in testimonium produci ad probandam mutationem perfacilem popularis opinionis.

Existunt præterea externi respectus, scilicet principis vicini, quorum ratio habenda est, ut monet Arist. lib. 7. pol. c. 2. *Videre si qui finitimi sunt populi, qualia ad quales exercenda sunt, & quemadmod. cum singulis conversandum.* At casus notabilis mutandi remp. est, si pars una civium præcipua fuit in reportanda quadam ab hoste victoria, magis etiam si in victoriis compluribus potiores extiterint, quod tradit Aristoteles lib. 5. pol. c. 4. Ita Populus Florentinus post plurimas victorias a vicinis terris & civibus relatas, insurrexit, formavitque remp. popularem primum. Et Romana plebs, armis & victoriis in vicinos auctis, indies remp. illam reduxit ad regimen magis popularе.

Ut compendio dicam de justitia hac formæ reip. Sit forma reip. una ex bonis, sitque propensus ad ejusmodi formam ille populus aut natura, aut consuetudine. Sit vero consvetudo hujuscemodi, quæ nec ad turpem animi vilitatem deducat homines, nec ex adverso ad fastum & audaciam nimiam. Ad hanc propendet & conducit democratia effrenata, sua diuturnitate: ad illam Monarchia severa & perpetua, ut fusius tradit Plato 3. de legib. allato exemplo imperii Persici, & democratiæ Athenienſium. Addo, quod inter binas bonas, scilicet remp. in specie ita dictam, & absolutum regnum, varii bonarum gradus existant. V. G. non solum Aristocratia, sed & complures gradus mixtionum, magis minusve restrictarum, secundum variam populi indolem, secundum quam regi vult, & habilitatem ejus cui imperium contigit.

Non sufficere ad perfectam justitiam formæ, ut resp. bene constituta sit, si imperium quoq; & administratio non illi consonet.

CAP. XXXIV.

VIdimus, quod non semper reip. forma, ejusdemque administratio actu existens congruant. Qua de causa usuvenit, ut in civitate ad regnum

proclivi vere existat regia forma, at administratio Aristocratica sit: si Rex se committit totum concilio cuidam suo, aut sorti certæ personarum, aut sectæ doctrinæ cujusdam, & virtutis præclaræ. Hoc modo ultimo regnum Judæorum administrabatur a Pharisæis tempore reginæ Alexandræ, tali pacto, ut Josephus dicat, *nomen ergo regium tantum illa ferebat: omnem v. potestatem Pharisæi possidebant.* Antiqu. lib. 13. cap. 22. Quare ratione formæ regnum erat, at ratione administrationis tum regnum illud Aristocratia existebat. Resp. Romana tempore Marii, antequam consul crearetur, licet secundum formam prævaleret in illa potentia popularis, nihilominus regimen ipsum tendebat gnaviter ad statum paucorum. Salustius: *Ceterum nobilitas factione magis pollebat plebis vi soluta, atq; in multitudine dispersa minus poterat: paucorum arbitrio belli, domiq; res agitabantur: penes eosd. ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ triumphiq; erant.* In Jugurt. At quod ratione legis & formæ resp. potius popularis existeret eodem tempore, elucescit ex C. Memmii ad populum oratione, ad quem cum verba faceret, ait in sua esse situm manu sine armis, sine vi potentiam dissipare paucorum, & reducere remp. ad popularem potestatem. Idem illud plerumq; cernitur in regnis moderatis, & legib. adstrictis, quæ tempore contendunt ad regimen supremæ & solutæ potestatis. In Anglia nequit Rex subditis tributa imponere sine consensu Statuum; idemque observabatur in Galliis ante tempora Caroli septimi, qui primus sua indixit auctoritate, quod sequutus postea est imponendo majora tributa filius ejusdem Ludovicus XI. nec aliter egerunt qui hunc sequuti sunt reges. Audiamus Comineum, *lib. 6.* quid de hac re scribit in suis historiarum libris: *Carolus septimus ipsius pater (loquitur de Lud XI.) qui singulari virtute suorum ejectis Anglis obtinuit Normanniam & Aquitaniæ partem, primus omniũ pro suo arbitratu pecuniam imperavit, sine consensu populi.* Attamen Rex Carolus paulo ante mortem reditus habuit non nisi decies & octies centena francorum millia; at Ludovicus XI. filius reliquit moriens quadragies & septies centena francorum millia, ut porro ait idem Comineus.

At ea principum omnium est consuetudo, ut tempore se obfirment magis in animis popularium, cum iisdemque majori agant fiducia. Paulus III. Pontifex princepsque magnæ auctoritatis, in imponendo statui triennale subsidium insigni procedebat dexteritate, cupiebatque, ut gubernatores sui urbium regionumque, animos popularium prudenti præparatione ad illud com-

compellerent: ut exemplar litterarum jussu suo scriptarum ad Gubernatorem tum temporis civitatis, quod in nostris scriniis asservatur, fidem facit. Jam vero imponitur onus nobis, ut nihil plane sciamus ejus, nisi quando tributa indicta exiguntur, ubi tum raro paratæ sunt civitates, quoniam ad ea colligenda tempus defuit.

Ceterum observatur vitium aliud in regnis etiam absolutis, inter administrationem & formam: enimvero principes plurimi ex imperio regio transeunt ad herile, imperantes non modo ut absoluti principes, verum tanquam domini absoluti facultatum, & personarum, parem in modum ut domini in mancipia dominantur, eorumque bona. Mancipium definit Arist. *lib. 1. pol c. 3.* (sive servum) *hominem qui sui ipsius natura non est, sed alius, ut quod possidetur.* Et secundum legem civilem dominium absolutum Domino est in personam & bona servi, quanquam lex casu quodam nata sustulerit dominis potentiam auctoritate propria necandi servos. *Instit. de his qui sui vel alieni Juris, §. in potestate.* Jam Turca utitur principatu herili, & Muscovita, & omnes ferè Orientis principes. Sed de imperio herili disseram inferius. At modo contrario vitiatur administratio ratione formæ status, dum nimis a rigore recedit imperantis auctoritas. Etenim si sinat rex auctoritatem suam vilescere, in ejusmodi regno sæpe numero usu venit, ut populari licentia vivatur, quam Plato descripsit, *lib. 3. de leg. sub fin.* Temporibus Gregorii XIII. ob clementiam nimiam ingentes sumpserant spiritus sibi nefarii & in universum quoque populares, nec leges observabantur a magistratib. ea observantia ut in regnis par est: cujus contrarium sub pontificatu Sixti v. & sequentium pontificum accidit. Ad hunc finem res redit, quando Princeps aut principatus auctoritatem amittit, & principatus mutatur in Anarchiam, statum tyrannide pejorem, ubi scil. jussum nullum est, nec imperium, nec auctoritas publica, verum quilibet suo vivit lubitu Oportet itaque principatum sibi servare majestatem publici commodi gratia: quapropter mihi placet de ea sequens caput adnectere.

De majestate quanto studio conservanda sit a quolibet principatu.

CAP. XXXV.

FAcillimus est transitus metonymiæ in denominandis rebus, cum facile attribuamus effectui causæ nomen, & vicissim causæ effectus nomen, cum quotidie dicamus pallidam mortem, quod causa sit palloris cadaverum, & amorem ardentem, quod nos incendat, & metum frigidum, quod frigus in nobis producat: & Plautus dicebat *ferre Vulcanum in cornu*, loco ignis. Ita honos subinde, sumitur pro honore dignum esse, ut est virtuosa actio, & habitus virtuosus, idemque majestati accidit. Sumpta est a nonnullis, & aliquando pro summa potestate, quod sine dubio principem reddit majestatis plenum. Ab aliis alias accepta vox est, pro veneratione, in qua est princeps cumprimis apud suos subditos: & in ea significatione dictum est, Deum digito imprimere fronti regis reverentiam & Majestatem, inque hoc sensu venerationis accepta fuit & definita a Cicerone. Bodinus (lib. 2. disc. pol. cap. 11.) primo sensu eam definit, utitur tamen illa postea in altero quoq;, absq; quod lectorem admoneat varietatis significationum: quod legib. Logicis adversum est, omniq; bonæ methodo, eaque propter recte reprehensus à doctissimo Albergati. Sumamus modo nos majestatem pro reverentia & veneratione, non autem pro summa potestate & jure absoluto, quod quamdiu durat, forma reip. non interit: at veneratio sane amittitur, licet maneat forma, si Princeps, aut Imperans, mandata sua contemni sinit.

Quæritur utrum majestas soli Principi competat, an vero ceteris quoque magistratib. an si amplius competat ceteris quoque dignitatib. extra imperium & Jurisdictionem sitis? Albergatus etiam extendit illam ad personas privatas magnæ existimationis, Valerium Maximum sequens lib. 2 cap. ultimo. Nonnulli tribuunt solis magistratib. Alii soli principi. Ego paucis (ut hic loci disputationes non necessarias prætteream) respondeo, quod majestas propriè accepta, comes sit summæ potestatis, ideoque competat verè cunctis, qui partem summæ potestatis participant, qui postilla omnem complectitur, velut absolutus Princeps, aut in populari rep. populus, aut in Aristocratia senatus, illisq; præcipue competit, non

pro-

proprie solum. Ceterum quo major subjecti est unio, tanto celebrior dignitas evadit in eo collecta; hinc in Regibus evidens fit magis majestas, quam in Senatu quodam, aut populo absoluto utente dominio. Et ita deprehendimus, quod adacti vi veri, reges majestatis nomine dignamur, & Imperatorem, non autem Venetam remp. quamtumvis illorum status regius sit. At quod propriè non competat nomen illud privatis, apparet ex Ciceronis definitione, quæ est, quod *Majestas sit amplitudo & dignitas civitatis.* (de Orat.) Patet quoque ex crimine læsæ Majestatis, quod nunquam attributum est personæ privatæ, quo etiam supremo sit dignitatis fastigio posita: sed principibus solum & principatib. Nec etiam ad læsionem magistratuum minorum crimen majestatis læsæ extenditur, licet severè puniatur, quod patefacit, non esse Majestatem comitem auctoritatis publicæ & potestatis in universum. Quoniam itaque nec privatis competit Majestas ob ea quæ dicta sunt, nec cuilibet magistratui, & vero principi absoluto convenit planè, superest posse inferri, quod omnibus illis potestatibus publicis, quæ summam potestatem in se collectam tenent in suo imperio, majestas conjuncta sit, magis minusve, secundum amplitudinem vel vilitatem muneris & imperii.

Hoc ipsum auctoritate confirmatur Ciceronis gravissimi scriptoris, tanto magis ubi de vi vocum agitur. Is itaque primo loco majestatem attribuit populo Romano. *Ut imperium,* inquit, *majestasq; populi Romani conservaretur.* (pro Rabir.) Et meritò, nam tandem præcipua potestas erat penes populum. Attribuit eam postea & Consulib. enimvero & penes Consules quædam summa erat potestas, præcipue circa arma. Reperietur etiam tributam Senatui, quod etiam quandam summam habebat potestatem, ut antea expositum est. Et tantum de proprietate vocis. Quod deinde per metaphoram, & hyperbolem, aliosq; tropos similes privatis etiam applicetur, nedum magistratib. alicujus ponderis, dubium nullum est. Nam si largimur vocem solis oculis pulchræ fœminæ, ut Ariostus,

Sono due neri occhi anzi due chiari soli,

Bini nigri sunt oculi, imo bini coruscantes Soles,

quomodo haud poterit applicari existimationi, quam quodvis secum fert meritum etiam privatum, tantò magis publicum, licet non supremum, vox Majestatis? Jam in hac majestate Principis & principatus, adeo necessaria bono regimini cujuscunque reip. deprehenditur admirabilis imò infinita

Dei

Dei providentia in eo, quod in ſerat pectorib. ſubditorum reverentiam verſus Principem ipſorumque Dominum, & inſculpat fronti Principis & ſuperiorum Majeſtatem. Neque eſt quod admiremur hunc effectum divinæ providentiæ in negotio tanti inter humana & civilia momenti, ſi animo perpendimus curam quam gerit evidenter rerum minimarum. Arduum foret artes enumerare quib. indiget vita hominum, & quam earum nonnullæ ſordidæ ſint, veluti cerdonum, purgatorum latrinarum & foricarum: quam aliæ abominabiles, & viles, ut carnificis, quam nonnullæ laborioſæ & abjectæ planè: nihilominus magnus ille cordium humanorum motor, ita partitur propenſiones animorum, fortunasque, ut in nulla arte deſit, qui indigentiæ locorum, & urbium ſatisfaciat, etiamſi de certis opificiis artifices plures requirantur, maxime in amplis civitatib. Eſt præterea res admiratione digna, quod cum ſexum diſtinxerit ob continuam propagationem hominum, utriusque parem dederit numerum, ut non contingat deeſſe, qui cupiat legitimam conſortionem in opere humanæ generationis. Revertor ad propoſitum. Effectus ejusdem divinæ providentiæ eſt indito inſtincto ſubditis venerandi Principes & dominationem, quib. ſubjecti ſunt. At quoniam humanæ res a Deo ordinatæ ſunt, libertate ſemper relicta humana, & libero concurſu humanæ cooperationis; quare neceſſe eſt ut Princeps ſciat valeatque ſibi conſervare reverentiam apud ſubditos, ut a contemptu quam longiſsimè ſe abducat. At quib. artib. & modis procuret ſibi majeſtatem, ea de re agere differam in tertiam hujus libri partem, ubi mihi tractandum erit de prætextib. politicæ larvatæ. Interea ſatis ſit firmare hic concluſionem de majeſtatis neceſsitate, quæ tanta ſanè eſt, ut cum ob negligentiam Princeps aut principatus illam amittit, actum ſit de imperio. Eſt quiſpiam qui ſcribit exiſtimationem Imperantis tertiam eſſe conditionem ad ſtatum requiſitam, at fortè rectius eſt, ut prima dicatur. Enimvero cum relatio Principis & poteſtatis ſupremæ ad ſubditos conſiſtat in imperando, & ſubditorum ad principem in parendo, exiſtimatio principis, ſive ſupremæ poteſtatis, fundamentum eſt unius imperii, & obedientiæ ceterorum. Nam ſublata reverentia ſubditorum verſus principem, deficit actu auctoritas, licet jure & ratione ſuperſit. Ruinæ regni Franciæ, quod aberat parum a caſu ſub Henrico III. exſtitit cauſa, quod exiſtimationem ſuam apud populum amiſisſet, apud quem tantam ſibi acquiſiverat Henricus Dux Guiſius, ut amplus fuerit campus ſuis æmulis eum regi ſuſpectum reddere, ne regno exueret

ipſum,

ipsum, ut Capetus fecerat Carolouingis. Ex adverso reducendi illam Monarchiam ad pristinum splendorem, & subditos ad unanimem obedientiam, exstitit medium & causa, autoritas Henrici IV. ob animi valorem, tam bello, quam vigente pace. Mutabatur resp. Romana in Monarchiam, quando jussa populi, & decreta Senatus evilescerent, ita ut Centurio in eodem Senatu auderet dicere: nisi vos dederitis Consulatum Octaviano, hæc dabunt, manum simul capulo gladii imponens.

De Justitia Distributiva.

CAP. XXXVI.

Est hic principiò repetendum ex morali philosophia Arist. (lib. 5. Eth. c. 1. & 2.) Justitiam aliam esse universalem, aliam particularem. Universalis pro objecto suo habet illud, quod leges jubent, hoc est legitimum, unde eapropter dicta quoq. est Justitia legalis: particularis justitia pro objecto habet æqualitatem, hoc est, ut illud, quod per justitiam tribuitur, nec plus, nec minus sit eo, quod competit illi, cui fit justitia. Et hæc particularis alia distributiva est, alia est commutativa, sive emendativa dicta: de quibus & de jure earum disserendum erit modo ordinè. Quod ad universalem, quoniam optima & perfecta lex, (quæ illa est optima reip.) jubet virtutes omnes, quoniam virtutes omnes in se complectitur, estque appellata ab Aristotele virtus integra, cum de ea dicat, *Itaq; neq; hæc justitia pars virtutis est, sed & integra virtus, neq; huic opposita injustitia pars vitij: sed integra est vitiositas*, eo pacto, ut, qui fortitudinem exercet, ita enim jubet lex, actionem fortem committat, sed ex habitu justitiæ universalis: & hic pro fine habet publicum bonum, quod continetur sub legum observantia: at qui illam exercet præfixo sibi honestatis fine, qui est in actione forti, operatur ex habitu fortitudinis. Pariter se res habet de actionib. temperantibus & liberalibus, mansuetis, magnanimis, & ex particulari justitia justis: quæ ut a lege jussæ, pertinent ad justitiam universalem, ut peractæ propter honestatem, quam in se ipsis continent, ad particulares spectant virtutes, ex quib. integra virtus componitur, cui e regione ponit & præfert justitiam dictam universalem, sive legalem. Sed remitto lectorem ad illud, quod de

justitia universali scripsi lib. 2. de justitia cap. 9. ad caput usque 14. deq; ejusd. objecto, libro 1. cap. 17. & sequentib. Jam ad particularem pergo, & hujus primam distributivam, in cujus administratione consistit tertia pars justi imperii. De hac igitur specie justitiæ, deque suo objecto, quod jus est, sive justum distributivum, subtiles difficultates agitatæ sunt inter morales scriptores, quas præteribo, me referens ad illud, quod de iis tradidi in meo primo libro (est lib. 19. part. mor. Hygienes) de justitia cap. 10. 11. 12. 13. & 14. & dehinc lib. 2. cap. 13. Ego ex locis illis huc transscribam, quod facit ad rem præsentis considerationis: omittam cetera, ne repetam, quod alibi docui, utq; contineam præsens opus intra terminos propositæ mihi & promissæ brevitatis. Sciendum igitur est, quod ex virtutib. moralib. nonnullæ sua natura transeunt ad alios, ex quib justitia est, & liberalitas & munificentia: ex iisque alia largitur ex munificentia, haudquaquam ex debito; alia ex debito dat, quicquid facit. Munificentia id largitur, ad quod non tenetur, sed voluntate libera illud dat: Justitia tribuit, aut efficit, ut illud conferatur, quod debitum exigit, ut detur cui etiam sit. (in parte morali Hygienes, lib. 7.) Exempli gratia: dare scutatos viginti pro pretio ita convento equi jam mihi traditi, est dare ex vero debito: & vi cujus etiam a quolibet æquo judice cogi possem, ut persolverem: at inopi civi largiri 20. scutatos misericordia compulsus aut charitate, velut D. Nicolaus patri trium virginum, mera humanitas est, sine ullo debito, quo quispiam constringi posset ad solutionem. Justitia restringitur ad debitum verum, quod propterea etiam vocatur debitum ex justitia, ut debitum quod præter hoc est, vocamus debitum ex honestate, & identidem ex charitate: & ejusmodi obligatio concedatur esse subinde in operib. liberalib. quando scil. ita postulant occasio & circumstantiæ: ut aliter si quis ageret, committeret quoddam ex vitiis contrariis. Hoc itaq; fisto fundamentum ex dictis, quod justitia particularis occupata sit circa res absolute & vere debitas, cum scopus alius illi haud sit, quam debitum exæquare cum solutione. Credidi Petro decem scutatos, illa Petrum cogit illos mihi reddere. Ego vitam servavi decem civib. & Cæsar tantum uni, ideoque nactus est coronam civicam, mihi debentur propterea decem, & justitia tot mihi attribuit. Et hæc æqualitas est, in qua ponit objectum justitiæ particularis Arist: quam in Græco vocat δικαιον, Latine per jus redditur, & nos vocamus, *ragione*, sive *dritto*, sive il *giusto*. Dixi, justitia particularis, ut excludam universalem, quæ respicit

spicit legum observantiam, ejusdemq; objectum illud est, quod a legib. jubetur, quod Arist. Græce vocat νόμιμον, id Latinè est legitimum, legib. imperatũ. Et quoniam Resp. optima omnes imperat virtutes, earumque operationes: ideo quicunque habitum capit observandi leges, habitum assumit, quo exercet omnes omnium virtutum actiones prout opus: hincque usuvenit hunc talem habitum vocari justitiam legalem, quod pro scopo habeat leges: etiam universalem dici, quod complectatur virtutes omnes, quantum ad subsistentiam, licet non quantum ad formalitatem. Sed nos relinquimus universalem hanc justitiam, cum incumbat nobis solum de particulari inpræsenti disserere, deque suis binis speciebus, de commutativa, alias correctiva, & de distributiva. Revertamur itaque ad id quod diximus, particularem justitiam, binasque suas species respicere debitum, ut is qui debet, satisfaciat. Jam quod ad debitum, ut egregiè distinguit D. Thomas, (2.3. qu. 61. art. 1 ad s.) aliter illud debetur, quod totius est, parti, quod est illud publici, quod debetur civi particulariter, aliter illud debetur civi, quod suum est. Ego nonnemini mutuum dedi modium frumenti, is mihi tantum debet ut rem propriam. Resp. decernit, se daturam cuique civi scutatum singulis mensibus ex reditib. publicis: is scutatus qui mihi debetur ex publico decreto, mihi debetur ut res communitatis, non ut mihi propria, eo modo, ut modium frumenti, quod dederam mutuum: nihilominus mihi ex decreto debetur: & hoc debitum respicit justitiam distributivam, ut alterum pertinet ad justitiam commutativam, sive correctivam. At differentes justitiam commutativam ad caput 42. dicamus, justitiam distributivam consistere in distribuendis rebus publicis, quæ dispertiuntur inter privatos secundum proportionem, hoc est, cum distribui ejus possit inter cives plus, quam competat, minusque, justitia nec deficit, nec excedit.

Idem illud Aristot. nos docuit de justitia hac loco paulo ante indicato, quod scil. observet debitam proportionem, sumatque pro fundamento, quod debeat procedere secundum dignitatem personarum, verba hæc sunt: *Est præterea hoc perspicuum ex illo, quod est ratio dignitatis. Nam quod jus in distributionibus positum est, id fatentur omnes pro cujusq; dignitate esse oportere. Quanquam interim dignitatem non eandem omnes dicant esse: sed qui forma reip. administrandæ utuntur populari, libertatem: qui paucorum principatu utuntur, ex his alij divitias, alij nobilitatem generis: ii autem apud quos reip. præsunt optimates, virtutem. Jus igitur propor-*

tione & comparatione quadam constat. Sed quænam sunt res publicæ, quæ distribuuntur inter privatos? quæque est proportio? Una alteraque rerum harum indiget expositione, ut cognoscatur satis justitia distributiva, quæ modo cœpta est exponi. Res itaque quæ ex publico distribuuntur inter privatos, aliæ utiles sunt capienti, aliæ damnosæ. Utiles sunt honores publici, ut magistratus, triumphi, coronæ, statuæ, arcus & res similes: emolumenta quoque, quæ a rep. dispensantur, ut Athenis nummi theatrales, victus perpetuus, in Prytaneo: & apud Romanos, agri & possessiones, quæ dabantur militibus. Aristoteles paucis tetigit capita bonorum, quæ distribuuntur, Ethicorum v. cum inquit: *Una species est, quæ in distributionibus, aut honoris, aut pecuniarum, aut ceterarum rerum consistit, quæ dividi inter eos possunt, qui ejusdem civitatis participes sunt.* Res damnosæ, onera sunt, & pœnæ. Onera alia personalia, quæ a persona sustinentur, ut excubias agere, opera manu facere, & similia: alia onera sunt realia, ut tributa persolvere, indictiones & vectigalia: alia mixta sunt. Etiam pœnæ ad hanc pertinent justitiam, attamen ea distinctione, quam tradidi dicto primo libro de justitia, repetamque inferius. Superest ut exponatur proportio, quæ requiritur in justo distributivo. Principio itaq; monendum est, quod binæ hæ voces, proportio & proportionalitas non idem significent: enim vero proportio est unica sola inter binas quantitates, velut inter quatuor & duo est proportio. At proportionalitas, Græcè analogia, minimum duas continet proportiones, quarum comparationem perpendit, & minimum tres terminos, & ita inter 8. 4. & 2. proportionalitas est: nam inter 8. & 4. intercedit proportio similis illi, quæ est inter 4. & 2. cum ambæ sint proportiones duplæ. Sed relinquens in præsenti subtilitatem mathematicam, ut minus turbem imperitos scientiæ hujus, confundam vocabula, ita ut utar illo proportionis loco amborum. Itaque dico, quod quantum ad præsentem facit sermonem, binæ sunt proportiones, altera Arithmetica dicta, altera Geometrica. Arithmetica consistit in differentia, qua numerus unus alterum vincit. Geometrica consistit in inclusione, propter quam major numerus minorem continet, & minor inclusus est a majore: planum faciam exemplis. Numerus senarius, ternarium vincit tribus unitatibus. Hæc est proportio Arithmetica, & pro ratione hujusmodi proportionis eadem versatur proportio inter nonarium & senarium, quæ inter senarium & ternarium, cum semper trium unitatum differentia intersit. At secundum proportionem Geo-

mec-

metricam senarius ad ternarium in dupla est proportione, continet enimillum exacte bis, & quoniam æque duodenarius continet senarium bis exacte, proportionales erunt Geometrica proportione, duodenarius, senarius & ternarius: cum arithmetica proportione essent proportionales nonarius, senarius, & ternarius. Jam ex hisce binis proportionibus Geometrica attribuitur a Theologis & Philosophis justitiæ distributivæ, ut arithmetica commutativæ, de qua disseram postea. Hactenus a justitia distributiva proportio geometrica talem in modum adhibetur. Scilicet, quoties dignitas personæ cujusdam continet meritum alterius, toties præmium dignioris continet illud minus digni. Fingamus Cæsarem bis digniorem esse Pompeio, præmium Cæsaris oportebit ut duplum ejus sit, quod Pompeio datum est. Hæc sententia est Aristot. & suorum interpretum, & Thomæ 2, 2. suorumque interpretum: & si aliter fiat, distributio erit iniqua, quæ iniqua distributio a Theologis vocata est respectus personarum. Unde firmiter colligitur, quod nequeat Princeps pro suo arbitrio & lubitu distribuere honores publicos, nisi quod committat graves iniquitates, dum privat cives dignos eo quod illis debetur, & largitur iis, qui non promeruerunt. Plato quoque vult, ut publici honores distribuantur secundum meritum civium lib. 3 de legibus, ubi inquit: *oportet itaq; civitatem, quæ pro viribus humanis salva, felixq; futura sit, recte honores, & opprobria distribuere*: uti sequenti audiemus capite; agamque de ea re iterum longe inferius. Interea, cum præmium in diversis rebus p. diversum sit; simulac quoque meritum omnium bonorum publicorum, tum etiam in ead. civitate haud idem est, præterquam quod meritum bonorum differat a merito onerum, adhuc magis ab illo pœnarum, quod potius supplicium est: ea propter agam separatim de merito ob quod publicæ res distribuuntur privatis: & principio de merito bonorum, quæ dispensantur, & post illa de merito onerum & pœnarum: quod meritum pœnarum ratione supplicium est, & in oneribus est certa talis ratio passiva onus ferendi, ideoque putatur dignitatis esse, si quis iis non sit obnoxius.

De merito, quantum spectat ad publica bona quæ distribui debent.

CAP. XXXVII.

MEritum quod civi est in publica bona, quæ distribuenda veniunt inter privatos, varium est: & videtur quod generatim varie describatur. D. Thomas dicit consistere meritum in eo, ut quis inter principes sit reip. verba ejus sunt: *In distributiva justitia datur aliquid alicui privatæ personæ, in quantum id, quod est totius, est debitum parti: quod quidem tanto majus est, quanto ipsa pars majorem principalitatem habet in toto: & ideo in distributiva justitia tanto plus alicui de communibus bonis datur, quanto illa persona majorem principalitatem habet in communitate: quæ quid. principalitas in aristocratica communitate attenditur sec. virtutem, in olicratia sec. divitias, in democratia sec. libertatem. & in aliis aliter.* Sic igitur secund. D. Thomam meritum in rep. est, esse ex primatib. in illa: & primatus est, illud habere, ob quod publicæ potestatis quispiam est particeps. Nam illud absolvit in democratia libertas, in Oligarchia divitiæ: istud enim censum instituit, aut gradum divitiarum, quem qui non obtinet, ab omni potestate publica excluditur: qui vero obtinet, capax est administrationum publicarum.

At vero hæc descriptio non perfectè exponit meritum, cujus explanatio modo quæritur. D. Thomæ in eo fortassis suffecit, cum per eam solum inferre adniteretur, justitiam distributivam progredi proportione geometrica pro meritis personarum, & præmiis, quæ distribuuntur: non vero proportione arithmetica, quæ locum habet in justitia commutativa, ut reducantur res ad æqualitatem quantitatis, non autem proportionis. Jam ostendam, quod descriptio allata non sufficiat pro præsenti proposito: nam capacem esse, quod in populari rep. libertas efficit, in oligarchia census præfinitus, meritum remotum est, respectu magistratuum præcipuorum, etiamsi respectu quorundam, ut Comitiorum apud Romanos, proximum esse possit. Sed nos quærimus meritum absolutum, & proximum magistratuum in universum, etiam præcipuorum. Præterea D. Thomæ descriptio restringitur tantum ad magistratus: at alia bona sunt, præter magistratus, quæ distribu-

tribuuntur, ut Triumphi, statuæ, variæ coronæ civicæ, obsidionales. Erant quoque nummi, & bona, quæ non distribuebantur ratione tantum libertatis, sed observabatur certus gradus liberorum: nam nummi Theathrales Athenis non dabantur divitibus, licetomnes æque essent liberi: imó identidem meritum proximum capiendi quoddam bonum, quod ex publico datur, perficitur idoneumque fit per necessitatem, non ex dignitate. Exempli gratia Tiberius extulit non nullos Senatores, qui ad pauperiem tendebant, illis tantum largiens, ut attingerent censum Senatoribus constitutum, de quo Horatius dixit:

Si quadragintasex septem millia desunt
Plebs eris.

Ejusmodi distributio respiciebat indignitate Senatoria recessum ad pauperiem, quæ sane non dignitas erat, nec præmium, sed abjectio & imperfectio.

Alter modus exponendi & determinandi meritum, Platonis est, libro quarto de legibus: qui illud ponit in legum observantia. Verba ejus sunt: *Hæc autem eam ob causam dicimus, quia nos tua in civitate non ideo magistratu alicui dabimus, quod dives sit, aut hujusmodi quidquam possideat, ut robur, magnitudinem, generis claritatem: ei vero, qui positis legibus parebit maxime, & hac in re cæteris in civitate præstabit. Deorum quoq; cultum, & ministerium dabimus, maximum quidem primo, secundum vero illi, qui secundo loco excellet, eademq; ratione sequentibus singula pro dignitate distribuemus.* Ceterum neque Plato loquitur, nisi de distributione magistratuum, non honorum ceterorum, bonorumque distribuendorum: neque etiam observantia legum complectitur integrum meritum magistratus: enimvero observantissimus legum Romanarum Scipio Nasica fuit, ideoque judicatus a Senatu civium optimus, ad eundum obviam deque navi accipiendam statuam Ideæ matris: (Liv. lib. 29.) nihilominus non fortassis merebatur præfecturam militiæ adversus Annibalem, aut alium hostem potentem & periculosum, quod carebat ea ad militiam aptitudine, quæ in ejusmodi casu desiderari potuisset. Quare judico, quod hæc meriti determinatio aptissimè detegi possit doctrina quad. D. Thomæ, quæ est, quod meritum proveniat ex causa, propter quam boni propositi distributio est instituta. Ubi itaque disserit D. Thomas de respectu personæ, quod vitium adversum est justitiæ distributivæ, ita scribit: (22. q. 63. art. 1.) *Si ergo aliquis consideret illam proprietatem personæ, propter quam aliquid, quod ei confertur, est ei debi-*

debitum, non est acceptio personæ, sed causæ. Unde Gloss. super illud, Ephes. 6. Personarum acceptio non est apud Deum dicit, quod Deus judex justus causas discernit, non personas: puta, si judex aliquis promoveat aliquem ad magisterium propter sufficientiam scientiæ, hic attenditur causa debita, non persona. Si autem aliquis consideret in eo cui aliquid confert, non id propter quod id, quod ei datur, est ei proportionatum, vel debitum: sed solum hoc est, quod est homo, puta Martinus, vel Petrus: hic est acceptio personæ: quia non ei attribuitur aliquid propter aliquam causam, quæ faciat eum dignum, sed simpliciter attribuitur personæ. At personam autem refertur quæcunq; conditio non faciens ad causam, propter quam dignus sit hoc dono. Ex hac vera & singulari doctrina colligitur, quod causa examinanda sit, gratia cujus instituta est distributio boni propositi: & ex participatione illius meritum æstimari debet. V. G. Triumphus apud Romanos decretus erat in honorem ejus, qui debellasset inimicos: meritum itaque triumphi nascebatur ex ejusmodi victoria, & quo illa major erat, inimiciq; victi potentiores, tanto excellens magis erat meritum triumphi. Ita in gratiam Pauli Æmilij Persei victoris, cujus triumpho impedimentum objiciebatur, Servilius disserebat: (Liv. lib. 45.) *Et vos*, inquit *Gentium quam Persea duci in triumphum mavultis*? Et sensus erat: decrevistis jam tum, ut in triumphum ducantur Illyrij victi, quæ sanè victoria minor fuit, & relata de inimicis minus claris: quare constituere tantò magis debetis ut triumphetur de Maecedonibus natione clarissima, de quibus parta victoria major fuit multò, ac etiam gloriosior. Qui itaque non in acie vicerat hostes publicos, non merebatur ullum triumphum: ut sane iniquus non modo, sed & jocularis fuerit Neronis triumphus, ob victos citharædos Græcos. Minus etiam decentes fuere triumphi Claudii, Ovatio Caligulæ, & similes, (Sueton. in vitis illorum) qui ex fictis extiterunt victoriis, ejusque generis, quos descripsit Plinius in Panægyrico Trajani: *Spoliis provinciarum, & extorto sociis auro triumphum gravem.* Posito itaque hoc fundamento, quod ex causa distributionis dependeat meritum, observandum est, quod aliæ largiantur res, ut ornamento sint illi, aut emolumento qui eas fert, aliæ junctas habent administrationes publicas, ut sunt magistratus. Quod ad generis primi, nonnullæ sunt, ut pro beneficiis in publicum collatis, & pro actionibus illustribus gratia referatur: ut de triumpho diximus, statuis & coronis: & meritum earum omne in eo consistit, quod quidquam peractum sit, quapropter in præmium hæ decretæ sunt. Aliæ in au-

xilium

xilium pertinent & sublevationem quorundam: ut subsidia, quæ pauperibus Senatoribus dabantur a Tiberio, & ut in nonnullis civitatibus egenis adolescentibus, sed ingenii magni, ex publico subsidia dabantur, ut litteris operam dare possent. Causa ejusmodi distributionis binas complectitur res, meritum nobilitatis, sive bonorum a natura datorum, ut ingenii præstantia &c. & indigentiam: & ex ambabus perficitur meritum subsidii: nam nec præstans ingenium, si divitiis abundaret, mereretur subsidium, neque pauper, si ingenio rudi, ejus capax esset. Certum est etiam nonnulla distribui in commodum privatorum, non observato a distributore merito altero, quam quod civis sit civitatis: causa enim alia nulla est, quam adjuvare cives ipsos. Et hujus meriti gratia distribuebantur plebi Athenienſi nummi theatrales, & Romanis congiarium, quale a Triberio datum fuit septuaginta quinque Juliorum in singulos, & a Nerone Juliorum centum. Superest ut perpendamus meritum magistratuum, quæ secundi generis bona sunt, quæ non solum ornamento sunt, adjumentoque illi cui dantur, sed administrationem continent publicam, & ad eam tanquam scopum præcipuum diriguntur. Meritum itaq; hoc, capacem esse magistratuum & cumprimis præcipuorum, plura requirit, quæ tantum ad bina reduci possunt, cum sermo est de partibus ad meritum necessariis, quæ cum concurrunt, personam dignam efficiunt: at cum earum una deest, cessat meritum, ita ut per justitiam distributivam magistratus denegari debeat. Sunt post illa & aliæ non necessariæ, quæ sui accessione adaugent meritum, at si deficiant, non impediunt, quomin9 non juste liceat, imo non debeat nõ, si nihil præterea obstet, magistratus conferri. Explico me, & primo super necessariis partibus, quarum una conditio est, quæ in hujusmodi rep. dignam reddit personam capessendi magistratus: velut in Democratiis liberum esse, & origine ex illa civitate: in Oligarchia census, aut præfinita æstimatio: & hodie Venetiis nobilem esse. Qui caret hujusmodi conditione, incapax est dignitatum, ideoque pars est necessaria meriti: altera pars necessaria facultas est exercendi dextre munus & utiliter in commodum publicum. Necto binas hasce conditiones dextrè & utiliter in publicum commodum, ut una hac conditione complectar tres ab Aristot. desideratas in illo, cui præcipui magistratus conferri debent; quas ille ita expressit: (lib. v. polit. cap. 9.) *Tria vero debent habere illi, qui principales magistratus sunt suscepturi. Primum, ut ament præsentem civitatis statum: deinde ut habeant potentiam maximam ad exequenda, quæ magistratus requirit:*

tertium ut habeant virtutem, & justitiam in unaquaq; rep. ad ipsam remp. Et quoniam dubitari poterat, quid tertia opꝰ sit conditione, dummodo binæ priores in cive reperiantur, scilicet facultas idonea exequendi munus magistratus, & amor in remp. quapropter nunquam non coactus erit actiones suas in commodum publicum dirigere: ideo Aristot. dubium solvit exemplo incontinentis, qui quod ad utile suum, ipsus cognoscit, quid sibi conducat, velitque peragere, nihilominus cupiditate abripitur, ut diversum committat. Pari modo in utilitatibus reip. potest amator reip. impelli, ut adversum illud agat quidpiam, quod scit publicum esse commodum, quodque perficere potest, ob potiorem suam cupiditatem. Quemadmodum Massinissa, cui resp. Romana cordi erat, quique singulari dexteritate eidem inserviebat; nihilominus commotus est, ut Majestate Romana comitteret indignum, matrimonio sibi jungens Sophonisbam captivam amore nimio impulsus. Liv. lib. 30. Ut itaque de nobismetipsis non satis tuti sumus, ut id agamus, quod commodum nostrum esse credimus, si virtute non simus instructi, quæ in nostrum commodum franet excedentes nostras cupiditates: ita civis ad publica commoda virtute opus habet, quæ tali pacto in remp. confirmet, ut nulla cupiditas eum flectere possit, ut agat adversum illud, quod deprehendet in publicum vergere commodum. Hac virtute destituebatur Callicratides Lacedæmonius, qui se vinci patiebatur nimia gloriæ cupiditate, ut dimicaret cum Athenienſibus impar illis viribus, maximo istius civitatis detrimento. Cic. lib. 1. off. At vero satis ea dotatus erat Q. Fabius Maximus, qui neglecto militum clamore, ac ipsius quoque Magistri equitum, posthabita etiam indignatione propria, ob injuriam a Senatu sibi illatam, quod imperium Magistri equitum suo adæquassent, gloriæ cupiditatem stimulumque vicit, cum nollet unquam cum Annibale decernere, nisi cognita oportunitate, simulque necessitate servandi alterum exercitum a se semotum. Sed redeo ad præcipuum propositum. Parte secunda constituta a me necessaria meriti, animus fuit per annexas particulas rectè & utiliter omnes tres conditiones Aristot. complecti: at vero si cui distinctæ magis placent, is secernat ipse. Affirmo itaque, quod deficiente prima aut secunda conditione, non juste conferri potest magistratus, cum primis si sit præcipuus & gravis. In Sacris exprimuntur binæ hæ necessariæ meriti partes, at secunda in alias iterum divisa. Verba ipsa audiamus: Exod. cap. 18. *Provide autem de omni plebe,* (ecce prima meriti

pars,

pars, scilicet capacem esse, quod tantummodo hinc proveniebat, quod ex tribubus essent Israelis) *viros sapientes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint avaritiam.* Hæc pertinent ad facultatem exequendi recte judicii munus, & magistratus. Etenim primo prudentia requiritur, quæ est facultas cognoscendi verum, & bonum: at sæpenumero judicium conturbatum est, etiam prudentissimorum ab animi affectibus, præcipue carnalibus quare timor Dei exigitur, de quo dicitur, *timore tuo confige carnes meas*, Psalm. 118. At postea quoque ac cognitum verum est & rectum, nihilominus eligi potest pars adversa, ob habitum depravatum: quare habitus justitiæ desideratur, cujus ergo non recedat a veritate activa cognita, *in quo sit veritas*, videlicet opus erat præsidio adversus causam externam, communem & frequentem, & potentem, quæ illa est munerum, ut corrumpantur judices, de quibus donis tritum sermone proverbium est, *non capias, ne capiaris*, & ideo addit, *qui oderint avaritiam.* Tandem continetur facultas perficiendi ea quæ muneris sunt, prudenter, eaque administrandi rectè & in commodum publicum cum trib. ceteris recensitis rebus. Jam tot sunt & hujusmodi partes necessariæ meriti perfecti, præcipue propter magistratus graves & in usu. pro exemplo sit illud T. Otacilii, Liv. lib. 24. qui cum jam a primis tribubus consul dictus esset, Q. Fabii oratione, qua ostendit eum non esse parem ferendo magistratui tam gravi, temporibus adeo periculosis, rescissa fuit & reprobata electio. Ceterum est quid quam hic præterea, quod exornat, & adauget meritum, ita ut multo iniquius magistratus eidem denegaretur, quo tamen remoto nihilominus civis dignus eo munere persistit. Idque beneficium est, aut beneficia in publicum collata. Nam si jungatur binis ceteris partibus necessariis ad meritum, id adauget meritum, animosque parat ad civilem gratitudinem. Ejus rei exemplum habemus in historia Veneta P. Bembi de Hieronymo Sanorniano, cujus familia prisca concessione jam inter nobiles Venetos recensebatur. Hic cum præcipuus existeret apud Forojuliensis & magna clientium man. stipatus, in reip. commodum strenuè se gessit, illato illi bello a Maximiliano & fœderatis. Hinc in electione Rogatorum sive senatus, cum etiam de illo in senatorium ordinem cooptando deliberatum esset (secundum formam illius reip. revocandi quotannis Senatores ad censuram) majori benevolentia quam ullus nobilium indigenarum electus est: res insueta. p. 219. Verba ipsa Bembi pono. *Eum*, inquit, *is honorem adeptus est, atq; ita quidem adeptus*,

ptus, ut omnes cives principesq; civitatis suffragiorum numero vicerit: quæ res antea nunquam acciderat. Sed & eadem resp. insigni gratitudine compensat filiis merita parentum. Ita nostris temporibus meritum Augustini Barbarigi Epaminondæ Veneti filio portam patefecit ad consequendos supremos honores, usque ad summam præfecturam classis navalis, ut quoque ille opere ipso ostendit sua virtute eo se honore esse dignum. Et tantum dixisse sufficiat de merito ratione publicorum bonorum quæ distribuenda sunt. Et ex dictis elucescit, verissimum esse quod ait Aristot. lib. 5. Eth. c. 3. dignitatem non esse eandem in omnibus rebusp. cujus verba retuli capite præcedenti. Tum quoque in ead. civitate etiam respectu variorum bonorum meritum diversum esse, cum scil. etiam causa distributionis discrepet. Nec quod ad eosdē magistratus idoneā facultatem exercendi munus commissum eandem esse, ob insignem varietatem functionū, cum alii in pace, alii in bello, alii in judiciis, alii in consultando, magis occupati sint, & horum alii in colligendis nummis & augendis reditibus vel conservandis, alii in comparanda annonæ abundantia, & alii in aliis differentibus negotiis.

De merito respectu onerum.

CAP. XXXVIII.

QUantum ad onera, meritum, sivè potius causa, quæ civem reddit obnoxium indictioni, in onerum diversitate ferenda, non est eadem. Alia onera realia sunt, alia personalia, alia mixta, & cujuslibet impositio ex diversa pendet causa. Ratio imponendi onera realia petenda est ex censu divitiarū, & secundum earum proportionem exæquandum etiam cujuslibet tributum. Id hodie observatur in locis quæ benè administrantur, idemque jubet lex civilis: *civilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda esse. Cod. de mun. patrim. lib.* 10. *l.* 1. Florentiæ principio dabantur pro familia, quod Cesenæ dicebatur prisco more pro fumo solvere, loco ejus, quod alibi dicitur pro foco. At temporibus Joannis Medicei, patris Cosmi Magni, introductus fuit census, cum Joannes ipse detestabatur commodi publici causa modum qui ante fuisset, ut tantum persolverent pauperes, quam divites; quasi solutio ex censu nihil noce-

noceret suo ipsius commodo, cum tamen ob divitias excedentes modo novo onus sibi ipsi admodum augeret. Hic æquus maxime & securus modus est. Bononiæ æstimatio non reperitur, at solvitur pro iis quæ importantur vectigal, scilicet pro quolibet curru frumenti, cannabis, vini & sic pro ceteris quæ importantur certa summa: qui modus fraudibus magis patet, & ansam dare potest, ut propter vectigal effugiendū, merces extra portas retineantur: ut frumentum, & vinum; & de frumento cumprimis minus tutum est ob annonam; sed hoc pertinet ad prudentiam magis, quam ad justitiam. Quantum ad justitiam, satis est onus reale exæquari facultatibus. Vectigalia dehinc & tributa, de rebus pendenda; quæ ex alienæ ditionis dominiis locisque in urbem feruntur, aut transeunt ad urbes alias, aut ex urbe nostra & territorio petuntur, ut aliorsum deducantur, multum discrepant inter se. Enimvero illa vectigalia, quæ penduntur propter transitum, publico conducunt, sine molestia civium singulorum: at illa, quæ penduntur pro mercimoniis illatis usui civium necessariis, cum emptorum onere solvuntur: nam mercatores, qui ea inferunt, ab emptoribus reposcunt vectigal, quod penderunt ipsi cum inveherent. Qua ex re sæpius contingit, civem minus divitem, at ampliore familia, onus sentire magis ditioribus: cum opus ei sit comparare rerum earum numerum majorem. Vectigal quod pro exportandis mercibus persolvitur in detrimentum cedit venditoris: enimvero mercator pro mercimoniis tanto minus dabit, quantum vectigalis pendet. Nihilominus hac in parte onus fit proportionatum magis ad divitias: nam communiter merces quæ exportantur, venundantur majori quantitate ab eo, qui facultates possidet majores, ideoque a ditiore: ita ut respectu proportionis desideratæ a justitia distributiva, cautum esse admodum oporteat in imponendo vectigali rebus necessariis, quæ aliunde in urbem ob earum penuriam invehuntur. Dico *necessariæ*, nam quæ ad luxum pertinent, cum ab iis tantum coemantur, quibus superest, non subeunt idem periculum iniquæ proportionis. Et si minus divites eas comparant iniqua proportione, istud voluntarium, non necessarium est, & effectū imprudentiæ istorum, sive prodigalitatis, non iniquitatis publicæ. Sit tandem summa rerum, quod ratio onerum realium debeat proportione respondere facultatibus onera subeuntium, & quod ea propter Principes & resp. perparci esse debeant in concedenda exemptione magnatibus ab oneribus realibus: corrumpitur enim proportio justitiæ, & eorum portio pauperibus imponitur. Hinc communis lex civilis jubet neminem ab oneribus realibus exemptum esse

debere. (Cod. lib. 10. de mun. patr. l. munera, & l. qui immunitatem. Cod. de excuſ. muner. vel maxim. lib. 10. l. honor. ff. de mun. & honor.)

Quod ad onera perſonalia, alia eorum ſordida ſunt, & abjecta, alia illuſtria, ut magiſtratus, & munera publica, quæ interdum ejus loco quod expeti debeant, moleſta fiunt, & omnibus viribus declinantur. Ita Decuriatus tempore Imperatorum fugiebatur: quare multas leges videre eſt, quæ jubent, coguntque ſuſcipere & ſuſtinere ejuſmodi munus. Quod ad onera vilia ſciendum eſt, quod a ſubditis exigat eorum quædam reſp. gratis, alia compenſet. Quæ compenſantur, non reputantur inter onera, at vero illa quæ gratis ſuſtinentur. Jam horum, quæ artificioſa ſunt, ratio imponendi ex arte fluit: ſcilicet opus ſcriniarii non imponendum eſt fabro ferrario, ſed cuilibet artifici ſuum: opera dehinc quæ robur virium poſtulant, velut terram ferre, vias reficere & facere planas, & ejusmodi labores ſimiles robur & conditio abjecta conſtituunt rationem eos imponendi (Bartol. Cod. de S.S. eccleſ. lib. 6. n. 17. Bart. l. 6. C. de. S. S. eccl. lib. 9. de mul. in quo loco leg. 3. n. 6. Graſ. cod. de ſacroſ. Eccl. l 6. ſeu l. placent n. 1. & ſeq.)

Quod ad onera mixta, ex ſimplicibus cognoſcitur, quid de illis ſit dicendum. Et dico, non inſtitutum meum fuiſſe, nec etiam opus eſſe examinare hic omnia ea, quæ poſita illorum diviſione, hac de re diſſerunt JCti. Tale itaque fundamentum eſt Juſtitiæ diſtributivæ, ſive rationis onera imponendi, quam adhibet. Sed hæc juſtitia aliud ſupponit juſtum, eſtque juſtitia illius quarti, quod pro rep. de privatis colligitur, pro qua indictione, ejusque æquitate plurima tradita ſunt a ſacris & profanis ſcriptoribus. Sed repetam fundamentum jam ante poſitum naturalis reip. originis, quod eſt pro translatione Jdictonis in ſe ipſos, conceſſa ab iis qui una coiverunt, ut viverent in ſocietate civili ſub illis, quibus tradidere munus regendi, ut tuerentur perſonas & facultates, non ut ex canibus facti lupi in ſui commodum omnia converterent, exiſtentes tali pacto *Populivori Principes*, ut inquit Homerus. Quo ex fundamento colligitur, quod juſtè nequeat imperans aliud tributum imponere ſubditis, quam quod ipſi liberi exiſtentes, & utentes prudentia ob commodum publicum eſſent comprobaturi. V. G. Si obſeſſi forent ab inimico barbaro, aut ſi ab eodem bello petiti eſſent, in quo ſi victi forent, amiſſuri eſſent vitam, facultates & honorem, ſane prudenter homines conſenſuri eſſent propter defenſionem adeò neceſſariam in commune conferre pecunias, bona & perſonas. In obſidione Meſſinæ facta a Carolo

primo

primo rege Neapoleos fœminæ & nobiles & pueri studebant muros reficere tormentis dirutos; quod cantilenæ originem dedit: (Joann. Villanus lib. 7. c. 68.)

Deh com egli e gran pietate	*Vah quæ commiseratio magna*
Delle donne di Messina	*Fœminarum Messarensium.*
Veggendo le scapigliate	*Videndo illas turbatis comis.*
Portar Pietre & calcina.	*Ferre saxa & calcem.*

In ejuscemodi casibus itaque, paribusque bellorum generibus, Princeps plena auctoritate est: at in bello ex lubidine, aut propter simultatem, & minutias, aut privati tantum commodi causa suscepto, illius qui imperat, non populi qui regitur, ut erat illud inter Antonium & Octavianum, æqua erat Italis causa conquerendi de extorsionibus quas tum faciebat Octavianus, quas Plutarchus recenset, ubi de illo ita loquitur: (In vita Anton.) *Etenim multa eum deficiebant, & homines pungebant pecuniæ exactiones. Compulsi enim alij quartam partem fructuum, libertini ipsarum possessionum octavam partem pendere, detrectabant ei. Unde tumultus totam occupavit Italiam.* Et Belgicæ Provinciæ Carolo Audaci auxilium denegaverunt adversus Helvetos similem ob causam. Comin. lib. 2. hist. Otho immortalem sibi peperit gloriam, quod sua morte bellum cum Vitellio finire cupiebat, quod gerebatur non damni vel publicæ salutis gratia, sed quis eorum imperium habere deberet. Ille quidem poterat redintegrare bellum, secundum illa Taciti lib. 2. hist. *ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis & victoribus:* at ille putabat haud decere sui gratia in periculum mortis conjici tam florentem & validam gentem: *An ego tantum Romanæ pubis tot egregios exercitus sterni rursus, & Reip. eripi patiar?* Populi Italiæ, pertinaciam Romanorum in gerendo cum Annibale bello, reputarunt respectu subditorum utilitatis esse incivilem: quade causa censuerunt duodecim coloniæ negare reip. milites & stipendium. Nam, *si consentientes*, dixerunt, *in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus jungenda cogitaturos.* Liv. lib. 27. Compertum tamen est, quod perseverantia eo tendebat, & eo pervenit, ut Italiam faceret Dominam aliarum provinciarum, Attamen bella quando propter existimationem & gloriam suscipienda sunt, non gerenda sunt nisi ab illis Principibus, qui per suas ordinarias facultates & mediocres impositiones bellum gerere possunt: veluti Romani victis Carthaginiensibus, & domita Italia omni, post illa fecerunt: & pariter Alexan-

der

der adversus Persas. Hæc posita doctrina ab Anglis facto confirmata est: nam tributa augeri nequeunt, nec innovari, absque Statibus eorumque consensu. Convenit denique regula tradita cum dicto primum a Tiberio prolato, quod jam in ore est omnium, quod oporteat *tondere pecus*, *non deglubere*. Eodem modo onera personalia imponi debent moderatè. Etenim si quæcunque opera manualia, quæ in Rep. obveniunt, illa confici vellet per onera personalia, ut juberet modo, nec ideo solveret quidquam, nimis gravarentur opifices, qui laboribus suis vivunt. Quare boni principes solvunt & pro labore, ob commoda suæ domus & familiæ, & pro opificiis. Ita videmus Papam, se in omnibus gerere, quæ ad suam spectant personam, familiam & palatii necessaria. Idemque agunt ceteri Principes, hujus nominis digni. Non desunt nonnulli heruli oppidulorum, qui sinunt quævis servitia sibi fieri, vineas coli, ligna findi, ferri quæcunque sine mercede ulla, ex solo mandato: quod sane est tyrannidem insignem exercere in exigua Jurisdictione.

De Pœnis, & quomodo pertineant ad Iustitiam distributivam.

CAP. XXXIX.

AD pœnas venio, de quibus principio ambigitur, ad quam pertineant justitiam, utrum ad commutativam, an ad distributivam, an ad quandam, quam nonnulli ponunt tertiam, & appellant vindicativam. Ego in mea morali Hygieine, cap. 13. l. 19. hoc est, de sanitate, ad quam lectorem remitto, distinxi, quod delictum læso attribuat binas actiones circa reparationem damni accepti, alteram civilem, alteram criminalem. V. G. In furto, illi, cui res ablata est, nascuntur adversus furem binæ actiones, una civilis, præstare scilicet, ut ablata res illi reddatur: altera criminalis, quæ est, ut ferat quater tantum, quam valor est ablatæ rei. Et ambæ hæ actiones justitiæ sunt commutativæ; quæ in eo versatur, ut satisfiat cunctis obligationibus ex contractibus ortis, vel spontaneis, vel involuntariis, & inter involuntarios delicta sunt, & quasi delicta. Et quatenus pœna complectitur hanc satisfactionem per restitutionem vel simplicem, vel mul-

multiplicatam, est illa propter debitum privati privato, & spectat ad justitiam commutativam: at vero quatenus pœna irrogata est ad exemplum improbis, ut deterreantur a similibus delictis, publica est, spectatque tum ad justitiam distributivam, quæ consistit in distribuendis rebus publicis, sive bonis, sive pravis, proportione debita, pro merito, vel culpa personarum, & gratiæ vel pœnæ publicæ, quæ inter illos distribuuntur. Etenim ostensum est tali proportione uti hanc justitiæ speciem: ut justitia commutativa excluso respectu personarum sua natura procedit, ut inferius dicetur. Ideoq; quod ad procurandam restitutionem rei furto ablatæ, si læsus actione civili agit, aut ad curandum ut solvatur quadruplum, si criminali, Judex æque coget nobilem si furtum commisit, ac plebeium: nam una & altera actio spectat ad justitiam commutativam, eoque respectu illi delicta attribuit Aristoteles lib. 5. Eth. cap. 2. sub finem. Sed quantum ad illam partem, cui commissa est pœna ex publico, quod est, punitio exempli publici ergo, qua ratione pertinet ad justitiam distributivam, includit una cum delicti examine etiã personæ respectum: idem enim delictum in excelso dignitatis fastigio posito punietur pœna leviore, etiam in pœna mortis, dignior minore afficietur ignominia. Dixi, si in excelso dignitatis fastigio fuerit collocatus: nam in gradibus privatæ nobilitatis, licet inter se diversis, etiamsi quis exiguam possideat Jdictionem, & titulum, non propterea inæqualis irrogabitur pœna: sed collocatis in excelsis dynastiis, & insignibus publicis dignitatibus, diversa imponetur pœna. Utar modo ut hæc comprobem auctoritate solum & exemplis. Itaque lex civilis sic statuit: Venenarii capite puniendi sunt, aut si dignitatis respectu agi oportuerit, deportandi: ff. de pœnis l. capital. §. & ut generaliter. Et alibi jubet, ne Decuriones aliæque personæ præcipuæ puniantur propter delicta sua pœnis ordinariis, priusquam principi super hac re scriptum sit, & ille quid fieri velit, jusserit: & pariter vult ut cum eximiis artificibus pœna agatur paulo mitiore. Cod. de pœnis, l. divi fratres. L. ad bestias, ff. de pœnis. Exempla dehinc reperiuntur non pauca. Ex recentioribus illud est Senatus Veneti, interfecta Victoria Accorombona, conjuge olim Pauli Jordani Ducis Bracciani: quæ Patavii jussu Ludovici Ursini occidebatur, ubi transigebat noctem cum familiaribus suis maximè honestæ conditionis, quos ille ducebat secum ornatus insigni munere a rep. Jam delicto detecto, omnes capti sunt, & ipse cum aliis una: cæteri, in publico suspensi sunt patibulo, ipsi gula in carcere fracta est, ob familiæ am-

plitudinem, & merita antehac in Dominium collata. Ordinavit Artaxerxes, ut sui Satrapæ, si quid delinquerent, propter quod lege debebant transgressores fustibus cedi, plecterentur ita, ut eorum vestimenta cederentur flagris: & ubi ceteris pro pœna erat pilorum evulsio, ipsi loco ejus ponerent tiaram. Videmus quoque communiter plurima delicta, quæ laqueo puniuntur in plebeis, in nobilibus gladii supplicio puniri, tanquam morte minus ignominiosa. Joannes Pipinus Comes Minerbinus conquestus est apud regios ministros Neapoli, quod se ad furcam condemnassent, dicens, non ea esse se ortum stirpe, ut suspendi posset: & si plane mortem promeruisset, amputarent sibi caput. Carolus Secundus publicè supplicio vitæ affecit Conradinum Suevum, & Ducem Austriæ bello captos. Sententia (pono verba Joannis Villani) admodum reprehensa fuit a Papa, suisque purpuratis & a cunctis prudentibus: etiamsi Bodinus infensus Pontificiorum hostis dicat, quod suaserit Romanus Pontifex. (p. mihi 339.) Imo ipse Carolus tacite iniquam fassus est, quando patiebatur Judicem recitata sententia ipso præsente a genero occidi: imo etiam laudavit. Hæc sunt verba ipsa Villani: Judicem qui Conradinum condemnabat, Rubertus filius Comitis Flandriæ, & regis Caroli gener, lecta mortis sententia, punctim petiit, dicens, quod illi minime licebat condemnare tam excelso loco natum virum. Ex quo ictu judex subito mortuus rege intuente concidit, nec ulla ea propter fuit postulatio. Enimvero Rubertus plurimum valebat apud Regem, visumque eidem est, ceterisq; primatibus, quod officio viri generosi functus esset. Ceterum si judex, qui instrumentum erat, male egerat, quid de Carolo statuendum, qui præcipuus motor & auctor extiterat? Cædes Tobumbei Soldani Cairi jussu Selimi peracta procul dubio tyrannica erat. Romani, licet acerbe incensi essent Regem Jugurtham, nihilominus non publicè e vita sustulerunt, & carnificis opera: licet nihilominus forte illius mors severior esset, quam conveniebat regi bello capto. Nullum tam grave est delictum, propter quod Purpuratus quispiam restim promereatur: talis, tantaq; est hujus ordinis dignitas. Ab Alexandro Severo habita fuit Senatoria dignitas illo tempore major, quã ut ullum propter crimen capitis condemnari posset: & ita juravit, & jurisjurandi ergo laudatus fuit. Sed quid multis? sola dignitas, civem esse Romanum, supplicio vitæ eximit lege Portia, aliisque, ut testatur Cœsar oratione sua de conjuratis. Concludamus, justitiam distributivam delicta quæcunque punire, sed quadam pœ-

narum

narum disparitate, ob insignem disparitatem conditionis personarum delinquentium. Quæ si forte satis perpendisset Dux Albanus, non temere in conspectu omnium vita jussu suo curasset privari, Principem Egmondum & Comitem Hornanum. Facinus, quodcommovit supra modum regiones illas Belgicas omnes, propter insuetum supplicii genus in Principes magnæ existimationis. Hæc itaque summa est: ut pœnæ spectant ad justitiam distributivam, quatenus publicæ sunt: ita quoque, quod in pœnis dictitandis, quatenus publicæ sunt, qualitas etiam personarum attendi debeat, ita ut quodammodo inæqualiter illæ imponantur, ubi personarum inæqualitas ad notabilem discrepantiam accedit. Superest pœnarum ratio in universum, earumque mensura, tam propter delicta varia, quam propter diversos gradus ejusdem delicti: quæ ratio basis & fundamentum est, supra quæ justitia distributiva fundat suam distributionem secundum proportionem.

De ratione irrogandi pœnas earumque gravitatem.

CAP. XL.

RAtio imponendi pœnas procul dubio delictum est. Ideoque castigare eum, qui non delinquit, injustitia est, & crudelitas digna supplicio magno. Seneca, (lib. 1. de Ira, cap. 16.) exaggerat merito Pisonis crudelitatem, qui sola suspicione ductus, quasi miles commilitonem suum interfecisset, sine quo redierat, duci ad supplicium ipsum jussit. Cum jam cervicem porrigeret, subito comparuit ille commilito, de cujus morte dubitaverat Piso. Centurio supplicio præpositus, condere gladium spiculatorem jubet: innocentem militem damnatum ad Pisonem reducit. Hic duci jubet omnes tres: damnatum, quod in ipsum jam lata esset feralis sententia; militem, cujus mortem veritus erat, quod in tempore non esset reversus, eaq; propter causa damnationis commilitoni fuerat: & centurionem, quod non fuisset dicto obediens. Et ita, inquit Seneca, *excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat.* Proscriptio Romæ a Triumviris facta, quæ in quibusdam paucis privatam vindictam

loco delicti ſpectavit, in pluribus divitias ipſorum, ut facerent ſuas, dicemus-ne injuſtitiam, an feritatem? Certè Arioſtus non ſatis expreſſit, quando iniquam vocavit, dicens:

La proſcrittion iniqua li perdona, Proſcriptionem iniquam dimitte illi.

Nonnulla peccata contra legem ſunt, ſed contra legem iniquam: quæ alias ſua natura actiones ſunt, vel indifferentes, vel nonnunquam virtuoſæ: quæque ideo non merentur caſtigationem, at recte mereretur lex, ut penitus aboleretur. *Admovere manum matulæ* (qui in digito annulum habet, cui imago ſit inſculpta Imperatoris) tempore Tiberii crimen erat lœſæ Majeſtatis, quæ actio tamen erat indifferens. Patrem licet proſcriptum domo excipere, ut illi porrigantur auxilia neceſſaria, actio juſta eſt, & pietas filialis: nihilominus nonnullæ leges in odium proſcriptorum capitis condemnant filium talia facientem. Quæ pœna meritò ita accipi deberet, ſi nimirum proſcriptus animo nocendi principi, vel patriæ rediret, & filius ei in tam pravo fine ferret ſuppetias. Alias lex puniret actionem ex juſtitia fluentem, & pietatem lege naturæ inditam, & divina imperatam, *Honora parentes.* Ideoque iniqua foret caſtigatio. Oportet itaque, ut delictum ſit commiſſum, ſi pœna æqua eſſe debet: & quidem ab eodem, qui damnatus eſt, non ab aliis, qui nec ſub ipſius ſint poteſtate, nec cura, ut propterea vel poſſit, vel debeat illos coercere. Eam ob cauſam pœna, quam toti illuſtri familiæ Florentini imponebant, quod unus ex familia occiderat popularem, iniqua erat, & lex quæ dictitabat eam injuſta. Modum ſcribit Joannes Villanus, & præterea recenſet primam executionem hiſce verbis: Et primus dictorum Conſulum fuit quidam Baldus Ruffolus de valvis templi Cathedralis, & ſuo tempore exibat cum vexillo & armis ad evertendos fundos certæ familiæ dictæ Galli de portis D. Mariæ ob homicidium, quod unus ex eadem perpetraverat in perſona cujusdam popularis in Galliæ locis. Lex eſt in quibusdam principatibus, qua jubetur, ut propinqui caveant de ſecuritate, ne qui ex ſua familia miſſi ſunt in exiliũ, itinera vel agros infeſtent, etiamſi nulla iis ſit poteſtas id ipſis prohibendi. Et identidem in exilium pulſi infortunium cupiunt relictorum in civitate, quod ſubſidia legibus vetita ipſis denegent. Sit itaque concluſio prima: quod pœna nullus afficiatur, quam qui delictum commiſit, vel ipſe, vel per alios, cum quibus ſcilicet admiſit, vel quibus, cum potuiſſet, & valuiſſet, non prohibuit.

Supereſt ut determinemus rationem magnitudinis & modi pœnæ. Sit itaque axioma, quod graviori peccato, ſi ceteri reſpectus pares ſint, gravior debea-

debeatur pœna: quod confirmat D. Thomas (1. 2. q. 105. artic. 2. ad 9.) & ante eum D. Augustinus. Sed peccatum, vel gravius est respectu suæ speciei, ut homicidium gravius est vulneratione: vel respectu magnitudinis læsionis ejusdem speciei: ut furtum pomi unius longe minus peccatum est furto bovis unius: vel respectu dispositionis animi propter quam peccatur, hoc est, vel per ignorantiam, vel animi affectum, vel electionem, vel propter habitum ejusdem vitii, vel ratione personæ, quæ peccat, & adversus quam peccatur. Ratione personæ quæ peccat, gravius est peccatum furtum a divite, quam mendico commissum: ratione personæ lœsæ, majus peccatum est percutere magistratum, quam privatum. Ex ignorantia qui peccat, si ignorantia emendari nequit, pœnam nullam meretur: at si emendari potuisset, evenitque propter negligentiam admissam in quærenda debita cognitione, pœnam meretur, minorem tamen ordinaria, modo non sit ignorantia planè affectata. Lex Aquilia plectit, attamen pœna extraordinaria non ordinaria, eum, qui cum se exercet in sagittando, aut jaculando arma alia in locis, per quæ iter faciunt homines, imprudenter occiderit quempiam, quem demum cognosceret sagitta missa aliove telo. At si in loco solitario se in armis exerceret, remotoque ab hominum consortio, aut in loco ad exercitia constituto, nullius pœnæ esset reus.

Quod Cephalus telum conjecerat, ubi nunquam versari solebat ullus mortalium, propterea insons fuit crimine mortis Procri illatæ, latenti sub frondibus, quam feram esse crediderat. Ovid. Metamorph. 7.

Sum ratus esse feram, telumq; volatile misi
Procris erat.

Hæc tantum hic profero, insistens iis aliàs, quæ fusè disserui de peccato per ignorantiam, in parte morali pathologica, & primum in parte Hygienes. Illuc remittto quicunque cupierit hac dere sententiam meam scire. Peccatum per ignorantiam sequitur illud ex animi affectu, quale peccatum graviorem meretur pœnam illo ex ignorantia commisso. Est tamen minus illo quod committitur ex proæresi: quod Philosophi morales (Arist. lib. 5. Ethic. cap. 8.) fatentur, unaque Theologi, qui etiam vocant peccatum ex infirmitate, quod minus esse ajunt illo ex malitia, quod est illud ex proæresi perpetratum. Resp. Veneta in homicidiis discrimen facit inter casum purum, quod est homicidium ex animi affectu commissum, & casum deliberatum, quod est homicidium ex proæresi perpetratum, & diversimodè u-

trumque punit. Et revera discrimen hoc & punitio digna est prudentia tam gravis Senatus. Est quoque sanctio eadem Platonis lib. 3. de Legibus, ubi consilio & ex procœresi necanti hominem pœnam mortis irrogat: at vero qui repentina ira tantum occidit, solummodum exilium imponit biennale. Lex etiam communis solummodo maritum exilio plectit, conjugem nec ntem in flagranti adulterio comprehensam, quando occisor persona est conspicua: at plebeiam ad fodinas condemnat, eximendo unum & alterum pœna vitæ: estque ratio, *quod difficillimum sit, justum dolorem temperare.* Ita ait lex ipsa ab Imperatoribus Antonino & Marco lata: quæ post illa a Justiniano fuit confirmata. Ita quidem ut hoc modo approbent (minimum implicité) morem consuetum Venetorum. Et Jurisconsulti communiter idem comprobant, ut fatetur doctissimus Tiraquellus. At peccatum ex proæresi, integram meretur pœnam lege impositam: hoc est, homicidio proposita est pœna mortis, & vita privandus est, quisquis ex procœresi occidit. Hi itaq; tres gradus sunt peccatorum, ex ignorantia, ex animi quodam affectu, & ex procœresi, quorum alterum etiam peccatum ex infirmitate dicitur, & tertium ex malitia, quibus gradus pœnarũ respondent. Ceterum D. Thomas (1.2.q 105. artic.2.ad. 9.) his tribus gradibus, quos quoq; numerat, addit quartum, estque peccatum ex protervia & pertinacia. Verba ipsa pono: *Quartus autem gradus est, quando peccabat per proterviam, & pertinaciam: & tunc quasi rebellis, & destructor ordinationis legis occidendus erat.* Ut ita quartus modus significet pertinacem contemptum legis: qui habitus pravus injustitiæ legalis, tamquam omne genus continens vitiorum, (quemadmodum justitia legalis complectitur omnes virtutes) adeò nefandus est, ut operationes exinde provenientes, licet non morte puniendæ forent, si ex vitio proprio fluerent, at nunc cum proveniant ex vitio adeo adversante vitæ civili optimæ, morte puniuntur. Quemadmodum meretricibus vacare & crapulæ, sua natura in adolescente non est peccatum morte dignum, attamen commissum ex habitu contemptus & neglectus paternarum admonitionum, antiqua lege ideo juvenis condemnatus fuit, ut lapidibus obrueretur. Audiamus verba S. scripturæ. (Deut. cap. 21.) *Filius noster* (hæc erant verba parentum ad Seniores civitatis) *protervus & contumax est: monita nostra audire contemnit, commessationibus vacat, & luxuriæ atq; conviviis: lapidibus eum obruet populus civitatis, & morietur.* Et D. Thomas ita exponit locum illum. *Filius autem* (inquit,) *contumax,*

max, non quia bibebat & comedebat, occidebatur, sed propter contumaciam, & rebellionem, quæ semper morte puniebatur. Progredior ad personarum circumstantias. Respectus itaque personæ auget delictum, idque incrementum interdum immutat peccati speciem. Ita persona Sacerdotis peccatum fornicationis facit ut sit sacrilegium, & patris persona ut incestus sit. Aliàs non mutat speciem, sed plurimum adauget. V.G. Si nobilis proditionem committat, in bello turpiter se gerat, latrocinia peragat, hæc peccata omnia graviora ab illo commissa putabuntur, quam si plebejus admiserit vilis: enimvero magis repugnant officio nobilitatis, quam plebeio: licet in ambobus delictum sit, quod ubiq; rationi adversentur. Advertere tamen oportet, quod, cum dixerim superius, in personis majoris conditionis quadãtenus pœnam mitigandam esse, intellexerim si par sit delictum, minime vero ubi dignitas auget sua natura illud peccatum, tum enim dispar fit delictum, ideoque etiam pœnam meretur graviorem. Quare bene dixit Baldus, quod proditor nobili prosapia, non solum laqueo suspendendus sit, sed & è patibulo eminentiore, aitque idem observari in regno Galliæ, nec inficiatur Tiraquellus æque Gallus. Paucis abhinc annis deprehensus fuit nobilis magna prosapia, qui in urbe degens sinebat satellites suos in viis publicis latrocinari, reversi vero prædam dispertiebantur, cujus ille partem capiebat velut capitaneus, libroque inscripsit accurate admodum rationes prædæ & distributionis. Sed detectus fuit, jussitque Dux suspendi illum, cumque rogaretur, ut velit illi caput gladio amputare, quod esset nobilis, respondit, se non nobilem jussisse suspendi, sed latronem. Et hæc ratio fuit quare pariter laqueo periit Comes Minerbinus & Paladinus de Altomuro supra citatus.

Non tamen assero, quod peccata omnia augeantur ex præstantia personæ, imo nonnulla leviora fiunt, eaque sunt, ad quæ celsitudo præbet incitamenta. V. G. Quod nobilis injuria affectus gladium stringat, suæ vindictæ gratia, peccatum levius est, quam a plebeio si idem fiat: nam elatus spiritus viro nobili potius competit, quam ignobili, quæ præstantia incitat illum ad sui vindictam. Ad peccatum carnale pariter incitamentum habet majus nobilis propter commoditates suas externas, quam ignobilis occupatus in victu sibi quærendo, ideoque peccatum levius est in illo, quam in hoc, si hisce illecebris libidinum irretiatur. Sit conclusionis loco, quod circumstantia personæ adaugeat peccatum, quando conditioni suæ intercedit repugnan-

gnantia ſingularis cum peccato: quemadmodũ Sacerdotali conditioni cum impudicitia: militi cum metu, Judici & principi cum injuſtitia, quorum ille interpres eſt, hic cuſtos juſtitiæ: & quæ ſunt talia. Magis ſi ſcandali reſpectus accedat, hoc eſt, quod exemplum valeat inducere plebem, ut idem peccatum committat.

Circumſtantia perſonæ adverſus quam, aut cum qua peccatur, etiam ipſa adauget peccatum, quando conditio iſtius exigit a peccante diverſam diſpoſitionem ab actione quam peragit. Exempli gratia, Magiſtratus meretur ut ſubditi revereantur, & tueantur illum, idemq; pater, mater, majoresq;: Jam, qui ejus loco quod revereri, tuerique eos debeat, lædit, meretur pœnam graviorem, quam ſi eadem injuria alios affeciſſet. Pariter frater & propinqui amandi ſunt, & defendendi, jam eos necare, aut ferire, peccatum gravius eſt, quam ſi feriat alienum, qui ad id tenetur. Pudicitia matris erga filium, ſororis erga fratrem, filiæ in patrem ſummè cordi eſſe debet, & cuſtodiri ab iisdem debet fervore inſigni. Jam qui horum violator eſt, meretur caſtigationem ſingularem. Et licet in occulto fiat, paucisque pateat, æquum tamen eſt, ut pœna graviſſima ſit, minimumque illis nota, quibus peccatum eſt cognitum, ut tollatur quantum potis eſt ſcandalum. Sed de hac re ſequenti agam capite. Sufficiat tantum hoc dixiſſe de menſura reſpondente pœnis. Supereſt diſſeramus de eadem menſura, eandemque colligamus, ex fine pœnarum.

ANNOTATIO.

Janus Labella (Leon. Aret. lib. 4. hiſt. Florent.) in ſua Oratione ad populum Florentinum auctor fuit, ut pœnæ pro maleficiis graviores imponantur nobilibus & potentibus, quam ignobilibus, adductus hac ratione: quod, ſi quis velit gigantem conſtringere, opus ad id habeat funibus & catenis, ſin parvæ ſtaturæ hominem, tantum funiculo vel vinculis. Ita pariter quoque pœnæ, quæ vincula legum ſunt, graviores imponendæ ſunt præſtantioribus & potentioribus.

Ex

Ex fine pœnarum etiam gradus earum colliguntur, ut pro delictis referantur.

CAP. XLI.

POenarum finis a Platone, mea sententia, satis fusè expositus est, si omnia ejus dicta in unum colligantur. Ponit itaque *(lib. 11. de legibus)* hæc verba: *Pœnis viri maligni vexantur, non quia peccaverunt: nam quod factum infectum reddi non potest: sed ut posthac & peccatores ipsi, & qui puniri iniquitates viderunt, injustitiam oderint, aut saltem minus in simili vitio peccent.* Et lib. 9. pariter de legibus. *Quos vero insanabiles legislator esse senserit, ultimo supplicio hos afficiet, non ignorans satius fore his, qui insanabiles sunt, mori, quam vivere, & si vita priventur dupliciter prodesse cœteris: nam horum exemplo a peccatis deterrentur cœteri, & ab improbis hominibus civitas ipsa mundatur. Hac de causa insanabiles legis conditor morte plectet: alios minime.* Ex his binis locis, tres scopi pœnarum colliguntur. Unus emendatio ejusdem est, qui peccavit: alter formido cœterorum ob exemplum castigationis, ne peccent: tertius, civitatem purgare ab hominibus qui nequeunt emendari: quæ purgatio tres fines habere potest. Unus est fama & decus civitatis: enimvero pravi cives civitatis maculæ sunt, ejusdem splendor boni & virtutibus dediti: alter est, tollere contagii periculum pravorum morum, quod ex consortio nefariorum in promptu semper est: *corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Tertius est ut iram effugiamus Dei, qui irritatur, quando aperti sui recipiuntur inimici, & magni fiunt. Qua de causa in lege veteri jussit sæpius tollere pravos è medio: (cap. 21. Deut.) *deleatur ex te, qui hoc contaminatus est scelere, & auferatis malum de medio vestri:* Et similiter Aristoteles (lib. 2. Ethic. cap. 3.) pœnas medicinas dixit: & licet forte respiciat præcipuè curam ejus, qui peccat, nihilominus dictum quoque verum est eorum respectu, qui exemplo castigationis peccare desistunt. quorum intuitu medicina præservativa est: ut quoq; præservativa est eatenus, cum tollendo è medio qui emendari nequeunt, prohibet ne inficiant pestiferis suis moribus ceteros cives. Ubi advertendum est, cuiq; malo paratam esse debere suam medicinam, dummodo curari queat. Jam peccatum tria mala sibi con-

juncta habet, unum quod cadit in peccatorem ipsum, bina cetera in reliquos. In peccatorem ipsum cadit, quod corrumpatur: in ceteros, incitamentum ad peccatum malo exemplo, & contagium consortio pestifero, cum plane depravatus est. Id enim agunt iidem, quod Commodi aulici: (Herodian. lib. 1.) *ad corrumpendam indolem nihil faciunt reliqui.* Corruptioni rei obviam itur emendatione: exemplo peccati occurritur pœnæ exemplo: infectioni morum morte & æquali pœna, quæ in æternum illam tollat e civium societate. Jam conjunctio fundamentis præcedentis capitis cum hisce præsentis, colligentur regulæ validæ ad punienda delicta. Sunt itaque detrimenta peccati, alia personæ ipsi9 delinquentis, ob suam depravationem: alia aliorum, ob incitamentum exempli pravi. Quorum malorum gravius illud exempli est, in plures enim diffunditur. Quare pro axiomate ex contrariis collecto sit, quod, quemadmodum commodum unius quæri debet, & æstimari, *pulchrius tamen, & divinius, sigenti, ac civitatibus bonum efficiatur*, ut est apud Aristotelem, (lib. 1. Ethic. cap. 2.) ita pernicies plurimorum detestanda magis est, & fugienda, quam illa unius. Ex his deducitur, quod licet peccatum per se non corrumperet admodum delinquentis animum, scilicet quod commiserit subitaneo animi impulsus motu, non ex pravo habitu, sit tamen propter exemplum scandali haud exigui, quod castigandum sit ad mensuram modumque exempli, gravi pœna, non autem pro mensura corruptionis levi supplicio. V. G. Si quispiam ira præcipiti concitatus patrem occideret, mereretur pœnam parricidii, etiamsi deprehensum foret, carere illum habitu impietatis pravo. Ita qui ira impulsus necaret, sive insurgeret in Principem, mereretur pœnam ferre læsæ majestatis, secluso omni discrimine, an animi incitatus motu peregerit, sive vitio. Idque ob detrimentum, quod inferretur aliàs reverentiæ, quam debet patri filius, subditi Principi, nisi singulari castigatione principia ejusmodi impietatis supprimerentur. Sed perpendendum hic est, quod pravum exemplum binas ob causas præcipuè singularem mereatur pœnam, quarum una magnitudo est criminis, velut patrem necare & principem: altera, propensio facilis populi ad capessendum inde grave incitamentum ad idem peccatum. Pro meliori expositione hujus membri secundi profero in medium doctrinam quandam Platonis, quæ literis aureis chartæ inscribi debebat, & characteribus indelebilibus mentibus Principum & Rectorum rerump. Ait itaque ille lib. 8. de legibus. *Constat nunc quoq; plurimos hominum, quamvis ini-*

iniqui sint, bene & diligenter, & non ingratis, sed admodum sponte a pulchrorum conjunctione sese abstinere. Meg. *quando id fit?* Ath. *Quando frater aut soror eximia pulchritudine alicui sit, a filio quoq; filiaq; lex eadem, quamvis scripta non sit, sufficienter repellit, prohibetq; & manifestum, & furtivum ipsorum concubitum. Imo vero facit, ut ne cupiditas quidem ulla rei hujus vulgus aggrediatur.* Meg. *Vera narras.* Ath. *Unum ergo verbum atq; brevissimum omnes hujusmodi voluptates extinxit.* Meg. *Quid illud?* Ath. *Quod fas nihil horum esse dicitur, sed apud Deum odio haberi, & turpium omnium esse turpissima. Causa autem nonne hæc est? Quia nemo aliter prædicat, sed statim ab ineunte ætate & jocosa simul & seria dicta, & sæpius in Tragœdiis hæc eadem audiuntur, quando vel Thyestes, vel Oedipodas vel Macareos quosdam, qui rem cum sororibus furtim habuerant, conspectos continuo mortem sibi, debitam sceleris pœnam, conscivisse narrant.* Ex his cognoscimus, quantum valeat infixa opinio, quod plane homine indignum sit peccatum quoddam, ut quisque illud caveat, nec ullus committat, quodque pauci illi, qui illud perpetravere, acerbè puniti sint, simulque ab omnibus gentibus profligati, quodque illud præcipuè frenum sit adversus incestus personarum propio sanguine junctarum, quæ aliàs ob commoditatem quotidiani consortii perpetuis obnoxiæ forent periculis nefandorum amplexuum. Quare operam dare debet Imperans, ne similis opinio & Judicium remissius fiat, aut vilescat in animis subditorum: estque remedium si ejus generis turpitudines inter proximè sanguine junctos contingant, ut singulari morte puniantur: nec discernere opus est, an ex amore, an ex habitu commissum sit, quo pœna ex amore peccanti remittatur. Firmiter infixa menti sit impressio illa per exemplum ultimi supplicii, quod tantum scelus, quocunq; fit commissum malo, plane execrandum sit, quodq; qui perpetrarit, ex cœtu sit viventium eximendus. Leges nostræ municipales (lib. 2. stat. cap. de pœn. incest.) incestui ad gradum quartum pœnam dictitant, per quam vivi crementur, si delinquentes decimum sextum excesserint annum: eo anno minoribus propter incestum quarti & tertii gradus pœnam præscribunt mitiorem: at in primo & secundo gradu plane condemnant ad combustionis supplicium. Hic est itaque casus punitionis severæ ob propensionem populi capientis incitamentum ex exemplo pravo, propensioque naturalis est: at nonnunquam quoque propensio provenit ex longa consuetudine, propter quam peccatum quoddam firmiter uni insedit populo,

ut ad sublationem ejus opus sit punitione severa & destinata, seclusa omni remissione. Hujusmodi erat propensio Canibalum longo contracta usu comedendi carnes humanas, nec a tam fera propensione altero politico remedio divelli poterant, quàm præfinita & gravi pœna. Dixi remediũ politicum, nam scio religionem Christianam plurimum juvisse ad eorum emendationem. Ut itaque finiam hoc de exemplo caput, si nimium præjudicet, sive propter facinoris magnitudinem, velut interficere Principem aut patrem: sive quod secum ferat insigne incitamentum, ut in incestu, sive ob consvetudinem, ut carnium humanarum esus apud Canibales, sive ob vitium aliud consuetum populo cuidam, necessum est ad severam descendere pœnam, & quæ aliis potest esse documento, licet vitium delinquentis haud ex habitu sit, sed solum transgressio ex animi quodam affectu. Idem tradit D. Thomas, (1. 2. q. 105. artic. 2. ad 9.) quamvis alio dicendi genere. Verba ejus sunt: *Non solum propter gravitatem culpæ* (hoc primum membrum est meæ divisionis, sc. gravitas delicti) *sed propter qualitatem peccati, quia majori peccato cœteris paribus gravior pœna debetur: secundo propter peccati consvetudinem, qua a peccatis consvetis non facile homines abstrahuntur, nisi per graves pœnas*: (hic est casus propensionis ex consvetudine) *tertio propter multam concupiscentiam, vel delectationem in peccato, ab his enim non facile homines abstrahuntur, nisi propter graves pœnas*: (hoc est incitamentum ex naturali propensione) *quarto propter facilitatem committendi peccatum, & jacendi in ipso: hujusmodi enim peccata, quando manifestantur, sunt magis punienda ad aliorum terrorem.* Hæc facilitas additur incitamento ex propensione naturali in incestus peccato; ideoque pœnam meretur ob hanc facilitatem quoque graviorem.

Ceterum cum agimus de peccatis, quæ exemplo non adeò lædunt, sicque conferri debent cum primis cum pœna rei, distinguere oportet magnitudinem peccati respectù graduum inclinationis animi, qua peccatur: an scilicet ex ignorantia, an animi affectu, vel ex procœresi & habitu, exque omnimodo legum contemptu peccatum sit, ut præcedenti capite hæc distinximus: & pœnæ primi gradus mitiores esse debent, sequentium graviores. Mihi videntur Senecæ verba (lib. 1. de ira cap. 16.) in rem non absimilem prolata, digna esse ut hic referantur. *Omne genus pœnæ remedij loco admoveo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec graviter laberis, sed frequenter: objurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit.*

Tu

Tu longius jam processisti, quam ut possis verbis sanari: ignominia non contineberis: tibi fortius aliquid, & quod sentias inurendum est: in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia jam solida nequitia desiderat, & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens, & jam non causis, quæ nunquã malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris, bene de te merebimur. Auferemus istam tibi, qua vexaris, insaniam, & per tua, alienaque volutato supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Ita ille loquitur. Et sanè, peccatum primum in juvene, delinquente ex animi affectu reprehensum objurgatione Principis vel magistratus gravis, remedium maxime commodum est, maxime si minæ addantur, cum nimirum timor ex reverentia non sufficiens creditur. Papirius Cursor Prœnestino prætori, qui per timorem segnius ex subdsiis suos duxerat in primam aciem, ultimi supplicii metum incussit, lictorem securim expedire jubens. Ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: contentus scilicet metu in eo concitato, quem etiam mulcta dicta dimisit. Deus per Moisem suam in hoc negotio personam referentem, primum Pharaonem reprehendit immiscens minas quoque antequam ad punitionem descendit Exod. cap. 7. *Dominus Deus Hebræorum misit me ad te dicens, dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto, & usq; ad præsens audire noluisti: - - - ecce percutiam virga aquam fluminis, & vertetur in sanguinem.*

De Justitia commutativa.

CAP. XLII.

SUfficiat dixisse hæc de Justitia distributiva. Progredior ad commutativam. Huj9 objectum ratio est, sive Jus, vel Justum commutativũ, aut correctivum etiam ipsum, ut justitia, vocatum, a me definitum est, (lib. 1. de justitia cap. 9.) quod sit æqualitas rei absolutè debitæ, & datæ, ex obligatione. Estque sensus debiti absolutè ille, quem superius

ſignificavi, (cap. 15.) dixique debitum verum & abſolutum, circa quod occupata eſt juſtitia particularis: at propriè maxime commutativa, quod me plane dixiſſe memini (d.c.7.cap. etiam 6.p. de juſtitia.) Particula dehinc ex obligatione, id præſtat, ut ſi ego ultra debitum ex gratia darem quidquam, non propterea læderetur juſtum, ut contingeret, ſi illud plus ut obſtrictus non perſolverem. Explico rem exemplo. Petrus dedit commodato decem ſcutatos Paulo, & Paulus illi reddit duodecim, exiſtimans tantum ſuum eſſe debitum: ſi Petrus non corrigit hunc Pauli errorem, capitque eos ſciens erroris, iniquã rem committit: at ſi Paulus duodecim ſcutatos numerat, gnarus debitum tantum decem ſcutatorum eſſe, volens dare inſuper binos illos ex mera liberalitate, nihil læditur juſtum, ſed actio eſt liberalitatis ex parte dantis, nec capiens minime peccat per injuſtitiam. Poſſet quidem contra liberalitatem peccare, ſi ob quendam reſpectum receptio ſuperfluì ſuæ eſſet indecens conditioni, aut alterius gratia haud laudabilis. Hæc mea definitio eſt, quam oſtendi re ipſa non differre ab illa Ariſtotelis, (cap. 4. lib. 5. Ethic.) quod lucri & damni medium ſit jus hoc, non ſponte, cumque paria habet ante, & poſt: ut tamen obſervetur, quod definitioni Ariſtotelis includatur eſſentialis & cauſalis definitio, meæ cauſalis ſolum. Veluti ſi quis definiat eclipſin lunæ, quod ſit terræ interpoſitio inter illam & ſolem, tantum cauſalem proferret. Sed jam tum mihi propoſui, certas relinquere ſubtilitates, lectoremque remittere ad libros meos morales, ubi illas pertractavi. Addit porrò Ariſtoteles, quod juſtum commutativum procedat proportione Arithmetica, non Geometrica, quoniam illud non attendit ad perſonas, ſed ad res. Quid proportio ſit Arithmetica expoſui paulo ante: (cap. 19.) quoniam vero ſubtilis difficultas eſt, quomodo juſto commutativo ſe aſſociet, quam tamen memini me haud vulgari diligentia tradidiſſe in morali mea Hygienes, (lib. de juſtitia cap. 5.) ſive de ſanitate animi, remitto illuc lectorem. Satis eſt modo ſenſum expoſuiſſe verborum, qui eſt, quod in juſtitia tali perſonæ non habeatur ratio, ſed rei tantum. Dedi commodato decem ſcutatos; ſive qui ſumpſit nobilis ſit, ſive plebejus, dives ſive egenus, juſtitia curabit reddi mihi meos decem ſcutatos, nec illis plus minusve. Adde hic, quod debitum hac juſtitiæ ſpecie conſideratum, adeo exactum ſit, ut efficiat obligationem ad reſtitutionem, quod hujus juſtitiæ proprium eſt. Et ſi nonnunquam iniqua diſtributio ad reſtitutionem conſtringat, facit hoc quatenus tendit ad commutativam injuſtitiam in tali caſu.

Jam

Jam perpendamus circa quas materias, resque, hæc versetur justitia. Secundum Aristotelem (lib. 4. ethic. cap. 2.) commercia sunt, sive contractus tam voluntarii quam involuntarii, quos illi submittit omnes hisce verbis. *Altera commutativa justitia, quæ in commerciis hominum emendandis versatur, cujus duæ sunt species. Nam ex commerciis alia sunt spontanea, alia involuntaria. Spontanea ejusmodi sunt, venditio, emptio, commodatum, sponsio, usura, depositum, conductio. Atque hæcea de causa spontanea dicuntur, quia principium commerciorum horum spontaneum est. Ex involuntariis autem clandestina alia sunt, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servorum seductio, dolo perpetratum homicidium, falsa testificatio: alia violenta, ut flagellatio, vincula, mors, rapina, mutilatio, convicium, contumeliæ illatio* Legum periti (Instit. de oblig. §. seq.) in quatuor distinguunt, in contractus & quasi contractus, qui spontanei sunt: in delicta & quasi delicta, qui involuntarij sunt.

De cura, & partibus ejus, quam gerere debet justitiæ commutativæ Princeps.

CAP. XLIII.

CUra justitiæ commutativæ magna illi debet esse, qui imperat: est enim proprium illius officium, esse ipsius custodem. *Est autem*, inquit Aristoteles, (lib. 5. Ethic. cap. 6.) *qui dominatur, juris ipsius custos: at si juris, æqui etiam*: & est æquitas perfecta, non ex proportione, objectum hujus justitiæ, de qua jam sermo est, sicut proxime dixi. Deq; eadem loquitur Hesiodus,

Hocuno Reges olim sunt fine creati
Dicere jus populis, injustaque tollere facta.

Quæ cura penes principē est, aut caput Reip. duob. modis. Unus est, cum ipse ex numero contrahentium contractū voluntarii, aut violenti est, secundū distinctionem Aristot: alter est, cum alii contrahentes sunt, & ille tantum curam gerit, ne quispiam istorum justitiam corrumpat. Primo modo se ipsum, altero ceteros limitibus coercet juris. Achabus rex Israelit. unus exstitit contrahentium in capienda vi vinea Nabothi; nam cædem, quam patieba-

tiebatur Naboth jussu Jesabelis, impunè sivit factam esse cum rescivit, ipsque insuper invasit bona illa, quæ non debebant propter innocentiam Nabothi regio fisco attribui. In litibus civilibus vel criminalibus, quæ intercedunt inter privatos, Princeps & judex tantum præsunt actionibus & rationibus litigantium, iisdemque jus dicunt. Jam quodlibet horum membrorum iterum dividitur: nam quod ad prius, vel consideratur Princeps respectu bonorum subditorum, cum aufert illa, vel unicuique sua relinquit intacta: aut respectu statuum aliorum bonorumque extra terras suas, vel ratione fidei datæ servandæ, & promissorũ: quod cum primis usuvenit in pace inita, vel induciis, aut fœderibus ictis. Rapere bona, & status aliorum procul dubio spectat ad justitiam commutativam, cum fit absque justa causa. Violare etiam promissorum fidem, pactorumq; confirmatorum, ad eandem refertur, ad quam pertinent, vigore eorum quæ dicta sunt, omnes conventiones, quæ inter homines fiunt. Caput dehinc præfecturæ & administrationis justitiæ inter privatos in litigiis eorundem etiam dividitur: enimvero principiò opus est deputatione bonorum judicum, cum fieri nequeat, ut Princeps lites omnium componere possit in Monarchia: ut Moisi dicebat socer, cernens eum omni populo solum jus dicere. *Multo labore consumeris, & tu, & populus iste qui tecum est, ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere.* (Exod. cap. 18.) In aliis porro rebusp. judices plures esse numero, clarum est, quos, opus est, bonos esse, tam scientia, quã moribus, si alias justitia recte exerceri debet. Ceterum cum non sit satis, selegisse bonos judices, nisi etiam conserventur certa quadam cura tales, ideo oportet principem auscultatione publica tempore constituto aditum sui concedere subditis, ut ad suam justitiam confugere possint, si a judicibus læsi fuerint, utque simul hoc pacto in metu judices ipsos contineat. Sed non sufficit judicis justitia, lataque bene sententia, mandatumque velox, ut privati jus suum adipiscantur: quippe injustitia in sui gratiam nacta est propugnaculum firmum, estque potentia primorum adversus minimos, si his debeant. Nam alicubi facilè reperiuntur, qui exequantur mandata in certos lata potentes: alibi timent creditores curare executionem sententiæ peragi, metu erga se injuriarum: sicque identidem non audent eodem metu in judicium eos vocare. Est itaque necessum, principem, vel remp. sua auctoritate oppugnare, & concutere arcem hanc & propugnaculum injustitiæ & impie-

impietatis. Disseremus de omnibus hisce modo divisis partibus succinctè: attamen non sine politica doctrina, quantum nobis erit concessum.

Abstinentia Principis à facultatibus subditorum.

CAP. XLIV.

QUod ad facultates deinceps subditorum, planum est, principem haud posse ex subditorum opibus aliud quid sumere, quam tributa illa & impositiones, quibus opus est ad necessitates publicas, pacis, bellique tempore, qua de re superius disseruimus. Accenseo modo impositionibus vectigalia, quæ tandem æque in subditos redundant, ijs exceptis, quæ tantum pro transitu persolvuntur. Ceterum non illi licet subditorum bona capere, nisi perdiderint ob delictum & fisco adjudicata fuerint, quæ in pœnam delicti & frenum delinquentium regio fisco attribuuntur. Circa quamconfiscationem, meminisse etiam oportet illius prudentis principis dicti, fiscum lienem humanum referre, qui ubi ultra justum augetur modum, corpus reddit morbidum: itaque bonorum in fiscum relatio cum prudentia fieri debet. Bona absque hærede relicta lege Diocletiani (Cod. de bonis vac. ff. l. 1. lib. 10.) ærario Imperatoris attributa fuere, & deinceps ab Honorio quoque & Theodosio. tit. eod. l. vacantia. Exceptis hisce casibus & portionibus, non potest justè princeps invadere bona privatorum. Ut principi essent bona allodialia, & ad victum necessaria, ut est apud D. Thomam secundo de reg. principum, (cap 5. & 6.) præter ærarium & thesaurum, res esset futura optima. Sed hoc ad prudentiam pertinet, ideoque inferius de eo disseremus. Tantum est, quod leges cummunes eius faciant mentionem, Codic. lib. 11. tit. 68. & seq. Sed ut persistamus in proposito nostro, magna erat iniquitas primum Syllæ, & deinceps Octaviani, spoliantium veros dominos suis bonis, qui erant subditi, nequaquam inimici bello victi, ut distribui fundi illorum & facultates inter milites possent: quod cumprimis Mantuanis contigit sola Cremonæ vicinia.

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.

Et jure dolebat Melibæus:

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia cives
Perduxit miseros, en queis consevimus agros.
Insere nunc Melibæe pyros, pone ordine vites.

Et Sallustius similem Cæsari dissuadet distributionem, quæ quoque iniquissima est, si non fiat ex bonis publicis, aut acquisitis bello justo; veluti cum Romani Colonias emittebant, quibus assignabant terreni urbium & provinciarum captarum partem illam, quam populis victis ablatam volebant.

Alterum caput justitiæ commutativæ est, ubi princeps contrahentium unus est, in operibus & artificiis, ad ministerium personæ domusque regiæ ab opificibus artificibusque exhibitis, quorum compensatio justitiæ est commutativæ, ut & rerum a mercatoribus petitarum, ut docui in mea morali Hygiene (lib. 1. de justitia cap. 10.) & ante me D. Thomas dixit. (2. 2. q. c 1. artis. 4. ad 2.) Quare si non persolveret pretium pro operibus artificiis & mercimoniis, peccaret in justitiam commutativam. Et sanè boni principes ordinario pretio persolvunt, ut quoque superius dixi usu observari. Interque causas quod rebellarent Romani adversus Tarquinium Superbum, exstiterunt operæ immensæ, quas plebi injungebat, *miseriæque & labores plebis, in fossas cloacasque exhauriendas demersæ*, ut Brutus ait apud Livium (l. b. 1. in fine.) Quod sufficiat de justitia commutativa principis cum subditis. Idq; quod de principibus dixi, idem putandum est de ceteris rebusp. & magistratibus earum, cum primis supremis. Succedit altera, cum exteris, eorumq; facultatibus & præsertim cum statibus aliorum principum. Doctrina, & præcipuus finis hujus capitis exstat apud D. Thomam lib. 3. de regimine Princ. cap. 11. ubi de principibus hæc dicit: *quod nec subditos suos gravare possunt in bonis eorum, & rebus, nisi in duobus casibus, videl. ratione delicti, & pro bono communi sui regiminis.*

In

Injustitia, quæ versatur in occupatione status aliorum.

CAP. XLV.

QUod Injustitia magna sit exuere principes alios statibus suis, adversus quos justa non est causa, eaque tantum, quod quis potentior sit, aut quod in eo statu quidpiam reperiatur, quod desiderium concitet, satis planum est. Insitum est naturæ, quæ rationem sequitur, axioma hoc, quod unicuique suum tribuendum sit, non tollendum. Et definit JCtus justitiam, quod unicuique suum tribuat. Quanto itaque res major regnum est, quam possessio, tanto major est iniquitas illud eripere, quam hanc. Solimannus, licet imbutus axiomate suo falso fundato in superstitione Mahumedana, nihilominus compulsus insito justitiæ principio, expugnata Rhodo, misertus est, cum videret senem Principem, scil. Magnum Magistrum, egredi debere domo sua & antiquo imperio. Axioma Solimanni erat: *proprium regis regio sanguine orti esse, rapere & invadere res aliorum, non avaritia, sed gloriosa cupidine dominandi.* Hic itaque prætextus est invadendi status aliorum, nimirum gloriosa cupiditas dominandi. At falsa est ea gloria, quæ cum maxima conjuncta est iniquitate. Optime dixit Joannes Casa,

Gloria haud virtutis filia, quid valet?

Sed ad nostrum propositum, dicendum erit,

Gloria filia vitij, quid valet?

Et tandem finem in gloria ponere, ambitio est, haud virtus, cujus finis honestas est. Alius prætextus prolatus est à Rinaldo Albicio in Hist. Florentina, (Amm. hist.) suadente Lucensium urbis conquisitionem esse tentandam: quod in amplissimis imperiis delicta puniantur rectius, quam in parvis, exemplo quorundam comitum minorum, subditos suos tyrannorum in morem gravantium. At non sufficit bonum esse finem, ut actio compareat bona, opus est quoque mediis bonis, at bonum medium non est injustitiam committere, ut æquo vivant alii jure. Si acquisitio fieret secundum justitiam, utique argumentum bene procederet: licet illa major propositio, quod sub amplissimis imperiis melius vivatur, adversetur doctrinæ Aristotelis, qui eiusmodi exigit amplitudinem, ut cognoscantur personæ earumque merita:

alias perſpicuum eſt, non digniores muneribus præfici, ſed qui à commendatoribus gratia plus apud principem valentibus magis efferuntur. Alius prætextus eſt, quod reſp. ita tutior ſit, plus habens virium. Idem argumentum objiciebat Ghinus Taccianus, apud Boccacium, Abbati Clinienſi, quem in viis publicis deprædabatur, ut inimicitias cum comite S. Floris ſuſtinere poſſet. Bona reſp. ſuos cives bona diſciplina ſtrenuos reddere debet, eorumque virtute ab externis ſe præſtare tutam, ſimulque ſibi procurare ſocietatem cum aliis principibus adverſus potentiores, cum quibus eadē diffidentia illam perennem ſervare ſibi poſſit: non autem occupatione iniqua quod alterius eſt: enimvero ſimiles conatus ſæpenumero contrarios nanciſcuntur exitus. Samnites propter opportunitatem, & quod eorum intererat plurimum, urbem Capuæ poſſidere, conabantur eam occupare, at conatus ille cauſa exſtitit belli cum Romanis geſti, quorum imperio tandem ſubjiciebantur. Si verum eſt, quod retulit Guicciardinus, deſiderium invadendi Piſanam urbem, & Venetorum violentus conatus, ſemen exſtitit ſimultatum inter illos & Ludovicum Sforzam, quem ut caſtigarent, conſilium cæperunt conjungendi ſe fœdere cum Lud. XII. rege Galliarum, & accerſendi illum in Italiam, quæ ipſis extitit cauſa amittendi imperium continentis, quod poſtea magno labore, ſed diminutum recuperarunt. Poſſent ſimilia exempla quamplurima proferri, quæ brevitatis gratia omitto. Non itaque occupari poſſunt juſtè aliorum ſtatus, niſi bello quod juſtè geritur. Bellum juſtum tria poſtulat: ut cauſa æqua ſit; ut deliberatum ſit à perſona ea pollente auctoritate: & recta intentio boni finis. D. Thomas 2. 2. q. 43. art. 1. in corp. cauſæ juſtitiam ex ſententia D. Auguſtini ita deſcribit: quod cauſa juſta ſit, quando illi, adverſos quos arma parantur, ſua quadam culpa promerueunt, ut armis petantur. *Vnde* (verba ſunt D. Thomæ) *Aug. dicit lib. 83. quæſt. juſta bella ſolent definiri, quæ ulciſcuntur injurias, ſi gens vel civitas plectenda eſt, quæ vindicare neglexerit, quod à ſuis improbe factum eſt, vel reddere, quod per injuriam ablatum eſt.* Hactenus D. Thomas. Ex quibus bellum defenſionis tantum gratia ſusceptum juſtum colligitur, licet verbis non exprimatur. Sermo enim illi eſt de iis bellis, de quibus dubitare poſſet an eſſent juſta, videlicet ad vindicandas injurias ſuſcepta de quibus plus ambigitur, & ad repetendum ſua, de quibus minus. Et ſane diſſidentia ſunt ſuum repetere, & vindictam meditari. Vindicta enim ultra redintegrationem pœnam adjungit. Ita Judex crmina-

lis

lis cum subditis se gerit, ut læso non modo curet suum restitui, verum quoque prædonem puniat.

De injustitia in violanda fide.

CAP. XLVI.

DE fide servanda & firmiter promissis tenendis, quod ex propositis tertium membrum est, ubi princeps contrahentium unus existit, haud dubitare possumus, quid dicendum sit: quoniam pacta & promissa ad contractus pertinent, sumpto remissè quantum licet vocabulo. Recedere itaque à pactis conventis, repugnat justitiæ commutativæ. Ulpianus (ff. de pact. l. 1.) pro principio ponit naturali hominibus indito observantiam conventionum, pactorumque initorum, cum ait: *Hujus edicti æquitas naturalis est, quid enim tam congruum est fidei humanæ, quam illa quæ placuerunt inter eos servare?* Alio respectu cernimus quoque principiis moralibus insitis accedere: etenim virtus moralis inseparabiliter connexa est cum veritate activa, ut est apud Arist. (cap. 2. lib. 5. Eth.) *Quare cum moralis virtus habitus electivus sit; electio v. consultatrix, propterea oportet, si modo electio proba est, ut & ratio sit vera, & appetitus rectus, & eadem illa dicat, & hic persequatur: atque hæc cogitatio, seu mens, & veritas activa est.* Si igitur veritas adeò virtuti connexa est, electio falsitatis haud erit virtutis opus, est vero electio falsitatis in eo sita, quod mendacem se sistat non servando promissa, estque magis adhuc mendax, imo perfidus, si promittendo securè, non illi animus est servandi certò promissum. Cicero 1. offic. cum dicat, quod fides fundamentum sit justitiæ, innuit, ejus observantiam principium esse innatum. *Fundamentum autem justitiæ fides est, id est dictorum, conventorumque constantia.* Hinc D. Augustinus ad Bonifacium scribens, dicit & inimicis fidem esse servandam, cujus auctoritas relata est in Decretales. Idem dixerat Cic. primo offic. *Si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, in eo ipso fides servanda, ut primo Punico bello Regulus.* Idem detestatur fidem frangere, cum docet discrimen quod inter bellum est propter honorem & imperium gestum, & illud, in quo de vita decernitur & salute, quale illud erat cum Cimbris. Fatetur illud cum Carthaginiensibus

gestum esse propter imperium & honorem: sed quod eorundem perfidia promerita sit exitum pejorem. *Pœni*, inquit *fœdifragi: crudelis Annibal.* Ea propter merito diruta fuit Carthago, ut paulo ante idem tradiderat Cicero. *At Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt, nollem Corinthum.* Ceterum & inter Theologos convenit, promissorum fidem esse servandam. D. Thomas in summa (2. 2. q. 88. art. 3. ad. 1.) dicit: *Secundum honestatem ex qualibet promissione homo homini obligatur, & hæc est obligatio Iuris Naturalis. Sed ad hoc, quod aliquis obligetur ex aliqua promissione obligatione civili, quædam alia requiruntur:* quæ clausulæ sunt, & formulæ, & solemnitates à lege institutæ. Ita ut ex honestate promissum obstringat & promissum munitũ solemnitatibus civilibus, secundum justitiam obligat, etiam absentibus datum. Hancque opinionem, imo conclusionem tamquam fidei certæ ponit Dominicus Bannes (de just. & ju. in præan. ad q. 62. desp. 5. dub 2. §. 2. nota.) apud Theologos, cum inquit: de priori promissione (scilicet solemnitate munita) non dubium, quin etiamsi absenti fiat, transferat dominium. Et Navarra opinatur, quod promissum nudum obliget lege naturali, divina, & canonica: & caput 1. de pactis satis pro illo militat, quĩ Canon ex Concilio est Africano. Quando dehinc promissioni additur juramentum, D. Thomæ sententia est, quod obligatio vi facta obliget nihilominus propter juramentum, ratione cujus Josua in Scriptura sacra servavit promissum Gabeonitis juramento datum, cum id ab eodem per fraudem & mendacia elicuissent. Ethnici superstitionibus immersi suis Deos fingebant sibi Palicos filios Jovis & Taliæ perjurij punitores. Unde Silius Ital.

Et qui præsenti domitant perjura Paliti
Pectora supplicio.

Infinitæ res proferri in medium possent ad confirmandam obligationem, qua quis tenetur servare promissum fidemque: sed deprehenduntur tot experimenta, quibus cognita est veritas instinctu ipsius rationis, & facti pulchritudo, & contrarij turpitudo. Sextus Pompejus famulo Menodori sibi significanti, si juberet, trucidaturum se Octavianum & Antonium, cænantes una cum Pompejo in eadem navi, respondit, potuisse Menodorum id commisisse sua sponte tanquam assuetũ perjurij crimini, non sibi vero convenire id illi committere, nescienti fidem fallere, licet ita patris fratrisque interfectorum mortem ultus esset, aditumque nactus liberum ad Romanum imperium. Nec tamen mea sententia, omnimode integritati fidei satisfecit

fecit, significando, si Menodorus non rogata venia perpetrasset, non ægrè se laturum fuisse. Etiam necessitas servandæ fidei satis manifesta est. Nam dictis aliorum, promissisq; fidem omnem denegare, idem est ac vitam tollere. Ubi eo pervenit, ut fidere ulli nequeamus, ut de Alexandro Phereo dicitur, & Iugurtha, non vita amplius est, sed vivida mors, scilicet lenta mors, ut hujus vitam describit Sallustius. *Neque post id locorum Jugurthæ dies, aut nox quieta fuit, neque loco, neque mortali cuiquam, aut tempori satis credere, cives, hostesque juxta metuere, coram spectare omnia, & omni strepitu pavescere, alio atq; alio loco sæpe contra decus Regium noctu requiescere, interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere, ita formidine quasi vecordia exagitari.* Et ut summatim dicam, vivere nequimus sine mutuo commercio, nullum vero sine fide existit commercium. Quod & docuit Aristot. lib. I. Rethor. cap. v. *Infirmatis, violatisque pactis, tollitur inter homines commerciorum usus.*

Argumenta quare Princeps non teneatur fidem servare, eorumque solutiones.

CAP. XLVII.

NOn desunt ex adverso qui plane contrarium docent. Lipsius in sua politica (lib. 2. cap. 14.) vocat eos novos Etruscos doctores, innuens scil. Machiavellum, illiusque sectatores, ita enim ille in Rubrica ait, *spreti ab Etruria doctores novi.* Sententia, quam ille reprehendit, hæc est, quod princeps vel resp. non teneatur servare promissam fidem, nisi quousque in utriusque tendit commodum: volunt tamen ut fidei violatio velamine boni tegatur prætextus, vel quod ceteri prius non steterint promissis, vel amicitiam violarint. Ita Leo X. conquestus est, Gallos prius Regium armis invasisse, ususque prætextu est isto, fœdere se jungendi adversus eos cum Carolo V. cum tamen jam ante clam iniisset fœdus ex mente Guiccidiarni: aut ejus generis species aliæ, quæ nunquam desunt. *Perfidos* (ut est apud Livium) *neque causa deficiet, cur pacto non stent, semperque aliquam fraudi speciem juris imponent. lib. 9.*

Argu-

Argumentum Primum.

CEterum prætextuum dehinc fundamenta perpendamus. Ajunt itaque justitiam fidemque observandam esse à privatis, quod legibus subjecti sint, at principem omni esse solutum lege. Quale fundamentum pestiferum satis debile est. Princeps solutus est legibus & liber, in quantum exemptus est pœnis à legibus impositis, & immunitas à Scholasticis vocata est coercitiva sive coactiva, at non est immunis ab obligatione actionis imperatæ, quod est obstrictum esse legi directivè, ut scholæ etiam loquuntur. Imo addo ego, modo hoc dicto directivo, magis obstrictus est princeps, quam subditus, hac tamen distinctione: rerum imperatarum à legibus nonnullæ imperatæ sunt, quod bonæ sint, eæque sunt omnes actiones secundum virtutem: aliæ bonæ sunt, quoniam jussæ sunt, eæque leges sunt positivæ: verbi gratia, sextarium hujuscemodi esse mensuræ in hac vel illa urbe; magistratum vestiri habitu rubro vel nigro: res, quæ ante præceptum nihil referunt, sive hoc, sive illo fiant modo. Quod ad priores itaque, magis obstrictus imperans est, ut illas peragat, quam subditi, cum ad perfectiorem obligatus sit virtutem, & rex etiam virtute heroica præditus esse debeat. Quare ad actiones, exempli gratia temperantiæ à legibus imperatas, rex tenetur modo graviore, quam privatus, ita quoque ad eas fortitudinis, ceterarumque virtutum, & præsertim justitiæ, quæ modo speciali est in clientela regis. Quod ad leges positivas, nonnunquam etiã directè obstrictus est princeps propter scandalum, quod inde caperet populus: quemadmodum si rex alio sextario venderet, aut emeret, quam ordinato, & ceteris consueto. Præter hunc respectum, princeps absolutus illis non tenetur, quamvis si illas observet, magnam addat auctoritatem. Exempli gratia. Interdictio ferendi arma: illa incedendi numeroso comitatu, quod in urbibus factiosis sæpe vetitum est: hæ hujusmodi leges non obligant principem: at si principi placet eas observare, maxime illam de armorum gestatione, (illa enim de comitibus vergeret in majestatis diminutionem) magnam legi auctoritatem addit. Fridericus rex Neapoleos prohibuit gladij gestationem, fuitque primus, qui eum deposuit, quod in eo laudat Sannazarus.

Edicto

Edicto nuper cum tu Rex magne caveres
Audaci ne quis stringeret arma manu.
Deposuisse tuum vel primus diceris ensem,
Et monstrasse palam primus inerme latus.

Tandem finit:

Publica nimirum res tunc sibi constat, & æquum,
Imperium cum Rex, quod jubet, ipse facit.

Alterum argumentum est, quod princeps excedat fastigium humanum: ideoq; nec modis communibus uti debet, sed iis, qui illi prosint magis. Quod argumentum ex duabus constat propositionibus ambabus falsis. Quod princeps superet fastigium omne humanum, falsum est. Enimvero & homo quoq; est, ideoq; animal rationale, & hinc obstrictus principiis rationis, inter quæ principia est pactorum observatio: tantoq; magis obstrictus est ad ea observanda, quantum suo exemplo, quod ab omnibus suspicitur, & imitantur cuncti, id efficere posset, ut privati invicem infideles sint, quæ pernicies esset futura commerciorum & societatis civilis. Plinius in Panæg. Trajani in laudem ejus dicit: *unum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atq; eminet, quod unum ex nobis putat, nec minus hominem se, quam hominibus prodesse.* Sed & quod inde infertur falsum est; scilicet, si excederet humanum fastigium, quod promissa violare posset: quinimo contrarium potius verum est. Quo enim magis ad Deum accederet, qui de se ipso ait, *cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt*, tanto magis obstrictus foret, ad promissa data observanda.

Dicunt tertiùm, quod princeps velut custos boni publici metiri debeat observantiam promissorum, non ex vi factæ obligationis, sed ex utilitate publica, quæ inclusa est utili principis ipsius, qua cessante, haud servandum sit illi ullum pactum initum, tanto magis si loco utilitatis damnum inde eveniat. Hæc maximè speciosa ratio est, sed jam tum ostendimus, utile principis, vel status & commodum publicum, non semper idem esse, & ex utilitate publica, tanquam fine, non ex illa status actiones dimetiendas esse. Sed perpendentes etiam ipsum utile commune, advertere oportet, quod opinio veracitatis & observantiæ strictæ promissorum, quæ opinio provenit inde, quod quispiam est talis, præter honestatem tam utilis est publico, ut paucæ utilitates reperiantur, quæ illi exæquentur. Profero ad confirmandum quæ dicta sunt locum ex Cicerone: (lib. 2. off.) *Regum, populorum, nationum portus, & refu-*

gium Senatus. Nostri autem magistratus, Imperatoresq; ex una hac re maximam laudem capere studebant, si provincias, si socios æquitate, & fide defendissent. Ut ita ex fide proveniret, quod reges, populi & nationes spontaneo obsequio & amabili observantia colerent Senatum Romanum, ex eoq; penderent. Quid amor hic conferat, patefacit exemplum Cyri cum Crœso, qui ab amicis suis ad nutum collegit thesaurum uberiorem, quam fuisset habiturus, si ejus vice, quod inter amicos distribuendum erat, id alicubi reposuisset. Nero mittebat Romanis subsidia magna bello Carthaginiensi, etiam non rogatus. Titus Livius. *lib.21. Pollicitus est, quo animo priori bello populum Romanum juvenis adjuvisset, eo senem adjuturum, frumenta, vestimentaq; se legionibus Consulis, sociisq; navalibus gratis præbiturum.* Et post cladem Cannensem attritis adeo viribus Romanorum, nihilominus Ottacilio Duci militum præbuit aurum ad stipendia militibus exsolvenda, & frumentum in sex menses. Ceterum si re vera pactum principis tenderet in perniciem extremam reip., etiamnum foret servandum? Respondeo quod non: enimvero, aut a principio deceptus fuit, quando princeps promisit quidquam adeo damnosum reip., aut coactus, aut verò res adeò immutatæ sunt, ut fieri nequeat, quod primum licebat: quæ exceptiones observantiam tollunt. Quod enim ad fraudem, aut vim, erat edictum prætorium, ut recenset Cicero, (lib.3. de offic.) *pacta & promissa servanda, quæ nec vi, nec dolo malo facta sint.* Quod ad rerum immutationem, cum nimia est, ut promissum intercidat, ex consideratione rerum ipsarum intelligi potest. Promisi me daturum commodato amico equum: eodem momento nuncium affertur mihi, eundum mihi esse ad servandam patri vitam, quæ aliàs periclitabitur: sane potius in commodum patris ipse uti eo debeo, quam dare amico commodato. Est inter binas civitates fœdus mutuæ defensionis gratia initum, contingit uni inundatio ab immenso exercitu barbarorum, qui tendens aliorsum, non lacessitus, non nocebit alteri; hæc non servare debet initum fœdus, cum defensio desperata sit; enimero si ipsa foret obsidione cincta, pacisceretur potius, aut se daret in potestatem hosti, quam quod conflictari vellet cum periculo imminentis excidii. Sit itaq; conclusio: fides data & promissum servari debet à principe, & rectoribus rerump. majori firmitudine, quam a privatis, prout majori virtute instructi esse, eamq; præ se ferre illi præ his tenentur. Hinc in proverbio dicitur, REGIS VERBUM, innuens promissum securum & inviolabile. Hæc regula est, quæ cum promissum juramento munitum

est

est, certior longè est, minusq; admittit limitationes: nam & qui vi coactus promisit quidpiam addito jurejurando, promisso tenetur, quousq; non liberabitur a juramento. Hæc est doctrina D. Thomæ. Præter ea quæ allata sunt, confirmo porro conditionem opinione super re hac Romanorum, quando florebat resp. hominibus & virtute. Posthumius itaq; Consul verba faciens ad Senatum Romanum in sui ipsius detrimentum hæc dixit verba: *neq; ego inficias eo P. C. tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur.* (Tit. Liv. lib. 9.) Notum quoq; est, quanti fecerit fidem suam Regulus Attilius. Sed ultimò id probo per eosdem adversarios, qui nolunt, ut ostendatur aperte nolle pacta servare, sed ut cautelis & excusationibus demonstretur obligationem in proposito casu evanuisse. Ita ijdem fatentur non stare promissis, turpe esse. Sed ut turpitudines voluptatum corporis absconduntur ab oculis aliorum tenebrarum adminiculo, eodem modo docent fallacias & artificia fraudulenta occultandi vigorem obligationis factæ, ac si per quendam casum exspirarit. Jam non inficior dari quandam a regula exceptionem: una est, si res promissa vergit in damnum ejus, cui promissa est: velut reddere gladium commissum vesano: altera, si fieri nequeat ab eo, qui promisit: & impossibile capitur hoc loco non tantum metaphoricè, sed & moraliter, quo sensu quod difficile admodum est, impossibile reputatur, ut tradit Aristoteles. Sed addendum etiam est, quod moraliter non faciendum est illud, quod fieri nequit, nisi adversum rationem. Scilicet, si defensores partis cujusdam arcis, ad quam ex exteris nisi hostes accedere non solent, lege in se recepissent scelopeto quemcunq; ignarum tesseræ militaris petere, militum vero unus e longinquo appropinquantem patrem cerneret, haud hostem, non occidi potest sine magno scelere, etiamsi aliter conventum sit, & hic quoq; eandem nesciat. Aliæ exceptiones sunt fraus & vis. Et sane actio involuntaria propie non humana est, secundum Aristotelem. (lib. 3. Eth. cap. 1.) Ideoq; nec infert obligationem. Et ita edicto prætorio excepta sunt pacta per fraudem inita, & per violentiam, ex quibus conditionibus hoc violentum est, illud ignorantia. Unum alterumq; horum actionem efficit involuntariam: cum involuntarium definitum sit, quodcunq; fit per vim & ignorantiam. Sed quænam ignorantia, & quæ vis quidpiam involuntarium efficiat, tradit Aristoteles; idemq; describunt Theologi & Legum doctores, ad quos remitto lectorem. Non est involuntaria quævis actio quam in universum nollemus, at eligimus cum suis circum-

ſtantiis: velut facultates in mare projicere, ad navem ab onere liberandam vento & fluctibus jactatam. Alias neutiquam facultates noſtras projicere vellemus, ſed ob circumſtantiam liberandi navem ab onere cupimus. Quare non quidvis quod ægrè promittitur, obtinet conditionem, quod coactè promiſſum ſit, ut irrita fiat obligatio: aliàs nulla obligatio a victis data valida eſſet futura, ſuccederetq; axioma illud, quod in vituperium tribuebat Romanis Pontius Heremus. (Tit. Liv. lib. 9.) *Nunquamne cauſa deficiet, cur victi pacto non ſtetis.* Sed non mihi propoſitum eſt deſcendere ad res adeo minutas, ſufficiet dixiſſe, quod loco exceptionum juſtarum non transeundum ſit ad cavillationes & prætextus fallaces: in illam enim notam incurreremus, quæ Romanis a Samnitibus, licet iniq; dabatur, *& ſemper aliquam fraudi juris ſpeciem imponitis.* Quæ macula fœda eſt privatis, rectoribus rerump. & principibus fœdiſſima, ob ſummam dignitatem ipſorum ſtatus, quæ omnem defectum in aperto ponit, & obeminentiam virtutis, ad quam tenentur.

Oppugnatur illud, cum debitum, quo privatus privato obſtrictus eſt, debitori condonatur: itidem cum debitori tempus, ſive mora conceditur.

CAP. XLVIII.

VEnio ad directionem juſtitiæ commutativæ reſpectu privatorum inter ſe. Cujus primum caput eſt, ne princeps, vel principatus, quicunq; etiam ſit, ſufflaminet ejus rectam adminiſtrationem. Quod duobus contingere ſolet modis, magis generali uno, altero minus. Generalis magis, quando respublica, exempli gratia, oligarchica non favet plebeis, ut par eſt, ut conſequi poſſit ſibi a divitibus & potentibus debita, largiendo hiſce privilegia limites excedentia. Idem foret, ſi modo respublica Veneta nobilibus privilegium concederet ſuper debitis, quibus civibus & plebeis obſtricti ſunt: quapropter impediretur, aut difficilior fieret debitorum exactio: unde tamen abeſt quam longiſſimè iſta bene inſtituta respublica. Et tandem, cum illa pars quæ regit, moras obtendit, ut ſui cogi nequeant ad diſſolvendum, quæ debent parti excluſæ: quod eſt injuſtitiæ patrocinari

nari loco defendendi & administrandi justitiam. Minus generale impedimentum est, cum principes & magistratus longiores, vel breviores moras concedunt, & nonnunquam omnimodam debiti sublationem, ex quibus hoc planè iniquum est, tollendo suum illi, qui nullo illud amisit crimine. Hanc iniquitatem detestatur etiam Cicero. *Qui pecunias creditas debitoribus condonandas putant, labefactant fundamenta reipublicæ.* Dilationes & moræ etiam non sunt justæ: esse enim potest, ut quod credidi, mea mihi ad vivendum attributa portio sit, hincq; graviter patiatur familia mea ob moram debitori concessam: præterquam quod omni modo illa mea res sit, quæ adversus meam voluntatem & pactum retinet debitor meus, quapropter me meo privat jure sua concessione princeps. Unum argumentum defendit factum, quod non sit solvendo debitor verè non simulate, cui rei remedio est cessio bonorum, & mora quinquennalis; estq; fundamentum rei, quod debitor destituatur bonis, quibus debitum dissolvere possit, & lex hanc illi facit gratiam, ut ob debitum in carcerem conjici nequeat, quod æquum est: idem enim creditor quid commodi feret ex captivitate miseri? Verum quidem est, quod si deprehendatur debitorem pravum contraxisse æs alienum facultatibus majus luxu voluptatibq; nimiis, quod mereatur puniri non leviter in exemplũ fraudulentorum; etenim de alieno sumptus faciebat, & sciens se eo esse loco, ut nunquam creditam pecuniam reddere posset, mentiebatur, cum conveniretur redditurum alteri, & planè eum defraudabat. At si mora concedatur in præmium subditis, & propter facta egregia peracta in publicum commodum, non est præmium æquum, cum ijs ex publico largiri oporteat, non ex privato. Non tamen inficias eo, si contingat ministerij publici ergo quempiam abesse longiusculè domo sua, & administrationi suarum facultatum per breve tempus deesse, quod isti possit immunitas a forensibus molestiis concedi: at vero si absentia diuturna foret futura, aut pro eo solvat respublica, aut permittat ut satisfaciat, si tenetur. Cernimus talem fuisse Romanum morem: enimvero Cæsar a creditoribus importunis distinebatur, quominus in Hispaniam ad Præturam capessendam contenderet: eamq; ob rem necessum erat, ut Crassus centies nonagies novies 11--5 pro eo intercederet. Laudat Plutarchus curam, quam impendit Cæsar, in obæratorum & creditorum in Hispania medendis controversiis. Statuit enim ut ex debitoris proventibus ferret quotannis creditor bessem, reliquum rediret ad dominum, quoad æs alienum esset dissolutum. At colligere nequeo, quomodo tale medium lau-

dem mereatur, nisi forte tanta foret obæratorum multitudo, & hujusmodi, ut periculum minaretur civilis seditionis, si ordinaria juris via procederetur. In tali enim casu cupere potest princeps vel respubl. ut civis suum incommodum dicet communi saluti. Concludamus posita regula generali, quod princeps vel respubl. non debeat condonare debitori debita cum privatis contracta: sitq; regula altera, exceptionibus limitata, quod nec etiam mora concedenda sit: quoniam & condonare debita, & concedere moras adversantur justitiæ commutativæ, quæ vult, ut quisq; suum habeat: ideoq; & jus quæsitum, ut legum periti appellant, communiter dispensationem non admittit, ubi dominus non amiserit sua culpa & reatu. Sed dubitabit hic quispiam de eo quod asserui, quoniam cernimus concedere legem præscriptionem & usucapionem, quod est transferre veri domini jus in alium. Præmitto hoc loco tanquam notum, quid sit præscriptio & usucapio apud Juris peritos, & Theologos quoq;, qui a legum peritis & canonum interpretibus similia mutuantur vocabula: remitto itaq; lectorem ad Instituta & Codicem, ubi Doctores, & ad Canones qui explicant, approbantq; unam alteramq;. Respondeo itaq;, quod in usucapionis & præscriptionis negotio lex tantum abest ut offendat justitiam commutativam, ut etiam stabiliat securitatem privatorum dominorum. Nam si aliorum foret arbitrij, dicam mihi scribere propter bona a meis antecessoribus ultra hominum memoriam possessa, interventu instrumenti cujusdam antiqui, cujus abolitio mihi esset incognita, omnis mea possessio futura esset incerta: quæ caussa est cur lex nolit, ut res possessæ elapsis quadraginta annis quocunq; prætextu in litem vocari possint, si immobiles sint, si vero mobiles, tempus brevius exigitur. Ita ut securitatis privatorum dominorum ergo introducta sit una alteraq; in remedium, simul etiam puniat negligentiam dominorum, qui tamdiu cessarunt ad prosequendum & exigendum jus suum. Quare ab una parte in pœnam negligentiæ tollit jus & dominium neglectum, ab eo qui verum dominium habebat: ab altera parte tutos reddit a litibus & fraudibus fundos civium, quæ exoriri possent ob temporis longitudinem.

De

De electione bonorum judicum.

CAP XLIX.

DE electione judicum bonorum, qnalis esse debeat & quomodo, satis dictum est superius capite 37. *de merito quantum ad bona publica* &c. ubi judex comprehenditur sub magistratu, imo adhibita auctoritate S. Scripturæ de judice sermo fuit. Quare superest hic tantummodo ut proferamus, quomodo avertenda sint impedimenta ad nanciscendum judicem bonum, simulq; quomodo judex cura Principis servandus sit in bonitate sua. Igitur quoniam auctoritate divina comprobatum est, teneri judicem non solum alienum esse ab avaritia, sed & illi infensum vitio: hinc venalia exponere sive directè, sive indirectè, judicum munera, plane repugnans est bonæ eorundem constitutioni: nam qui emit, vendere vicissim vult. Quare saluberrima fuit sanctio illa Pii V. quam refert, laudatq; Martinus Navarrus, (Manual cap. 25.) cujus verba sunt: *nemini inposterum licitum sit, aut per nummos, aut per merces, aut largitiones promissionesve rerum aliarum, aut intercessiones aliorum, vel aliter, quomodo etiam sit, conari ut consequatur aut obtineat dignitates quasdam & officia, quibus Jurisdictio copulata sit: & si ullo modo dici vel cogitari possit, quod hisce contraventum sit ullatenus, volumus ut illius, qui contravenit, sine remissione bona omnia statim fisco adjudicentur, ut amittat tam privilegium Doctorale, quam omnia officia tam secularia, quam ecclesiastica, quæ adeptus est, & tandem ultimo supplicio afficiatur.* Ita semper ille laudandus Pontifex. Sed quid utilitatis attulit, sancta illius mens, & lex, si non observatur unquam, nec hodie memor illius quisquam est? D. Thomas in pulcherrima quadam ad Ducissam Brabantiæ responsione in disputationem trahit, an venundari possint officia, scil. quæ jurisdictionem conjunctam habent, ponitq; binas conclusiones: altera est, quod licitum sit ea vendere, at observatis binis conditionibus: ut venundentur personis, quæ habentur idoneæ ad ea administranda: secundum, non tàm caro pretio, ut impensi sumptus recuperari nequeant a muneribus præfectis, sine subditorum onere & damno. Altera conclusio est, quod non expediat ea vendere, quamvis sit licitum, nam secundum Apostolum, multa licere, quæ non expediant. Pono verba ipsa secundæ conclusionis, ejusdemq; ratio-

nem

nem, ut apud eundem D. Thomam loco citato leguntur. *Sed tamen talis venditio expediens non videtur. Primo quidem quoniam contingit frequenter, quod qui essent magis idonei ad hujusmodi officia exercenda, sunt pauperes, ut emere non possint, & si etiam sunt divites, illi qui meliores sunt, talia officia non ambiunt, nec inhiant ad lucra ex officio acquirenda. Sequitur igitur, quod ut plurimum illi officia in terra vestra suscipiant, qui sunt ambitiosi, & pecuniæ amatores, quos etiam probabile est subditos vestros opprimere, & vestra etiam commoda non sic fideliter procurare. Unde magis videtur expediens, ut boni homines, & idonei ad suscipiendum vestra officia eligantur, quos etiam invitos, si necesse fuerit, compellatis; quoniam per eorum industriam, & bonitatem majora accrescent vobis, & subditis vestris, quam de prædicta officiorum venditione acquirere valeatis.* Hæc Divi Thomæ digna sunt ut legantur, & in usum deducantur in præsenti prava consuetudine, quæ in statibus amplissimis & in medio positis ad imitandum viget, in quibus venduntur præcipua munia.

Unum in adducta doctrina non plane mihi placet, estq; quod venditio sit licita, etiamsi non expediat: idq; propter argumentum, quod postea profert, quod non conducat ideoq; quod subditis oppressionem conciliat: ita enim communi utilitati subditorum adversatur. At vero omne illud, quod repugnat communi utilitati subditorum, tanquam quod adversum sit recto fini regiminis, iniquum est, & illicitum; & ego insistens primo meo fundamento, subjungo, quod impediat rectam administrationem justitiæ, cujus Princeps custos est. Quare iniqua est ejusmodi venditio & fugienda penitus, ut mihi videtur, etiamsi Navarrus cum Thoma defendat licitam esse. Sed revertens ad ea, quæ ego ex dictis D. Thomæ probo, quæ cetera omnia sunt, etiam Plato ita opinatur, avaros & ambitiosos non regere bene, nec esse posse magistratus bonos. Platonis verba sunt. (lib. 1. de justo.) *Hac igitur de causa, neq; pecunia, neq; honore ducti boni viri imperare volunt; neq; enim aperte pecuniam magistratus præmium accipientes mercenarij vocari volunt, neq; clanculum fures, neq; rursus honoris causa; neq; enim ambitiosi sunt.* Sacri canones (Ne Prælati vic. su. cap. 1. 2. 3.) vetant jurisdictionem spiritualem, & ecclesiasticam vendere: argumentum etiam seculari competit, hoc enim fertur, (eod. cap. 2.) *quod ad sacerdotum gravamen, & subversionem judiciorum, non sit dubium redundare.* Jam effectus subversionis judiciorum complectitur etiam jurisdictionem secularem: ideoq; Panormitanus (in d. tit. cap. 1. & 2. ne

Præ-

Prælati vic. su.) extendit quoq; ad Principes seculares, & ad lucrum ab iis captum pro muneribus secularibus suæ jurisdictionis, vocans *illud* sordidum, quodq; illud capientes mortale committant peccatum. Et testatur Navarra (d. loc. manual. cap. 25.) communiter receptum esse Panormitanum: licet ille velit dictum restringere ad personam, quæ superiorem agnoscit. At verius est dictum Panormitani absolutum, quam Navarræ limitatum. Sit itaq; stabilita conclusio, quod munia judiciaria nullo modo venalia sint exponenda. Sub qua conclusione comprehenditur, quod officia quæ inserviunt judicio civili vel criminali non venundanda sint. v. g. illa officia, quibus qui præsunt sententias tam civiles quam criminales expediunt: enimvero illi ut resarciant quod impenderunt, ulteriusq; lucrentur, sæpenumero stratagemata machinantur pauperi plebi, pejora exactionibus turcicis. Nec vero judices remedium huic rei sufficiens invenire possunt: nam publicani conqueruntur apud cameram Principis cum protestatione, quod in futurum proventus imminuentur, sicq; minus ærarium principis augeatur. Ut ita eo respectu judices etiam integerrimi non nihil dissimulent: at post illa percipientes insigne augmentum lucri, quod ad eos etiam ideo redundat, accomodant illi rei progressu temporis conscientiam & desiderium. Hæc res proh dolor hodie ubiq; in usu est. Resp. Veneta hac in re singulari exemplo versatur. Ad urbes enim & regimina momenti majoris nobiles mittunt, qui longe remoti a lucri desiderio, regimen egregia laude excercent, officiisq; præfectos admodum observant: in regiminibus minoribus, quorsum sæpius ablegant nobiles, minus divites minusq; ornatis virtutibus, subveniunt indemnitati populi severa pœna, sine respectu nobilitatis ministeriis præfectorum, si sontes deprehendantur admissæ injustitiæ. Polybius inquit: Romanos rem turpissimam habuisse lucrari ex commissis administrationibus provinciarum, ut ex adverso Carthaginienses quodvis tale lucrum gloriosum reputabant. Confirmat Cicero (lib. 2 de offic.) contemptum lucri in antiquis rectoribus Romanis provinciarum observatum, ubi inquit: *nostri autem magistratus, imperatoresq;, ex una hacre maximam laudem capere studebant, si Provincias, si socios, æquitate & fide defendissent.* Jam si principes ethnici tantam sibi præfigebant in suis regiminibus honestatem, quid decebit facere Christianos principes, interq; eos magis conspicuos? Quale genus regiminis tenentur illi referre? quod justitia abundet, nec in ulla parte vacillet; quod charitate affluat, quæ usq; ad severitatem pœnarum transcendat in

gratiam amoris divini : quod in eminentia finis sui, aut amiserit, aut plurimum infregerit desiderium bonorum minorum, voluptatum, amplitudinis suæ vel suorum: sed se ipsum dederit voluntati divinæ in utilitatibus subditorum quærendis, & magna industria procuret notum facere exemplo vere Christiani imperii, quanta differentia sit inter legem Christi & illius institutionem, & superstitiones infidelium.

Ceterum cum non sit satis elegisse bonos judices: cum ob humanam fragilitatem corrumpi possint, quod opportunitates peccandi nacti sint, & frequentes occasiones, ex auctoritate magistratus sui; quare opus est, ut princeps studeat retinere eos in bonitate principio in illis vel cognito, vel ficto; nam magistratus insignes & continui corrumpunt animos: nec est cujuvis ingenii ferre incrementum prosperæ fortunæ. Est quidem remedium unum, sæpius eos mutare : sed est remedium quod difficultates patitur plurimas. Principio enim electiones multiplicantur, & ubi complures fiunt electiones, haud aliter fieri potest, quam evenire errores plurimos in imperiis amplissimis, ubi competitores ignoti sunt munia conferenti, & ex relatu fautorum sæpius meritum falsum nunciatur. Præterea quendam virtutibus ornatum in præfecturas longe remotas ad breve tempus ablegare, insigne affert detrimentum : cum cunctis necessum sit domum ornare splendidè, quod quocunq; fiat modo, una cum itione sumptuosum est, & molestum admodum. Nec forte foret inutile, ubicunq; resideret quispiam pro principe, esse ibi domum ornatam ex publico ærario, ita ut in inventarium relata sint quæcunq; ornamenta per ministros camerales, aut fisci principis præfectos, minimum suppellex pretii majoris.

Credo esse remedium optimum Principem certis diebus sui aditum præbere, & audire querimonias oppressorum, eas diligenter examinare, quæ ad iniquitates judicum pertinent, & ministrorum suorum, & si eos deprehendat culpæ obnoxios, ut in casibus minus gravibus severe illos admoneat, in gravibus severè eos puniat: enimvero qui sub pallio, & cinctus gladeo justitiæ, hoc est auctoritate publica, injustitiam committit, reddit peccatum, etiamsi sua natura non grave, eo respectu gravissimum.

Cæsar Valentinus aliàs homo perditus amputari jussit caput Raimundo ministro suo in foro Cesenatium, ubi sedem suam ex locis sibi subjectis haud paucis fixerat, ob querimonias illius civitatis populi, & ceterorum subjectorum. Cambises curabat detrahi iniquo judici pellem, eaq; operiri sellam,

cui

cui insidebat filius defuncti jus dicens populo, quem volebat patri in officio suede re. Et quoniam longiusculè remotorum a sede sua pauci ipsum adire queant, tantummodo schedis memorialibus de injuriis conquerantur, non vero contemnat princeps lamentationes illorum, cognoscat eas, & justè dolentibus justitiam reddat manifestam. Clemens Octavus admirabilis fuit in continendis in officio præsidibus provinciarum, etiam legatis, magis adhuc minoribus præfectis muniis. Videtur post illa axioma invaluisse, non esse ministrum dignitate sua exuendum, & ita non punitur: aut si quandam luit pœnam acerbæ objurgationis, aut semotionis ab officio, fit tali pacto, ut non appareat in pœnam iniquitatum a dolentibus relatarum dari: cum ita dolentibus jussa non innotescant. Qui agendi modus populum reddit dubium, & cum spei videant parum, maximam partem perferunt injurias & mussitant: & judices, muniisq; præfecti confirmant se in eo, ut pro lubitu agant suo.

De impedimentis quæ administrationi obsistunt justitiæ, & primum quæ propter potentiam debitorum obveniunt, ejusq; rei remedia.

CAP. L.

CEterum non obstante æquitate judicis, obstacula quædam sunt, quæ impediunt justitiæ executionem, quorum alia proveniunt ex debitorum potentia, alia ex artibus, astutiis, & fraudibus Advocatorum, Procuratorum, Scribarum, Notariorum, similiumq; ministrorum. Quod ad potentiam debitorum, alicubi tanta est, ut non audeant judices in eos sententiam ferre: alicubi executores, non audent in bona damnatorum mandata a judicibus tradita exequi: alicubi judices rectè sententias dicunt, & ministri jussa exequuntur, at creditores, cum illis hoc pacto molesti sunt, non tuti sunt, ne ob vindictam ipsi lædantur, non nunquam occidantur. Remedia adversum hoc impedimentum varia sunt excogitata, & adhuc excogitari possunt, quæ ad bina capita hoc modo reduci possunt: aut præstare, ne quis civium potentia nimia crescat, aut efficere, ne quis audeat abuti

ea in opprimenda justitia. Quod ad impediendam potentiam nimiam, Lycurgus conabatur illud præstare æqualitate facultatum: (Liv. lib. 6. c. 35.) deinde Romani ea lege, ne quis plus quam quingenta jugera agri possideret. Potentiæ nimium auctæ opposuerunt Athenienses Ostracismum, haud simpliciter rejectum ab Aristotele. At impedire, ne existat inæqualitas notabilis etiam inter subditos ejusdem status, haud quaquam fortè res est quæ fieri potest, nec etiam planè utilis: enimvero necessum est intercedere discrimen, inter divites & egenos, alias si omnes divites forent, quis daret operam exercitiis, quæ manu fiunt laboriosis, & exiis aliquibus sordidis & vilibus? nemo privatus serviret alteri, & tandem esset defutura commoditas omnis, & plurima ad vitam necessaria, ut colligitur satis ex Aristophanis Pluto, quorsum remitto lectorem. Datur porro inæqualitas inter nobiles & ignobiles, & inter nobiles ipsos; sed quæ magni refert differentia, observatur in togata virtute & militari, quæ efficit sæpenumero inæqualitatem insignem admodum, maximè si accedant beneficia publico excedentia. Furius Camillus, qui præter captos Vejos, & partas alias plures victorias, Romam è Gallorum manibus recepit, quantum excedebat ceteros Romanos cives? Scipio Africanus, qui præter Hispaniam subjugatam, finem imponebat clade Hannibalis secundo bello Carthaginiensi, quod satis periculosum fuerat Romanis, quomodo non poterat amplitudine ante cellere ceteros Romanos cives? Quare optimè dixit Seneca, quod sua amplitudine libertati Romanæ *scrupulum injiciebat*, idemq; exilium voluntarium elegerit. Neq; etiam utilis est æqualitas: etenim omisso discrimine ante prolato inter divites & egenos, etiam principatibus majorem splendorem conciliat dignitas subditorum: veluti in Gallia, Hispania, & Anglia claritatem addunt istis Monarchiis subjecti Barones, & splendidis dotati titulis. Nec etiam in Italia desunt subditi excelsis titulis ornati, qui ornamento sunt suis principibus cum comparent, tam in pace, quam in bello. Fabula Briarei, (Homer. lib. 1. Iliad.) qui tutum, & immunem præstabat Jovem a conjuratione facta a ceteris Diis, demonstrat, quod majori auctoritate, & hinc meliori successu in rebus arduis principibus inserviant homines excelso loco, quam infimo nati: ut tamen animus mihi non sit negare per ea, quæ dixi, quod summum fastigium virtutis non superet excellentiam alterius cujuscunq. boni. Est itaq; rectius consilium, curare ne potens abuti velit potestate sua, ad opprimendam etiam in sui dispendium justitiam: quæ voluntas provenit, aut ex amore honestatis, aut metu pœnæ, alicujusve mali, secundum tritum illud.

Ode-

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Ad primum ducuntur homines optima institutione. Ad eandem laudabilem animi moderationem tendebant antiquæ leges equestres, quibus se obstringebat ritè vir ordinis equestris ad juris defensionem: nam simul ac gladio accingebatur, hæc illi dicebantur verba, binas acies significare justitiam & fidelitatem, at tuendum pariter egenum adversus divitem, & debiliorem contra potentiorem, ne potentior istum pessundet. Remedium timoris magis generale est & violentum, ideoq; & ipsum divisum tam gradibus quam speciebus. Distinctio graduum est, ut timor magis minusq; gravis sit. Gravissimus ille est, quem Muscoviæ primatibus magnus Dux instillat, qui suo arbitrio ex nobilibus plebeios facit, & ex plebeis nobiles, per quod retinet in timore perpetuo, & maximo, imo servili, quemlibet qua etiam sit amplitudine & præstantia. A metu hoc excedenti qui imperio tyrannico convenit, progressus fit ad gradus alios medios, quorum ille satis adhuc eximius est, quem legum severitate & pari executione invexerunt Summi Pontifices in ecclesiastico statu. Sixtus V. legem condidit, pœnam dictitantem mortis cuicunq;, quæ etiam sorte foret, remoranti quocunq; modo executores in negotio executionis, quam etiam severè observari curavit. Eaq; propter suspensus fuit juvenis, quod ministris volentibus decretum exequi, & capere bona non ad debitorem pertinentia, nonnihil obstiterit. Clemens IIX. vita spoliavit magistrum domus Cardinalis Farnesii, quod lictoribus dixisset, revererentur domum illius Cardinalis. Cesenæ vita privarunt Balthasarum Tibertum Comitem montis Giottonis, quod lictori dixisset, executionem cupienti peragere domi viduæ nobilis, cui ille patrocinabatur, caperet potius hoc, quam illud pignus, quod tamen valoris ejusdem erat, nec mandato impar. Propter hujusmodi imperii severitatem, similesq; alias in statu isto hodie celerrima est executio sententiæ adversum potentes latæ, cum non tam metuantur barones & titulis præditi, ut domibus eorum sententiarũ executio non peragatur sine ulla difficultate. Et pro securitate creditorum, in procurando quod illorum est, aliæ datæ sunt leges, quæ pœnam mortis dictitant, injuriis occasione litium alicui illatis, quæ pœnæ facto comprobato severe ad effectum perducuntur.

Alius timoris gradus satis acer, attamen mitior & præstantior ante dictis, cum quidpiam quasi timoris filialis in se habeat, existit, si Princeps gravi admonitione magnates adhortabitur primoresq; Regni, quod sua excidet gratia, quicunq; debita sua non persolvet, aut re dubia minus potentes impediet jus suum persequi, quodq; ejusmodi justitiæ opressionem in sui opprobrium sit tracturus. Credendum est, quemlibet eorum lubenter creditoribus satisfacturum esse, & horum exemplo minus potentes commotum iri, ut pares se gerant. Admonitio severa principis auctoritate pollentis ad magnates fulgur est, quod sine fulmine alio ferit & terrorem incutit. Fulgur fuit illud Cæsaris ad suos milites veteranos tumultuantes, qui solum hoc, quod Quirites appellabat, (quo facto eos missos faciebat) adeo terruit, ut supplices veniam rogarent, & apud exercitum se retinerent. Versabatur inter hos gradus, & remedia tali mediocritate mos ille Cardinalis Justiniani Legati apud Bononienses, eratq;, quod cum quispiam satis probasset debitum, quo illi obstrictus erat potens nobilis, jubebat de suo creditori persolvi, & postea repetebat a se solutum vicissim a debitore, qui sine alia vi persolvebat debitum, & si fuisset opus executione, ignominiam tulisset a Legato, non a suo creditore, & ita judicium finiebatur magis prompta expeditione, majoriq; securitate ex parte creditoris vilis, & minus potentis.

Quod nam ex hisce remediis sit præferendum, absolutè definiri nequit; enimvero superius vidimus, quod in eligenda pœnæ gravitate majore vel minore, plus una re sit perpendendum, & in specie quod populi propensio spectanda sit, si forte longa consuetudine peccato cuidam jam consuevit. Applicans res illi ibi prolatas earumq; fundamenta ad nostrum propositum, dicerem, in optima rep. adhibendum esse incitamentum novum ad virtutem justitiæ, & ita denuo accendendum esse amorem honestatis in illo, qui indè affectu quodam compulsus deviasset, & si posthac persisteret in sua iniquitate, tanquam disciplinæ civilis incapax, exesse juberetur è civitate, cujus indignus filius est & civis. In ceteris rebusp. non optimis, scilicet ubi deest optima educatio, distinctione uterer, si commune ingenium personarum proclive adeo esset ad dolorem & vindictam, ut opus esset valenti remedio ad sanandum, eo casu cura in statu ecclesiastico recepta necessaria foret; quo in statu, anteaquam Sixti severitas, quam maximam in partem postilla secuti sunt successores, repressisset feroces animos, vigebant partium studia per cædem & sanguinem, & efferè vindictam suscipiebant injuriarum, quà verarum, quà fictarum,

ctarum. Sed summatim, non est utile nimium implere timore servili, (qualis est ille pœnarum) nobiles & excelsos equestris ordinis viros, ne perdant honestos spiritus decentes sortem eorum, utq; majori animo, cum opus est, Principi & reipublicæ inservire possint. Non displicuit Carolo V. generosum Albani Ducis responsum, qui rogatus ut palatium suum Carolo Borbonio in hospitium concederet, dixit, non se obedientiam suam suæ majestati regiæ posse negare, sed quod egresso Borbonio crematurus esset illud, velut receptaculum quondam proditoris. Ille Princeps, qui subditos nutrit timore erga se servili, militarem iis exuit animum adversus inimicos publicos. Quare temperanda sunt contraria hæc momenta rerum, & sic ponderandæ pœnæ. Eamq; ob rem jam nonnihil moderaminis bulla Sixti passa est: & sacrum concilium, sine cujus mandato nemo in Provinciis vita privatur, non levem rationem habet personarum, & casuum nunc temporis: videre enim est spiritus demissos planè: & si aliter ageretur, periculum esset, ne tollendo oppressionem minus potentium, incideretur in potentium depressionem etiam innocentium, velut expositorum falsis executorum nunciis. Ideo lex communis pœnam dictitabat pecuniariam impedienti executionem jussorum judicis. Finio hoc axiomate: cum virtutes morales sitæ sint in medio binorum extremorum vitiosorum, attendere oportet, cum leges præsertim conduntur, ne in unum extremum incidamus, fugiendo alterum.

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines,
Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

In Malabar ait Marcus Paulus (lib. 3. cap. 20.) morem esse, ut si creditor cingere suum possit debitorem circulo in terra descripto, hic inde exire nequeat antequam satisfactum sit creditori, aut caverit de debito. Et recenset Regem istius loci circulo circumdatum esse a mercatore quodam peregrino cui debebat, tum vero noluisse eum inde egredi, nisi soluto mercatori debito: eaq; ex re Regem apud populum nomen egregiè justi acquisivisse.

Im-

Impedimenta, quæ obstant justitiæ per artificia, & fraudes Causidicorum, & Ministrorum, eorumq; remedia.

CAP. LI.

IMpedimentorum species altera, quæ justitiæ opponuntur, insidiæ eraut, quæ consistunt in artibus Advocatorum & Procuratorum, horumq; maximè, & fraudibus Notariorum, & scribarum, quarum aliæ conspirant ad protrahendas in æternum lites: quam ob rem coguntur pauperes causa cadere, licet jus ipsis non desit, sed quod ferre non possunt tantum temporis & sumptuum dispendium. Cognitum fuit moræ periculum Legumlatoribus, quæsitumq; remedium illi rei, sed in vanum. Justinianus (Cod. de jud. l. properandum) prohibuit, ne finerent judices quamcunq; litem ultra triennium in judicio pendere: at sine effectu, quantum videtur. Hodie propter infinitum librorum legalium numerum & repet. & consulentium, & tractatuum & glossarum, magis adhuc diuturnitas increscit. Qua ex re apparet, quam prudenter Justinianus vetuerit commentari, & scribere in leges collectas. At Lotharius Imperator contrarium concessit, quod studium efficit immensum, & lites infinitas. Nihilominus si judex ea prudentia esset ac bonitate, qua deberet esse dotatus, conferret plurimum ad frenandam longitudinem & cavillationes Procuratorum & Advocatorum. Ut pariter si Advocati & Procuratores viri forent probi, qui justitiam cuperent non vile lucellum, aut minimum ultra quod justum esset clientes defendere nollent, nec artes suas cum damno justitiæ vellent ostendi, lites non potraherentur ultra modum. Plato (lib. II. sub finem de legib.) in malitiosos & iniquè callidos litium patronos, severam condidit legem, quæ in optima republica revera digna est ut habeatur, & observetur. Verba ipsa pono. *Verum cum multa in vita hominum bona sunt, pluribus eorum, quasi quædam diræ calamitates insident, quæ maculant illa atq; coinquinant. Judicialis autem disceptatio judiciumq; cur homini bonum non est, quod humana omnia mansuefecit? Atqui cum disceptatio talis, bonum sit, cur & adesse in lite alicui, & causæ justæ favere bonum non sit? Hæc*

cum

cum ita sint, perversa calumnia bonum artis subit nomen: quæ artificium in litibus invenisse asserit: quo agenda & dicenda, sive honesta, sive turpis sit causa, superare facilè quis possit: victoresq; facere, quibus ipsa rationibus suis favet: si pro artis ipsius beneficio pecunia dabitur. Hæc sive ars, sive artis expers exercitatio quædam sit: danda opera est ne in nostra civitate aditum habeat: sed legum verita conditorē, nihil adversus leges proferat, & aliò profecta vires suas ostendat. Si quis vero non pareat, hac lege deterreatur. Si quis justitiæ vires in animis judicum in contrarium vertere conetur, ac præter opportunitatem multa litigia movet, aut moventibus adest: agat in eum quicunq; voluerit, malè agendi, aut deniq; defendendi crimine, judiciumq; hujusmodi apud electos judices agitetur. Et si damnatus fuerit, discutiatur, utrum avaritia, an ambitiosa quadam contentione id fecerit. Ac si contentione, certum ipsi judices tempus præscribant, in quo neque pro se, neq; pro alio ullam agat dicatq; causam. Sin autem avaritia, peregrinus quidem a regione, nunquam rediturus abito, & si redierit, moriturus. Civis autem si avaritia id fecisse deprehendatur, quoniam pecuniam tanti fecerit, omnino moriatur. Quod si ambitiosa contentione bis tale quid fecisse judicatus fuerit, idipsum supplicium subeat. Sanè hæc bina remedia, judex bonus, & Advocati & Procuratores justitiæ amatores, mederentur huic infirmitati publicæ litium diuturnitatis, fallaciæ, & cavillationum, quibus se mutuo exercent sœpenumero. Et si verum fatendum èst, unicum solum sufficeret: enimvero si judex summæ esset prudentiæ & integerrimæ justitiæ, fallacias rejiceret, & numerum actorum rescinderet, & instantiarum factarum ad justitiam obnubilandam, minimum ad producendas lites. Nam optime dixit Justinianus, *nam si ipsi judices noluerint, nullus tàm audax invenitur, qui possit invito judice litem protelare.* Et ex parte altera, si Advocatus & Procurator recta incedat via, nullus erit, qui fraudem faciet ex artibus legalibus. Quod si utriusq; partis rectitudo conspirabit, judicis nimirum, & causidicorum, dubium non est, quin omnis litium corruptela cessatura sit.

Superesset solum suspensio in casibus valde controversis inter gravissimos JCtos, quam tamen fovet controversiam maximè copia librorum legalium: quare tollere tantam librorum multitudinem, minimum restringere numerum Doctorum, quibus in judiciis utendum esset, ad numerum exiguum clarissimorum, consilium foret magnæ utilitatis. Res quæ nota fuit, & tentata ab hodierno Duce prudentissimo Urbinatium Francisco Maria Rove-

rensi. Sed in universum desiderari potius potest, quam sperari tam saluberrimum remedium. Sed hac de re infra iterum mihi sermo erit.

Quod ad fraudes Notariorum, in extendendis contractibus & ultimis voluntatibus, quæ sæpius non exprimunt voluntatem contrahentium, vel testatorũ, addendo iis vel minuendo, vel ex ignorãtia vel malitia, eousq; interdum procedit, ut contractus conficiant & testamenta ficta insigni privatorum damno: ut accepimus sæpenumero Neapoli usuvenire. Et Romæ tempore Clementis Octavi loca montibus perscripta, vendita sunt pari fraude: quod ad illas itaq; fraudes, sub falsi nomine veniunt, quale delictum pœna capitali in hoc casu puniendum est: scilicet Notarius, qui instrumentum falsum conficit, in quodam regno morte punitur: at in Ducatu Mediolanensi prima vice non morte mulctatur, sed si iterum committat idem delictum, igne crematur, ut testatur Clarus suo tempore binis Notariis contigisse. Gravi itaq; pœna fraus adeo damnosa & periculi plena punienda est, ne latius extendatur, & propter exemplum. Ignorantiæ obviam eundum est pœna, licet non tam gravi, attamen alicujus severitatis: is enim peccat, qui non callet artem, quam pertractare suscipit, maxime cum concernit commoda eximia plurimorum.

Remedii præservativi loco esset, ut notariatus a præcipuis exerceretur hominibus. Aristoteles ad ejusmodi officium magistratum constituebat, & notarii hodierni etiam sibi nomen tribuunt judicum ordinariorum.

Et revera error politicus est satis insignis, tantam largiri auctoritatem & fidem Notario, ut ipsius assertio cum paucissimis testibus transferat dominium facultatum opulentissimarum: sane fiducia & fides, quæ scripto Cardinalis cujusdam non tribuitur: & ex altera parte ignobilem putare, qui officio ejusmodi fungitur. Aut fides officio derogetur, aut nobilis, qui id obeat, habeatur. Olim apud nos officium hoc magni æstimabatur. Audiõ modo Mediolani neq; adimere, neq; tribuere nobilitatem. Et Veronæ impertit potius nobilitatem, qua in re illa civitas pro ceteris laudanda esset. Facit Paulus Æmilius in sua Galliæ (lib. 3.) historia mentionem discriminis, quod versabatur inter Romanos & Græcos, quorum illi vile putabant Cancellarii munus; at Græci magni illud æstimabant, adducens auctoritatem Æmilii Probi. Additq; idem Æmilius in Galliis amplissimum munus esse, ut & in Burgundiæ Ducatu, in quo Cancellarius erat Archiepiscopus Viennensis, & in Francia Archiepiscopus Parisiensis. Et Romani Imperii summus Cancellarius est Archi-

episcopus

episcopus Trevirensis. Venetiis quoq; summi Cancellarii munus magnæ dignitatis est, & quod non datur nobilibus, ex lege prudentissima fit, ut cives expleantur: non quod nolint in se illud recipere munus, cui etiam cedunt nobiles, etiam magistratum gerentes plerumq;. Finio, aut derogandam esse Notario fidem tam insignem, quæ illi tribuitur, aut si reliquatur fides, eidem honor simul detur, ut exerceatur munus a personis præcipuis: alias gravissimus politicus error est, connectere binas res communiter longe ab invicem dissidentes, videlicet personam vilem, & fidem incorruptam.

FINIS. I. Partis.